

INHOUDSOPGAVE

4	Voorwoord
10	1 Inleiding
12	2 Voorgeschiedenis
19	3 Aanloop voor het onderzoek Museale verwervingen
21	4 Betrokken partijen
22	5 Musea
24	6 Herkomstonderzoek
31	7 Eindrapporten musea met resultaten onderzoek
32	8 Symposia
36	9 Internationale contacten
38	10 Aanbevelingen
40	11 Blik naar de toekomst
Bijlagen	
42	1. Lijst van objecten met een (mogelijk) problematische herkomstgeschiedenis
48	2. Projectteam
49	3. Commissieleden
50	4. Vergaderdata
51	5. Uitnodiging tot deelname aan onderzoek Museale Verwervingen vanaf 1933
56	6. Lijst van deelnemende musea
64	7. Lijst met SNK-veilingen
66	8. Musea die nog bezig zijn met het onderzoek
67	9. Programma symposium Museale Verwervingen vanaf 1933, d.d. 29 oktober 2013
70	10. Speeches symposium Museale Verwervingen vanaf 1933, d.d. 29 oktober 2013
92	11. Folder Omgang met pers
96	12. Washington Conference Principles on Nazi-Confiscated Art
97	13. Richtlijn Museale Verwervingen vanaf 1933

TABLE OF CONTENTS

5	Foreword
10	1 Introduction
12	2 Prior History
19	3 Background to the Museum Acquisitions Investigation
21	4 The Parties Involved
22	5 Museums
24	6 Provenance Research
31	7 Museums' Final Reports with Research Results
32	8 Symposiums
36	9 International Contacts
38	10 Recommendations
40	11 Looking to the future
Appendices	
42	1. List of items with a (potentially) problematic provenance
48	2. Project Team
49	3. Committee members
50	4. Overview of Committee meetings
51	5. Invitation participate Museum Acquisitions from 1933 onwards
56	6. List of participating museums
64	7. List of SNK-auctions
66	8. Museums still investigating
67	9. Programme symposium Museum Acquisitions from 1933 onwards, 29 October 2013
70	10. Speeches symposium Museum Acquisitions from 1933 onwards, 29 October 2013
92	11. Manual Dealing with the Media
96	12. Washington Conference Principles on Nazi-Confiscated Art
97	13. Investigative guidelines Museum Acquisitions from 1933 onwards

VOORWOORD

Sinds 1997 is in Nederland systematisch onderzoek verricht naar de aanwezigheid van roofterkunst in openbaar bezit. Het eerste aandachtspunt was de NK-collectie (Nederlands Kunstbezit-collectie). Deze bestaat uit de na de oorlog naar Nederland gerecupereerde kunstwerken die niet aan rechthebbenden zijn gerestitueerd en die daardoor nog steeds onder beheer van de Nederlandse overheid staan. Dit onderzoek, dat al van start ging voordat eind 1998 in Washington de eerste internationale afspraken over het onderzoek naar roofterkunst werden gemaakt, begon met een steekproef en werd daarna uitgebreid tot de complete verzameling van bijna vijfduizend objecten. Tegelijkertijd werd een restitutie-beleid ontwikkeld dat leidde tot verruimde mogelijkheden tot teruggave, waarbij de toetsing van de geldigheid van aanspraken in handen werd gelegd van de in 2002 opgerichte Restitutiecommissie. Het systematische onderzoek naar de NK-collectie, uitgevoerd door het Bureau Herkomst Gezocht, werd gepubliceerd in zes deelrapportages en op het internet. In september 2004 verscheen de laatste deelrapportage. Het aansluitend voortgezet onderzoek naar problematische gevallen duurde voort tot eind 2006. Naar aanleiding van de onderzoeksresultaten zijn vele tientallen claims ingediend en zijn tot op heden enige honderden kunstwerken gerestitueerd. Hoewel het door het Bureau Herkomst Gezocht verrichte onderzoek zeer grondig is uitgevoerd, zijn er binnen de NK-collectie toch nog talloze kunstwerken waarvan de herkomstgeschiedenis in de periode 1933-1945 grotere of kleinere lacunes vertoont. Door ingediende claims kwamen soms gegevens tevoorschijn die bij het systematisch onderzoek niet waren te achterhalen.

Ook het initiatief voor het onderzoek *Museale Verwervingen 1940-1948* ontstond vóór de Washington Conference, te weten een half jaar eerder. Dit onder auspiciën van de Nederlandse Museumvereniging uitgevoerde zelfonderzoek van Nederlandse musea was gericht op de aanwinsten van de musea gedurende de oorlogsjaren en direct daarna. De periode 1945-1948 was aan het onderzoeksgebied toegevoegd, aangezien het waarschijnlijk werd geacht dat tijdens de oorlogsjaren in musea gedeponeerde Joodse bezittingen die na de oorlog niet meer zijn opgehaald, in die eerste jaren na de oorlog konden zijn toegevoegd aan de museale inventaris. De in december 1999 gepubliceerde onderzoeksresultaten omvatten een beperkt aantal evidente problemen, maar maakten ook duidelijk dat vervolgonderzoek wenselijk zou zijn. Dergelijk vervolgonderzoek zou niet alleen gericht moeten zijn op een verdere verdieping van de aanwinsten van sommige musea in de aangegeven periode, maar ook op een uitbreiding van het onderzoek naar aanwinsten uit de direct voorafgaande periode 1933-1940, waarin in Duitsland al veel Joods bezit onvrijwillig uit bezit van de eigenaren is geraakt, en naar de jaren na 1948, waarin mogelijk objecten zijn verworven met een besmet verleden waarvan het betreffende museum in veel gevallen niets geweten heeft. Het onderzoek *Museale Verwervingen 1940-1948* heeft niet alleen geleid tot enkele restituties, maar bracht ook een aantal nog altijd niet opgeloste problemen boven tafel.

Toen in 2007 het onderzoek naar de NK-collectie was afgerond, waren in diverse landen al naspeuringen begonnen naar de herkomstgeschiedenis van sinds 1933 verworven museale bestanden, vooral in landen waar men niet te kampen had met de problematiek van gerecupereerde kunstwerken die slechts gedeeltelijk terecht waren gekomen bij diegenen die daar recht op hadden. Het besluit om prioriteit te verlenen aan de NK-collectie was volledig te rechtvaardigen, maar dat betekende niet dat verder onderzoek naar de voorgeschiedenis van alle na 1933 verworven museale objecten achterwege zou kunnen blijven. Van meet af aan was duidelijk dat een dergelijk onderzoek, net als het project *Museale Verwervingen 1940-1948*, een door de musea zelf uit te voeren taak zou zijn. De ervaring van dat project leerde echter dat er meer instructie aan en begeleiding van de museale onderzoekers nodig zou zijn dan toen mogelijk was en dat bovendien een centrale toetsing onmisbaar zou

FOREWORD

Since 1997 there has been a systematic investigation into the presence of Nazi-looted art in public holdings in the Netherlands. The initial focus was on what is known as the NK collection (the Netherlands art property collection). It consists of those works of art returned to the Netherlands after the war that were not restituted to their rightful owners and are consequently still in the keeping of the Dutch government. This investigation, which had already got under way before the first international agreements about investigating looted art were codified in Washington at the end of 1998, began with a random sample and was then extended to the complete collection of almost 5,000 objects. At the same time, a restitutions policy was formulated, with increased possibilities for returning works. The task of assessing the validity of claims was assigned to the Restitutions Committee set up in 2002. The findings of this systematic investigation into the NK collection, carried out by the Origins Unknown Agency, were published in a series of six reports and on the Internet. The last one was published in September 2004, and the ongoing research into problematic cases continued until the end of 2006. In response to the findings of the investigation, many dozens of claims were submitted, and to date several hundred artworks have been restituted. Although the Origins Unknown Agency's research was extremely thorough, there are still countless artworks in the NK collection whose provenance has larger or smaller gaps in the 1933-1945 period. Sometimes a claim brought to light information that could not be found during the systematic investigation.

The initiative for the Museum Acquisitions 1940-1948 Investigation had likewise already been taken six months before the Washington Conference was held. This self-examination by Dutch museums, carried out under the auspices of the Netherlands Museums Association, targeted works acquired by the museums during the war and immediately thereafter. The 1945-1948 period was added to the investigation remit since it was deemed likely that Jewish property deposited in museums in the war years that had not been collected after the war could have been added to museums' inventories in the immediate postwar years. The research results published in December 1999 contained a limited number of obvious problems, but made it abundantly clear that a follow-up investigation would be desirable. This research would have to involve probing more deeply into the acquisitions made by some museums in the specified period. It also meant expanding the investigation to include acquisitions made in the immediate pre-war period, 1933-1940, when a great deal of Jewish property was already being removed from its owners against their will in Germany, and in the years after 1948, when objects with a tainted past – of which in many cases the museum concerned may have been entirely unaware – were acquired. The Museum Acquisitions 1940-1948 Investigation led to a few restitutions, but also brought to light a number of as yet unresolved problems.

When the investigation of the NK collection was wrapped up in 2007, various countries had already begun to track down the provenance of museum holdings acquired since 1933, particularly in countries where they were not faced with the problem of recovered artworks that had by no means always been returned to the people who had a right to them. The decision to give priority to the NK collection was completely justifiable, but that did not mean that further investigation into the previous history of all the works acquired by museums after 1933 could be left undone. It was clear from the outset that an investigation of this kind, like the Museum Acquisitions 1940-1948 Investigation, would be a task carried out by the museums themselves. The experience of that project had, however, made it plain that the museum researchers would need more instruction and guidance than was possible at that time, and that there would moreover have to be a central assessment body to judge the quality of the research and the reports it generated.

zijn voor het beoordelen van de kwaliteit van het onderzoek en de daaruit voortvloeiende rapportages. Ook was duidelijk dat er voldoende capaciteit op het projectbureau zou moeten zijn om een deel van het specialistische vervolgonderzoek in centrale archieven en documentatiebestanden voor de musea uit te voeren, aangezien daarvoor gespecialiseerde praktische ervaring noodzakelijk is die in de meeste musea in onvoldoende mate aanwezig is. Dankzij de door het ministerie van OCW aan de Nederlandse Museumvereniging beschikbaar gestelde subsidie was het mogelijk om een projectbureau op te richten. Taak van dit projectbureau was om het gehele onderzoek te coördineren, desgewenst museum-medewerkers en ad hoc aangestelde krachten te scholen in het verrichten van dit soort onderzoek en hen met raad en daad terzijde te staan. Tot het met raad en daad terzijde staan behoorde indien nodig ook het uitvoeren van vervolgonderzoek buiten het museum. Het projectbureau verrichtte zijn werkzaamheden onder verantwoordelijkheid van een begeleidingscommissie, die ook verantwoordelijk was voor het toetsen van de museale eindrapporten. Projectbureau en begeleidingscommissie hebben niet voortdurend over de schouders van de museale onderzoekers kunnen meekijken en kunnen ook niet overzien of er wellicht nog interne museale bronnen over het hoofd zijn gezien. De verantwoordelijkheid voor de kwaliteit en volledigheid van het verrichte onderzoek ligt dan ook bij de musea zelf.

Een van de eerste grote problemen bij een dergelijk herkomstonderzoek is om door selectie de enorme massa aan aanwinsten uit de periode sinds 1933 te reduceren tot een min of meer overzienbaar geheel. Het totale aantal aanwinsten van de aan het onderzoek deelnemende musea gezamenlijk is niet bekend, maar loopt zonder enige twijfel in de honderdduizenden. Zoals hiervoor beschreven werden omvangrijke groepen museumvoorwerpen uitgesloten van verder onderzoek, onder andere omdat ze na 1945 zijn vervaardigd of omdat ze geen individuele herkenningswaarde hebben. Niettemin bleven bij tal van musea nog grote massa's te onderzoeken materiaal over.

De wijze van aanpak van het onderzoek verschilde per museum, afhankelijk van de beschikbare registratiesystemen. Sommige musea hebben zeer geperfectioneerde digitale inventarissen, waarin ook gemakkelijk doorzoekbare informatie over de herkomst van veel objecten is opgenomen. Vaak echter beperken de inventarissystemen zich tot gegevens over de onmiddellijke verwerving door het museum en is er geen enkele informatie over de voorgeschiedenis in te vinden. In weer andere gevallen boden de digitale of analoge collectieoverzichten helemaal geen herkomstinformatie. Ook waren er deelnemende musea die zich moesten behelpen met uitsluitend oude jaarverslagen of zelfs moesten terugvallen op mondelinge informatie van (vroegere) medewerkers.

Het moge duidelijk zijn dat de resultaten van het onderzoek door al dit soort factoren onderling sterk van elkaar verschillen. Zelfs de meest toegewijde onderzoeker kan geen informatie tevoorschijn brengen die niet aanwezig is. In sommige gevallen, bijvoorbeeld voor schilderijen, kon zo nu en dan ontbrekende informatie worden ontleend aan bronnen elders, zoals de documentatie van het RKD (Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis), maar voor veel objecten houdt het onderzoek op wanneer de interne museale bronnen ontbreken. En wanneer elke informatie over een oudere herkomst ontbreekt, kan niet worden vastgesteld of het object wel of niet door toedoen van het naziregime van zijn oorspronkelijke eigenaar werd geroofd. Hetzelfde geldt voor tal van kunstwerken waarvan bekend is van wie het museum ze had verworven, maar waarvan over de voorafgaande eigendomsgeschiedenis weinig of niets bekend is. Kunsthandelaren en veilinghuizen geven veelal geen inzicht van wie zij bepaalde kunstwerken hebben verkregen, zodat in de herkomstgegevens de naam van de handelaar of veilinghouder bij wie het museum het stuk kocht, het enige bekende herkomstgegeven is. En zelfs wanneer daarnaast wel bekend is wie in bijvoorbeeld 1900 de eigenaar was, ontbreekt de rechtstreekse opeenvolging van

It was also clear that the project office would have to have sufficient capacity to undertake some of the specialist follow-up research in central archives and documentation resources for the museums, since most museums did not have staff with the specialist practical experience this required. Funding provided by the Dutch Ministry of Education, Culture and Science enabled the Netherlands Museums Association to set up a project office. Its task was to coordinate the overall investigation and, if required, to train museum staff and assistants employed on an ad hoc basis in carrying out this sort of research, and to advise and assist them. If necessary, this advice and assistance included actually undertaking follow-up research outside the museum. The project office did its work under the umbrella of a supervisory committee, which was also responsible for assessing the final reports produced by the museums. The project office and supervisory committee were not in a position to constantly look over the shoulders of the researchers in the museums, nor could they see whether internal museum sources might have been overlooked. The responsibility for the quality and completeness of the research therefore lay with the museums themselves.

One of the first major problems in provenance research of this kind is to make selections to reduce the huge number of acquisitions made in the period since 1933 to more or less manageable proportions. The total number of acquisitions made by the museums involved in the investigation is not known, but it must certainly run into hundreds of thousands. Large groups of museum objects were excluded from further research for various reasons, for instance because they were made after 1945 or because they had no individual identifying characteristics. Even so, a great many museums were left with huge quantities of material to examine.

The approach to the investigation varied from one museum to the next, depending on the available records. Some museums have highly sophisticated digital inventories that contain readily searchable information about the provenance of numerous objects. Often, however, the data on the inventory system is confined to details of the actual acquisition by the museum and there is no information whatsoever about the object's prior history. In other cases the digital or analogue collection overviews contained absolutely no provenance information, and some participating museums had to make do with nothing but old annual reports or even resort to verbal information from current and former members of staff.

Obviously all these factors mean that the results of the research can differ wildly. Even the most dedicated researcher cannot unearth information that is not there. Sometimes, for instance in the case of paintings, missing information could be derived from sources elsewhere, such as the documentation in the Netherlands Institute for Art History (RKD), but for many objects the research came to a dead end if the internal museum sources were absent. And when there is no information about earlier provenance, it is impossible to establish whether or not the object was stolen from its original owner through the agency of the Nazi regime. The same applies to countless works of art where the person from whom the museum acquired them is known, but there is little or no information about their previous ownership history. Art dealers and auction houses usually provide no details about the source of the artworks they sell, so that the only provenance known is the name of the dealer or auctioneer from whom the museum acquired the piece. And even when it is known who the owner was in, say, 1900, there is no direct line of successive former owners that could make it possible to find out whether this was a work that was removed from its then owner by theft, confiscation or forced sale in the 1933-1945 period. Incomplete provenances are extremely common and are not in themselves an indication of a tainted past. Additional signs, however, can sometimes suggest that a work may potentially have a suspect origin. One such additional clue, for instance, would be that in the 1933-1945 period the work of art had been in or passed through the hands of a person or firm with a controversial reputation in this regard.

vroegere eigenaren, die het mogelijk zou maken te achterhalen of het een werk betreft dat in de periode 1933-1945 door roof, confiscatie of gedwongen verkoop van een toenmalige eigenaar afhandig is gemaakt. Incomplete herkomstgegevens zijn uitermate gebruikelijk en vormen op zichzelf nog geen aanwijzing voor een besmet verleden. Bijkomende aanwijzingen vormen echter soms een indicatie die aanleiding geeft om te spreken over een mogelijk verdachte herkomst. Als bijkomende aanwijzing kan bijvoorbeeld gelden dat het kunstwerk in de periode 1933-1945 in handen is geweest van een persoon of firma met een op dit gebied omstrede reputatie.

Over alle museumobjecten met een incomplete herkomst, die in het kader van het huidige onderzoek niet kon worden aangevuld, kan vandaag of morgen nieuwe informatie tevoorschijn komen, die alsnog kan leiden tot een claim. Dit betekent dat bij het museumonderzoek weliswaar veel herkomsten zijn opgehelderd, maar ook dat in de toekomst serieuze claims kunnen worden uitgebracht op stukken die in de onderzoeksresultaten onvermeld gebleven zijn wegens gebrek aan negatieve informatie of aanwijzingen om een mogelijk verdachte herkomst te concluderen. Nieuw tevoorschijn komende informatie kan echter leiden tot nieuwe verdenkingen.

Met deze publicatie wordt verantwoording afgelegd over het onderzoek *Museale Verwervingen vanaf 1933*. Het bevat een overzicht van de in het kader van dit onderzoek uitgevoerde werkzaamheden en dient als naslagwerk. De onderzoeksresultaten per museum zijn bekend gemaakt op de website musealeverwervingen.nl, die sinds 29 oktober 2013 in de lucht is. Op deze website worden in komende jaren ook de resultaten gepubliceerd van de musea die momenteel nog bezig zijn met het onderzoek naar hun collectie. Ook nieuwe informatie over de vermelde kunstwerken zal aan de website worden toegevoegd, zodat deze voortdurend de actuele informatie op dit gebied zal bieden.

New information about any museum object with an incomplete provenance that could not be filled in during the present investigation may surface at any time, and this could lead to a claim. This means that although the museum investigation has certainly cleared up many provenances, in the future serious claims could be made to pieces that remain unreported in the light of an absence of negative information or indications that might suggest a suspect provenance. Newly emerged information can, however, lead to new suspicions.

This publication provides an account of the investigation into Museum Acquisitions since 1933. It contains an overview of the work undertaken within the framework of this investigation and serves as a reference work. The results of the research conducted by each museum have been posted on the website www.museumacquisitions.nl, which has been online since 29 October 2013. The research results of the museums still investigating their collections will be published on this website over the next few years. New information about the listed artworks will also be added to the website, so that it will always show the latest status of the works.

1. INLEIDING

De Museumvereniging presenteerde op 29 oktober 2013 de resultaten van het herkomstonderzoek *Museale Verwervingen vanaf 1933* tijdens een symposium in De Rode Hoed te Amsterdam met de lancering van de website www.musealeverwervingen.nl. Deze online database biedt een verantwoording van het werk van de musea, van de onderzoekscommissie en van het projectbureau. Daarnaast wordt een overzicht gegeven van de bij het onderzoek tevoorschijn gekomen kunstwerken uit museale collecties waarvan het vermoeden of een gereede kans bestaat dat deze tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn geroofd, onder dwang verkocht of onrechtmatig zijn verhandeld. Het gaat om 139 objecten met een (mogelijk) problematische herkomstgeschiedenis, afkomstig uit 41 verschillende musea¹. Aan een aantal objecten (61) kon een naam van een oorspronkelijke eigenaar gekoppeld worden, bij de overige objecten (78) is het echter onduidelijk aan wie ze toebehoorden en of het inderdaad om onvrijwillig bezitsverlies gaat.

Met deze website werd publieke verantwoording afgelegd over werkwijze en resultaten van het herkomstonderzoek. De website dient tevens als informatieplatform dat ook na afsluiting van het onderzoek als naslagwerk zal blijven bestaan. In een korte film, die ook op het symposium werd getoond, is de praktijk van het onderzoek in beeld gebracht aan de hand van een schilderij uit de collectie van Paleis Het Loo. Tijdens het onderzoek bleek dat het om roofkunst ging. Ter gelegenheid van het symposium werd de brochure *Museale Verwervingen vanaf 1933* uitgebracht, waarin een aantal bevindingen is opgenomen van vier jaar onderzoek naar de herkomstgeschiedenis van objecten in Nederlandse musea. (afb.)

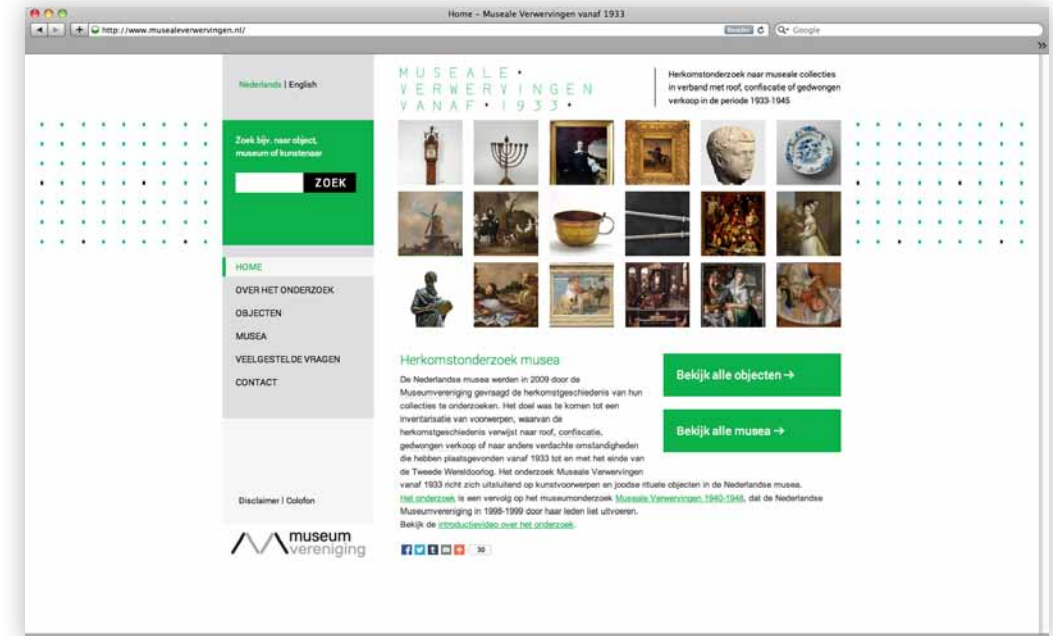
Deze publicatie gaat over bovengenoemd herkomstonderzoek met een terugblik op de periode 2009-2013, de jaren waarin de musea het onderzoek uitvoerden.

1. INTRODUCTION

On 29 October 2013 the Netherlands Museums Association presented the results of the provenance investigation *Museum Acquisitions from 1933 onwards* during a symposium at the Rode Hoed meeting and event centre in Amsterdam. The website www.museumacquisitions.nl was launched at the same time (fig.). This online data base gives an account of the work of the museums, the investigation committee and the project office. An overview is also given of the artworks in museum collections that came to light during the investigation about which there is a suspicion of a reasonable chance that they were looted, sold under duress or unlawfully traded during the Second World War. This involves 139 items with a potentially problematic provenance from forty-one different museums¹. A name of an original owner could be linked to sixty-one objects, but it is not clear to whom the other seventy-eight items belonged and/or whether the loss of possession was indeed involuntary.

This website gives an account in the public domain of the provenance investigation's working practices and results. The website also serves as an information platform that will remain available as a reference after the conclusion of the investigation. A practical example of the investigation was recorded in a short film, which was also shown at the symposium, about a painting in the Het Loo Palace collection. During the investigation it emerged that it was looted art. The brochure *Museum Acquisitions from 1933 onwards* was published on the occasion of the symposium. It lists some of the findings of the four-year-long investigation into the provenance of objects in Dutch museums. (fig.)

This publication describes the provenance investigation referred to above by taking a look back at the 2009-2013 period, when the museums conducted the research.

2. VOOR- GESCHIEDENIS

Rumoer 1997

Nadat in 1995 de internationale discussie over de in Zwitserse banken bewaarde Joodse tegoeden uit de Tweede Wereldoorlog weer was opgelaaid, rezen al spoedig ook in Nederland vragen over het rechtsherstel van oorlogsslachtoffers in de periode volgend op de bevrijding. Een van de specifieke kwesties die daarbij vanaf 1997 in de pers veel aandacht kreeg, betrof de restitutie van tijdens de oorlogsjaren geroofde, geconfisqueerde of onder dwang verkochte kunstwerken van Joodse eigenaars. In perspublicaties en discussies werd de vraag gesteld of de Stichting Nederlands Kunstbezit (SNK) die direct na de oorlog belast was met de recuperatie uit Duitsland en restitutie aan rechthebbenden, niet vooral had gefunctioneerd als een orgaan om het openbaar Nederlands kunstbezit te verrijken. De zogenaamde NK-collectie, het restant van de na de Tweede Wereldoorlog uit Duitsland gerecupereerde kunstwerken, werd al snel door velen beschouwd als een ophoping van roofterkunst, die wederrechtelijk in handen van de Nederlandse overheid was gebleven.

Proefonderzoek

In het najaar van 1997 liet de toenmalige staatssecretaris van Cultuur, drs. Aad Nuis, de Tweede Kamer per brief weten dat hij opdracht had gegeven tot een nader onderzoek naar de herkomst van de NK-collectie. De eerste fase van de werkzaamheden behelsde een verkennend onderzoek naar de herkomst van een selectie uit de ruim 4000 objecten om te zien of een systematisch herkomstonderzoek naar de gehele collectie wenselijk was. De verantwoordelijkheid voor dit verkennend onderzoek werd opgedragen aan een commissie met als voorzitter prof. dr. Rudi Ekkart. Het rapport van deze commissie verscheen in april 1998. Daarin werd geconstateerd dat de systematisch geordende informatie over de herkomst van de individuele kunstwerken uit de NK-collectie ernstig tekort schoot en dat door onderzoek in de archieven van

2. PRIOR HISTORY

Uproar in 1997

The international debate about the balances in Jewish-owned Swiss bank accounts dating from the Second World War flared up again in 1995. Soon after this, questions about the restoration of the rights of war victims during the period following the liberation were raised in the Netherlands. One of the specific issues that received a great deal of attention in the press from 1997 onwards was the restitution to their Jewish owners of artworks that had been stolen, confiscated or sold under duress. There were questions in the printed media and in debates about whether the Netherlands Art Property Foundation (Stichting Nederlands Kunstbezit, SNK), which had been tasked immediately after the war with recovery from Germany and restitution to the rightful claimants, had acted primarily as an organ for enriching the Dutch national art collection. The Netherlands Art Property Collection (NK collection), which contained the residual works of art returned from Germany after the Second World War, was soon considered by many as an accumulation of looted art that remained in the hands of the Dutch government illegally.

Trial Investigation

In the autumn of 1997 the then State Secretary for Culture, Aad Nuis, wrote to the Lower House of the Dutch Parliament to tell them that he had issued instructions for a detailed investigation of the NK collection's provenance. The first phase included an exploratory investigation into the provenance of a selection of objects from the total of over 4,000 in order to determine whether a systematic investigation into the provenance of the entire collection was desirable. The responsibility for this exploratory investigation was assigned to a committee chaired by Professor Rudi Ekkart. This committee's report appeared in April 1998. In the report the committee noted that the systematically organized information about the provenance of

de SNK en in andere bronnen dit tekort, althans voor een deel van de kunstwerken, kon worden opgeheven. Tevens constateerde de commissie dat vraagtekens konden worden geplaatst bij diverse aspecten van de naoorlogse restitutie. In verband hiermee adviseerde de commissie systematisch onderzoek te verrichten naar de herkomst van alle stukken uit de NK-collectie. Dit advies werd door de Nederlandse regering overgenomen.

Herkomst Gezocht

Onder organisatorische verantwoordelijkheid van de Inspectie Cultuurbezit werd voor de uitvoering van het herkomstonderzoek van de gehele NK-collectie per 1 september 1998 het projectbureau Herkomst Gezocht opgericht, gevestigd in het Nationaal Archief. Tot de beëindiging van de werkzaamheden op 31 december 2004 varieerde het aantal aan dit bureau verbonden medewerkers van vijf tot twaalf. De begeleiding van het onderzoek werd opgedragen aan een onafhankelijke commissie, de tweede commissie Ekkart. Tussen oktober 1999 en september 2004 verschenen zes deelrapportages met de resultaten van het herkomstonderzoek van alle NK-werken. Tevens werden alle resultaten gepubliceerd op de website www.herkomstgezocht.nl. Van 18 februari tot 31 augustus 2003 organiseerde Bureau Herkomst Gezocht in samenwerking met het Fries Museum de tentoonstelling *Herkomst Gezocht*, waar de bezoeker werd geïnformeerd over de problematiek rond verschillende herkomstgeschiedenissen.

Washington Conference

In de jaren negentig ontstond meer bewustzijn over het onrecht dat het overgebleven deel van de Joodse gemeenschap na de oorlog was aangedaan. Discussies laaiden op en men zocht wegen om dit onrecht onder ogen te zien. Er ontstond behoefte aan internationaal overleg. Van 30 november tot 3 december 1998 vond in Washington DC voor de eerste maal een internationale conferentie plaats waar belangrijke onderwerpen aan de orde kwamen, zoals gestolen en geconfisqueerde kunst door de nazi's. De 44 deelnemende landen zegden onder meer toe

individual artworks in the NK collection had serious shortcomings and that research in the SNK's files and in other sources could make good this deficiency for at least some of the artworks. The committee also remarked that various aspects of the post-war restitution were questionable. In this regard the committee recommended that there should be a systematic investigation of the provenance of all the items in the NK collection. The Dutch government accepted this recommendation.

Origins Unknown

On 1 September 1998 the Origins Unknown Agency was set up under the organizational responsibility of the Cultural Heritage Inspectorate, tasked with carrying out the investigation into the provenance of the entire NK collection. It was housed in the National Archive. The number of staff working for this agency varied between five and twelve up to the time it ceased work on 31 December 2004. The supervision of the investigation was assigned to an independent committee, the Second Ekkart Committee. Between October 1999 and September 2004 six reports with the results of the provenance investigation of all NK works were published. All the results were also published on the website www.originsunknown.org. Between 18 February and 31 August 2003 the *Origins Unknown* Agency, in collaboration with the Fries Museum, staged the exhibition *Origins Unknown*, which informed visitors about the problems associated with different provenances.

Washington Conference

During the nineteen-nineties, awareness of the injustice done to the surviving members of the Jewish community after the war became increasingly widespread. Arguments flared up and efforts were made to face up to this injustice. A need for international consultation arose. For the first time an international conference was staged to address such important issues as art stolen and confiscated by the Nazis. It took place between 30 November and 3 December 1998 in Washington DC. Among other things the forty-four participating

onderzoek te doen om restitutie mogelijk te maken en overlevende slachtoffers van de Holocaust te compenseren. Afspraken werden vastgelegd in de *Washington Conference Principles on Nazi-Confiscated Art*. In Vilnius vond twee jaar later een vervolgbijeenkomst plaats onder auspiciën van de Europese Raad van ministers en de minister-president van Litouwen. Op dit *International Forum on Holocaust-Era Looted Cultural Assets* werden de *Washington Principles* door de 38 deelnemende landen, waaronder Nederland, opnieuw onderschreven. In Praag werd in juni 2009 de derde internationale *Holocaust Assets Era Conference* gehouden, waar werd teruggekeken op wat er sinds de conferenties in Washington en Vilnius op het vlak van rechtsherstel voor de door de nazi's beroofde Holocaustslachtoffers was gerealiseerd. De conferentie heeft geresulteerd in de *Terezin Declaration*, die door de 46 deelnemende landen werd onderschreven en als stimulans moet dienen voor verdere ontwikkelingen op onder meer het terrein van herkomstonderzoek naar en teruggave van de door de nazi's geroofde cultuurgoederen.

Museumonderzoek 1998-1999

Op 12 maart 1998 vond in het Rijksmuseum te Amsterdam een bijeenkomst plaats van directeurs van Nederlandse musea met als belangrijkste agendapunt de discutabele aanwinsten die in de periode 1940-1945 door sommige musea bleken te zijn gedaan. De herkomst van dergelijke verwervingen vroeg dringend om nader onderzoek. Tijdens deze bijeenkomst werd de commissie Museale Verwervingen 1940-1948 in het leven geroepen, onder voorzitterschap van toenmalig directeur van het Rijksmuseum prof. drs. Ronald de Leeuw. Deze had de taak een actief en grondig algemeen onderzoek door de Nederlandse musea te stimuleren en te coördineren, te weten een onderzoek naar de verwervingen in de periode tijdens en kort na de Tweede Wereldoorlog. De Inspectie Cultuurbezit, ook nauw betrokken bij het herkomstonderzoek naar de rijkscollectie (NK-collectie) was een onmisbare partner in het ordenen en analyseren van de door musea aangeleverde gegevens en het combineren hiervan met gegevens uit andere bronnen. Het

countries undertook to conduct investigations in order to enable restitution and compensate surviving victims of the Holocaust. Agreements were laid down in the Washington Conference Principles on Nazi-Confiscated Art. There was a follow-up meeting in Vilnius under the auspices of the Council of Europe and the Prime Minister of Lithuania. The Washington Principles were once again endorsed by the thirty-eight participating countries, including the Netherlands, at this International Forum on Holocaust-Era Looted Cultural Assets. The third international meeting, the Conference on Holocaust Era Assets held in Prague in June 2009, took a look back at what had been achieved since the conferences in Washington and Vilnius with the restoration of the rights of Holocaust victims who had been robbed by the Nazis. The conference resulted in the Terezin Declaration, which was endorsed by the forty-six participating countries and was intended to serve as a stimulus for further developments into such areas as provenance research into and the restitution of items of cultural value looted by the Nazis.

Museum Investigation 1998-1999

The directors of Dutch museums met on 12 March 1998 in the Rijksmuseum in Amsterdam. The most important item on the agenda was the questionable acquisitions that some museums were found to have made during the 1940-1945 period. There was an urgent need for further investigation into the provenance of such acquisitions. During the meeting the Museum Acquisitions 1940-1948 Committee was set up under the chairmanship of Professor Ronald de Leeuw, the then Director of the Rijksmuseum. Its task was to stimulate and coordinate an active and thorough general investigation by Dutch museums into their acquisitions during the Second World War and shortly thereafter. The Cultural Heritage Inspectorate, also closely involved in the provenance investigation into the NK collection, was an indispensable partner in organizing and analysing the information supplied by the museums and combining this information with data from other sources. The Ministry

van OCW maakte het financieel mogelijk een onderzoeker aan te stellen, die de musea terzijde stond en nadere aanwijzingen verschafte voor vervolgonderzoek. De bevindingen staan in het *Rapport Museale verwervingen 1940-1948* dat in 1999 verscheen. De Nederlandse Museumvereniging vervulde een spilfunctie.

Restitutiebeleid

Een van de belangrijkste aanbevelingen in de *Washington Principles on Nazi-Confiscated Art* (1998) is een soepel teruggavebeleid. Aanbevolen wordt te kiezen voor een vorm van alternatieve geschillenbeslechting buiten de reguliere rechtsgang om. In Nederland leidde dit tot de instelling in 2001 van de Adviescommissie restitutieverzoeken cultuurgoederen en Tweede Wereldoorlog, kortom de Restitutiecommissie. De commissie Herkomst Gezocht, naar haar voorzitter ook wel de commissie Ekkart genoemd, speelde hierbij een belangrijke rol. Het door de regering aangekondigde verruimde restitutiebeleid was gebaseerd op aanbevelingen van deze commissie. Hoewel beleidsadviezen pas zouden worden uitgebracht na voltooiing van het herkomstonderzoek van de NK-collectie, besloot de commissie de adviezen gefaseerd uit te brengen. Dit om vertraging van een vernieuwd restitutiebeleid te voorkomen. De eerste aanbevelingen (april 2001) hadden betrekking op het gedurende de oorlogsjaren verloren particuliere kunstbezit. Een tweede reeks betreffende het restitutiebeleid van kunstwerken uit bezit van de kunsthandel, volgde in januari 2003. De slotaanbevelingen, met resterende punten van algemene aard, werden een jaar later opgesteld. Met de door de regering overgenomen reeksen aanbevelingen was een kader gecreëerd voor een verruimd restitutiebeleid. De Restitutiecommissie heeft op grond hiervan inmiddels meer dan honderd adviezen uitgebracht.

of Education, Culture and Science (OCW) provided the finance needed to appoint a researcher, who supported the museums and gave detailed guidance regarding follow-up investigation. The results were published in the *Rapport Museale verwervingen 1940-1948* in 1999. The Netherlands Museums Association played a key role.

Restitutions Policy

One of the most important recommendations in the *Washington Principles on Nazi-Confiscated Art* (1998) was a flexible restitutions policy. The advice was to opt for a form of alternative dispute settlement outside the standard judicial process. In the Netherlands this resulted in the establishment of the Advisory Committee on the Assessment of Restitution Applications for Items of Cultural Value and the Second World War, or the Restitutions Committee for short, in 2001. The Origins Unknown Committee, also known as the Ekkart Committee after its chairman, played an important role in this context. The more liberal restitutions policy announced by the Dutch government was based on this committee's recommendations. Although policy recommendations were not supposed to be published until after completion of the provenance investigation of the NK collection, the committee decided to release their recommendations in phases. This was done to avoid delays in defining a new restitutions policy. The first recommendation, made in April 2001, related to privately owned art lost during the war years. A second series, which addressed the restitutions policy for artworks from the holdings of the art trade, followed in January 2003. The final recommendations, regarding remaining points of a general nature, were drawn up a year later. The government adopted these series of recommendations and in so doing created a more liberal restitutions policy. Since then the Restitutions Committee has issued advice in over a hundred cases based on this policy.

Betwist Bezit

Een van de aanbevelingen als gevolg van het proefonderzoek naar een selectie uit de NK-collectie was de uitvoering van historisch onderzoek naar de werkwijze van de SNK. De belangrijkste vraag was hoe de Stichting destijds te werk was gegaan bij de afwikkeling van de uit Duitsland teruggevoerde kunstvoorwerpen. Het onderzoek, dat werd uitgevoerd door twee onderzoekers van het Projectbureau Herkomst Gezocht, ging 1 januari 2001 van start. Op 27 november 2002 werd het boek *Betwist Bezit. De Stichting Nederlands Kunstbezit en de teruggave van roofoorkunst na 1945* aan de staatssecretaris van Cultuur, mr. drs. Cees van Leeuwen aangeboden. In de publicatie wordt uitvoerig ingegaan op de controversiële geschiedenis van de SNK. In vier hoofdstukken is beschreven hoe de SNK te werk ging bij de afwikkeling van gerecupereerd kunstbezit, door teruggave aan de eigenaars, en bij het behoud ten behoeve van het openbaar kunstbezit en de verkoop ten bate van de rijksschatkist.

Internationale ontwikkelingen na Washington

Na het vaststellen van de *Washington Conference Principles on Nazi Confiscated Art* in 1998 ontstonden in een aantal belangrijke landen nieuwe initiatieven op het gebied van herkomstonderzoek. Meerdere landen hebben een structuur opgebouwd voor claims op in de Tweede Wereldoorlog door de nazi's geroofde kunst. Frankrijk, Oostenrijk, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland hebben evenals Nederland sindsdien een zogenaamde restitutiecommissie, een adviesorgaan dat adviseert over claims van voormalige eigenaren of nabestaanden op vermeend geroofde kunst uit de oorlogstijd.

In 1999 stelde de *National Museum Directors' Council* in het Verenigd Koninkrijk een commissie in die zich richtte op het monitoren van herkomstonderzoek en het adviseren van musea die provenance research doen, gericht op het in kaart brengen van door de nazi's geroofde kunst. In 2003 en 2004 publiceerde deze commissie rapportages van gevonden werken met een hiaat in de herkomstgeschiedenis tussen 1940 en 1945. Van deze objecten is een doorzoekbare

Disputed Possession

One of the recommendations to emerge from the trial investigation into a selection of items from the NK collection was to conduct a historical investigation into the SNK's working practices. The most important issue was how, at that time, the SNK went about dealing with artworks returned from Germany. That investigation, which started on 1 January 2001, was conducted by two researchers from the Origins Unknown Agency. The book *Betwist Bezit. De Stichting Nederlands Kunstbezit en de teruggave van roofoorkunst na 1945* (Disputed Property – the SNK and the restitution of looted art after 1945) was submitted to the State Secretary for Culture, Cees van Leeuwen, on 27 November 2002. This publication deals at length with the controversial history of the SNK. Four chapters describe how the SNK dealt with recovered art holdings – by returning them to their owners, retaining them for the nation or selling them for the benefit of the Dutch treasury.

International Developments after Washington

After the *Washington Conference Principles on Nazi Confiscated Art* had been adopted in 1998, a number of major countries took new initiatives with regard to provenance research. Several countries built up a structure for dealing with claims relating to art looted by the Nazis in the Second World War. Since then, France, Austria, the United Kingdom and Germany have, like the Netherlands, set up restitutions committees – advisory bodies that make recommendations about claims made by former owners or their descendants to art allegedly looted during the war years.

In 1999 the *National Museum Directors' Council* in the United Kingdom set up a committee charged with monitoring provenance research and advising museums engaged in provenance research, with a view to inventorying art looted by the Nazis. In 2003 and 2004 this committee published reports of works that had been found to have a hiatus in their provenance between 1940 and 1945. A searchable

database gemaakt. Herkomstonderzoek naar door nazi's geroofde kunst in Duitsland wordt sinds 1998 begeleid vanuit het *Koordinierungsstelle Magdeburg*. Belangrijkste doel van de *Koordinierungsstelle* is de herkomstgeschiedenis van collecties van musea transparant te maken. De *Koordinierungsstelle* beheert de database van 'verloren kunst' en ondersteunt musea met zaken als een herkomstonderzoeksmodule, checklists en een ethische code voor eigenaarschap van kunstbezit. In 2008 is in Duitsland daarnaast de *Arbeitsstelle für Provenienzrecherche/-forschung* (Bureau voor Herkomstonderzoek- en inspectie) opgericht, met als taak het verdelen van fondsen voor herkomstonderzoek bij publieke instellingen en het geven van praktische ondersteuning bij herkomstonderzoek. In 2012 heeft Duitsland de publieke financiering voor herkomstonderzoek opgeschroefd naar 2,4 miljoen euro per jaar.

Frankrijk heeft de collectie van gerecupereerd kunstbezit uit Duitsland inzichtelijk gemaakt onder de titel *Musées Nationaux Récupération* (MNR). De Franse overheid heeft in 1949 verklaard dat deze gerecupereerde werken die oorspronkelijk uit privébezit kwamen, voor onbepaalde tijd geen bezit van de Franse staat zijn, maar steeds beschikbaar blijven voor aanvragen van oorspronkelijke eigenaren of hun erfgenamen.

Ook in Oostenrijk is 1998 een belangrijk jaar geweest voor het herkomstonderzoek. Het parlement nam in dat jaar een restitutiewet aan die beschreef hoe musea en privépersonen dienden om te gaan met hun collecties die geroofd zijn tijdens het nationaalsocialistische regime of een gat in de herkomstgeschiedenis kennen tussen 1938 en 1945. In Oostenrijk voert ieder museum op eigen gezag en tijdschema herkomstonderzoek uit. De rapporten worden verzameld op de website van het *Nationalfonds der Republik Österreich für Opfer des Nationalsozialismus* (het nationale fonds voor slachtoffers van het nationaalsocialisme).

database of these objects was created. Provenance research into Nazi-looted art in Germany has been supervised by the *Koordinierungsstelle Magdeburg* since 1998. The *Koordinierungsstelle's* main goal is to clarify the provenance of museum collections. The *Koordinierungsstelle* manages the 'lost art' database and supports museums with such aids as a provenance research module, checklists and an ethical code for the ownership of art. In 2008 Germany also set up the *Arbeitsstelle für Provenienzrecherche/-forschung* (Bureau for Provenance Research and Inspection). Its task is to distribute funds for provenance research to public bodies and provide practical support for provenance research. In 2012 Germany raised public funding for provenance research to 2.4 million euros a year.

France opened up the collection of recovered art from Germany under the title *Musées Nationaux Récupération* (MNR). In 1949 the French government declared that these recovered works that originally came from private owners would never become the property of the French state, and would always remain available for claims by original owners or their heirs.

1998 was also an important year for provenance research in Austria. In that year the Austrian parliament passed a restitutions act that set out how museums and private individuals had to deal with their collections that had been looted during the National Socialist regime or had a gap in their provenance between 1938 and 1945. Every museum in Austria was responsible on its own authority for drawing up a provenance research timeline. The reports are posted on the website of the *Nationalfonds der Republik Österreich für Opfer des Nationalsozialismus* (The national fund for victims of National Socialism).

Besef dat Museumonderzoek 1998-1999 te beperkt van opzet was

Museale Verwervingen vanaf 1933 is het tweede grote herkomstonderzoek in Nederlandse museumcollecties. Het eerste museumonderzoek in 1998-1999 was gericht op kunstvoorwerpen verworven tussen 1940-1948. Voortschrijdend inzicht maakte echter duidelijk dat de te onderzoeken periode moest worden uitgebreid. Al sinds 1933 werd in Duitsland, en na 1938 ook in Oostenrijk, kunst onrechtmatig afgenomen van veelal Joodse eigenaren. Het viel niet uit te sluiten dat via veilingen, kunsthandels of particulieren deze kunstvoorwerpen in Nederlandse musea zijn terechtgekomen. Ook zijn veel kunstvoorwerpen na de oorlog gaan ‘zwerven’ en op veilingen verhandeld. Zo verkocht de SNK tussen 1949-1954 overgebleven kunstwerken op veilingen. Een deel daarvan was afkomstig uit Joods bezit.

Realization that the 1998-1999 museum investigation was too limited in scope

Museum Acquisitions from 1933 onwards is the second large provenance investigation into Dutch museum collections. The first museum investigation in 1998-1999 focused on artworks acquired between 1940 and 1948. Advancing insights made it clear, however, that the period to be investigated had to be extended. Art had been unlawfully taken from mainly Jewish owners ever since 1933 in Germany and after 1938 in Austria. The possibility that these works of art might have ended up in Dutch museums by way of auction sales, the art trade and private individuals could not be ruled out. A great many artworks ‘went wandering’ after the war and were sold at auctions. The SNK, for instance, sold unaccounted for works of art at auction between 1949 and 1954. A proportion of these came from Jewish owners.

3. AANLOOP VOOR HET ONDERZOEK MUSEALE VERWERVINGEN

In de periode 2007-2008 werden voorbereidingen getroffen voor de realisatie van het uitgebreide project, waarbij onder andere de Nederlandse Museumvereniging en het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) betrokken waren. Van meet af aan was duidelijk dat, evenals bij het museumonderzoek 1998-1999, het feitelijk onderzoek door de musea zelf zou moeten worden uitgevoerd. Daarnaast moest een projectbureau worden ingesteld voor de coördinatie van de werkzaamheden en voor ondersteuning van de musea bij het verrichten van hun onderzoek.

De musea waren al in het najaar van 2007 op de hoogte gebracht van de plannen voor een project waarin de musea zou worden gevraagd hun collecties op herkomst te onderzoeken. Rudi Ekkart, toekomstig voorzitter van de begeleidingscommissie, informeerde de musea hierover tijdens de Algemene Ledenvergadering van de Nederlandse Museumvereniging op 26 november 2007. De reactie was positief en de aanwezigen gaven unaniem het groene licht voor dit project. Aangekondigd werd dat aan het ministerie van OCW subsidie zou worden gevraagd voor de financiering van het bij de Museumvereniging onder te brengen projectbureau en voor de publicatie van de resultaten van het onderzoek, terwijl de musea zelf de kosten van hun eigen onderzoek zouden moeten dragen.

Op 25 november 2008 diende de Museumvereniging bij de toenmalige minister van OCW dr. Ronald Plasterk een voorstel in voor het onderzoek *Museale Verwervingen vanaf 1933*. De minister antwoordde in zijn brief van 22 december 2008 met het onderzoeksvoorstel in te stemmen en bereid te

3. BACKGROUND TO THE MUSEUM ACQUISITIONS INVESTIGATION

Preparations for the implementation of the comprehensive project were made in the 2007-2008 period; the Netherlands Museums Association and the Dutch Ministry of Education, Culture and Science (OCW) were among those involved. It was clear from the outset that the actual research would have to be done by the museums themselves, as had been the case in the 1998-1999 museum investigation. It would be necessary to set up a project office to coordinate the work and support the museums in carrying out their research.

In the autumn of 2007 the museums were informed of the plans for a project in which they would be asked to investigate the provenance of their collections. Rudi Ekkart, the future chair of the supervisory committee, informed the museums of this during the annual general meeting of the members of the Netherlands Museums Association on 26 November 2007. The response was positive and those at the meeting unanimously gave the project the go-ahead. It was announced that OCW would be asked for a grant to fund the project office to be set up under the auspices of the Museums Association and for the publication of the results of the investigation, while the museums themselves would have to bear the cost of their own research.

On 25 November 2008 the Museums Association submitted a proposal for the investigation *Museum Acquisitions from 1933 onwards* to Ronald Plasterk, then minister of OCW. In his letter of 22 December 2008 the minister replied that he agreed to the proposed investigation and was prepared to support the investigation financially

zijn het onderzoek met een projectsubsidie financieel te ondersteunen om daarmee de projectcoördinatie mogelijk te maken. Dankzij de toezegging van de minister kon het project begin 2009 van start gaan. De eerste helft van het jaar was nodig voor de aanloopwerkzaamheden, waaronder de aanstelling van een projectcoördinator, de formatie en eerste bijeenkomst van de begeleidingscommissie, de selectie van de aan te schrijven museale instellingen en de samenstelling van instructies voor de deelnemende musea.

Tevens werd overleg gevoerd met enkele andere organisaties die van belang waren voor het welslagen van het project. Verschillende overheden zijn 'eigenaar' van de collecties van al dan niet verzelfstandigde musea: het Rijk, de provincies en gemeenten. Overleg en afstemming met het ministerie van OCW, het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) heeft in 2009 plaatsgevonden. Het Centraal Joods Overleg was, als samenwerkingsverband van de voornaamste Joodse organisaties met het doel de belangen van de Joodse gemeenschap te behartigen bij de overheid en in de samenleving, de aangewezen koepel om te fungeren als klankbord voor de voortgang en resultaten. Nadat op deze wijze de nodige voorbereidingen waren getroffen, konden in de zomer 2009 alle Nederlandse museale instellingen worden aangeschreven met een uitnodiging om, indien relevant, deel te nemen aan het onderzoek.

with a project grant to fund the project coordination. The minister's acquiescence meant that the project could commence at the beginning of 2009. The first half of the year was taken up with the preparatory work, including the appointment of a project coordinator, the formation and first meeting of the supervisory committee, the selection of the museum institutions to be approached, and the drafting of instructions for the museums taking part.

In parallel with this, discussions were conducted with some other organizations of importance to the success of the project. Various bodies – the state, the provinces and local authorities – are the 'owners' of the collections held by museums, independent and otherwise. Consultation and harmonization with OCW, the Association of Provinces of the Netherlands (Interprovinciaal Overleg; IPO) and the Association of Netherlands Municipalities (Vereniging Nederlandse Gemeenten; VNG) took place in 2009. As the representative body for the leading Jewish organizations responsible for promoting the interests of the Jewish community with the government and in society, the Centraal Joods Overleg was the obvious umbrella organization to function as a sounding board for progress and results. In the summer of 2009, once these necessary preparations had been made, all the Dutch museum institutions were sent letters inviting them to take part, if relevant, in the investigation.

4. BETROKKEN PARTIJEN

Verschillende partijen waren bij het onderzoek betrokken:

Musea

De deelnemende musea deden het onderzoek zelf en waren verantwoordelijk voor de kwaliteit van het onderzoek en de resultaten ervan.

Projectteam Museumvereniging

De Museumvereniging coördineerde en faciliteerde het onderzoek. Het daartoe opgerichte projectteam ondersteunde de musea waar nodig bij het maken van hun projectplannen, bij de uitvoering van het onderzoek en bij het uitvoeren van vervolgonderzoek naar mogelijk verdachte objecten. Het projectteam voerde tevens het secretariaat van de commissie Museale Verwervingen².

Commissie Museale Verwervingen

De minister benoemde op voordracht van de Museumvereniging een begeleidingscommissie van experts, de commissie Museale Verwervingen die de inhoudelijke verantwoordelijkheid droeg voor de opzet, uitvoering en publicatie van het onderzoek en de resultaten ervan. De commissie had mede als taak de door de musea ingediende rapportages te toetsen op kwaliteit en volledigheid³. In 2009 vergaderde de commissie tweemaal en in de daarop volgende jaren vier of vijf keer per jaar. Het totale aantal vergaderingen bedroeg 20⁴. De commissie werd bijgestaan door het projectteam. Na 2013 vervolgt de commissie in kleinere bezetting haar werkzaamheden zodat de eindrapportages van de musea die nog bezig zijn, beoordeeld kunnen worden. Ook deze commissie krijgt na het afscheid van projectleider drs. Helen Schretlen, ondersteuning van een secretaris – per 1 oktober 2014 drs. Marieke Krabshuis.

4. THE PARTIES CONCERNED

Various parties were involved in the investigation:

Museums

The participating museums carried out the investigation themselves and were responsible for the quality of the research and its results.

The Museums Association Project Team

The Museums Association coordinated and facilitated the investigation. Where necessary, the project team set up for the purpose supported the museums in compiling their project plans, conducting the investigation and undertaking follow-up research into potentially suspect objects. The project team also provided the secretarial services for the Museum Acquisitions Committee².

The Museum Acquisitions Committee

On the recommendation of the Museums Association, the minister appointed a supervisory committee of experts – the Museum Acquisitions Committee – which bore the substantive responsibility for the planning, execution and publication of the investigation and its results. The committee was also tasked with assessing the quality and comprehensiveness of the reports submitted by the museums³. The committee met twice in 2009, and four or five times a year thereafter. It met twenty times in all⁴. The committee was assisted by the project team. Since 2013 a smaller committee has continued its work so that the final reports of those museums that are still carrying out their investigations can be assessed. As of 1 October 2014, when the project leader, Helen Schretlen, retired, this committee was given the support of a secretary, Marieke Krabshuis.

5. MUSEA

Om het gehele museale veld te informeren over de start van het onderzoek hebben alle museale instellingen in de zomer van 2009 een brief ontvangen met de uitnodiging deel te nemen⁵. 162 musea zegden toe hun collecties te onderzoeken op werken die werden verworven in de periodes 1933-1940 en na 1948 en die mogelijk door roof of gedwongen verkoop uit het bezit van oorspronkelijke eigenaren waren geraakt⁶. Sommige musea hebben meerdere vestigingen, zodat het werkelijke aantal collecties dat onderzocht diende te worden hoger lag.

394 musea lieten om legitieme redenen weten niet deel te nemen aan het onderzoek, bijvoorbeeld omdat het een botanische collectie betrof of omdat de collectie uitsluitend hedendaagse kunst omvat.

De musea hanteren al de Ethische Code voor Musea waarin de zogeheten *Due diligence*, de zorgvuldigheidsplicht, is opgenomen (par. 2.3): ‘*Due diligence* dient te waarborgen dat de gehele geschiedenis van het object vanaf de ontdekking of de vervaardiging komt vast te staan’. Onder verwijzing naar die paragraaf in de Ethische Code vroeg de commissie de musea de noodzakelijke zelfonderzoeken uit te voeren, daarbij geassisteerd door het projectteam van de Museumvereniging.

Het onderzoek richtte zich op voorwerpen en bruiklenen in museale instellingen, dat wil zeggen publiek toegankelijke museale verzamelingen van de Rijksoverheid, provincies, gemeenten en particuliere organisaties. Al met al was het herkomstonderzoek geen eenvoudige taak, vooral bij musea met omvangrijke collecties. Van doorslaggevende betekenis was daarbij natuurlijk hoe zorgvuldig in het verleden de aanwinsten en hun herkomst werden geregistreerd en in welke mate de vastgelegde gegevens gemakkelijk toegankelijk zijn. Een geautomatiseerd inventarissysteem, waarin de reeds bekende herkomstgegevens systematisch zijn vastgelegd, is uiteraard veel eenvoudiger te doorzoeken dan een kaar-

5. MUSEUMS

To ensure that the whole museum field was informed about the start of the investigation, a letter inviting them to participate was sent to all museum institutions in the summer of 2009⁵. 162 museums agreed to examine their collections for works that were acquired in the 1933-1940 period and after 1948 and may have been removed from the possession of the original owners by looting or forced sale⁶. Some museums have more than one branch, which meant that the true number of collections that had to be investigated was higher.

394 museums declined to take part in the investigation for legitimate reasons, for instance because theirs is a botanical collection or because their collection contains only postwar art.

The museums have all signed up to the Ethical Code for Museums, which includes a duty of due diligence (par. 2.3): ‘Due diligence must ensure that the full provenance of the object from its discovery or manufacture is established.’ Citing this paragraph in the Ethical Code, the committee asked the museums to carry out the necessary investigations of their collections themselves, assisted by the Museums Association project team.

The investigation focused on objects and loans in museum institutions, in other words publicly accessible museum collections held by central government, provinces, local authorities and private organizations. All in all, the task of provenance research was far from an easy one, particularly for museums with extensive collections. Crucial here, of course, was the degree of care taken when the acquisitions and their provenance were recorded in the past, and how easy the records were to access. A computerized inventory system in which the known provenance data have already been entered is obviously easier to search than a card index system or an acquisitions ledger in which only the actual acquisition is

tenbaksysteem of een aanwinstenregister waarin alleen de directe verwerving is geregistreerd. In sommige musea bleken maar erg summiere verwervings- en herkomstgegevens aanwezig te zijn en voor sommige periodes zelfs geheel te ontbreken. Een belangrijke vraag, die ieder museum op zijn eigen manier moest beantwoorden, was hoe aan de hand van de collectieregistratie een scheiding kon worden gemaakt tussen objecten die individueel herkenbaar zijn en waarvoor ook andere onderzoeksbronnen kunnen worden gebruikt en objecten zonder individuele herkenningswaarde, waarvoor uitsluitend de directe bronnen gebruikt konden worden. Veel schilderijen zijn aan de hand van beschrijving of foto gemakkelijk herkenbaar in andere bronnen als veilingcatalogi, maar de meeste gebruiksvoorwerpen, zoals porseleinen kopjes, eenvoudige meubelen, pollepels of Delfts blauwe tegeltjes missen een dergelijke individuele herkenningswaarde en zijn niet te onderscheiden van andere soortgelijke objecten. Ook bij het merendeel van de in veelvoud gedrukte prenten is het ene exemplaar niet van het andere te onderscheiden, tenzij er eigendomsinscripties op prent of opzetkarton zijn aangebracht.

Hoewel de commissie en het projectteam de musea algemene aanwijzingen konden geven, moest elke instelling zelf bekijken, aan de hand van de aard van de collectie en de daarbij beschikbare inventarissystemen, op welke wijze men de massa de baas kon worden.

recorded. Some museums found that they had only very scant acquisition and provenance data, and even none at all for some periods. An important question that every museum had to answer in its own way was how the collection records could be used to make a distinction between objects that are individually identifiable, for which other research sources can be used, and objects without individual identifying characteristics, for which only the immediate sources can be used. Many paintings can be readily identified from descriptions or photographs in other sources like sale catalogues, but most utensils and household objects, such as porcelain cups, simple pieces of furniture, wooden spoons and Delft tiles, do not have individual identifying characteristics and cannot be distinguished from other objects of the same kind. Likewise, in the case of the majority of prints produced in numbers, one impression cannot be told apart from another unless there are ownership inscriptions on the print or mount.

Although the committee and the project team were able to give the museums general pointers, each institution had to work out for itself how to manage the mass of data on the basis of the nature of its collection and the existing inventory systems.

6. HERKOMST- ONDERZOEK

De motivatie voor het herkomstonderzoek van een uitgebreider tijdvak, dat wil zeggen vanaf 1933 tot heden, is gebaseerd op de volgende overwegingen.

1933-1940

Nederlandse musea kunnen thans voorwerpen bezitten die al vóór het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog door Joodse eigenaren en eigenaren uit andere vervolgde groepen in Duitsland (vanaf 1933) en Oostenrijk (vanaf 1938) onder druk zijn verkocht, dan wel afkomstig waren uit hun geconfisqueerd of geroofd bezit. Het onderzoek richt zich daarom op objecten met een Duitse of Oostenrijkse herkomst in deze periode.

1948-1954

Ook na de oorlog kunnen nog dergelijke voorwerpen in musea terecht zijn gekomen. In deze periode circuleerden nog veel objecten met mogelijk onduidelijke herkomsten op veilingen, in de handel en bij particulieren. Hieronder vallen ook de voorwerpen die in de periode 1940-1945 uit bezit van hun oorspronkelijke eigenaren zijn geraakt. Het jaar 1954 is als eindafbakening gekozen omdat vanaf 1948 tot 1954 veelvuldig veilingen werden gehouden van zwervend bezit waarvan de eigenaren zich ondanks eerdere oproepen niet gemeld hadden. Daartoe behoren de veilingen van door de SNK afgestoten objecten.

De musea werd gevraagd de rechtstreekse herkomst van alle verwervingen in bovengenoemde beide perioden nauwgezet te onderzoeken.

1954-heden

Voor deze periode zijn naar verwachting minder rechtstreekse aanwijzingen voorhanden. De musea werd gevraagd zich te beperken tot in deze periode verworven voorwerpen in hun collectie, waarvan de gehele herkomstgeschiedenis min of meer in kaart kan worden gebracht. Dan kan wor-

6. PROVENANCE RESEARCH

The motivation for provenance research covering a longer time span, that is from 1933 to the present, is based on the following considerations.

1933-1940

Dutch museums may now be holding objects that were sold under duress even before the outbreak of the Second World War by Jewish owners and owners in other persecuted groups in Germany (from 1933 onwards) and Austria (from 1938 on), or which came from their confiscated or looted property. The investigation therefore focuses on objects with a German or Austrian provenance in this period.

1948-1954

Objects of this kind may also have found their way into museums since the war. In this period a great many objects with possibly obscure provenances were still circulating and turning up at sales, in the trade and in the hands of private individuals. These also include the objects that were removed from their original owners in the 1940-1945 period. The year 1954 was chosen as the cut-off point because between 1948 and 1954 there were frequent sales of unclaimed property whose owners had not come forward despite earlier appeals. They include the sales of objects disposed of by the SNK.

The museums were asked to carry out rigorous investigations into the direct provenance of *all* acquisitions in the two periods referred to above.

1955-the Present

There are expected to be fewer direct indications for this period. The museums were asked to confine themselves to objects in their collections acquired in this period whose full provenance can more or less be traced. It is then possible to check whether an earlier change of ownership that could be described as suspect may have taken place.

den nagegaan of een eerdere eigenaarswisseling heeft plaatsgevonden die als mogelijk verdacht kan worden aangemerkt.

Praktijk van het onderzoek

Nadat de commissie in juli 2009 het museale veld over aard, aanpak en doel van het voorgenomen onderzoek had geïnformeerd en musea zich hadden aangemeld, ontvingen de deelnemende musea van het projectbureau nadere instructies en begeleiding. In het najaar van 2009 gaven Rudi Ekkart en Helen Schretlen vier informatiemiddagen in verschillende delen van het land, in het Drents Museum te Assen, Museum Arnhem, Museum Boijmans Van Beuningen te Rotterdam en in het Van Abbemuseum te Eindhoven. Ruim 100 musea maakten gebruik van de uitnodiging. Tijdens die bijeenkomsten werden de musea geïnformeerd over de achtergronden en de praktische aanpak van het onderzoek. De informatiemiddagen waren tevens het startsein om met het herkomstonderzoek een aanvang te maken.

In het onderzoek van elk museum zijn twee fases te onderscheiden:

- Zijn er objecten in de collectie die als mogelijk verdacht kunnen worden aangemerkt?
- Vervolgonderzoek om vast te stellen of er inderdaad onvrijwillig bezitsverlies heeft of kan hebben plaatsgevonden.

Deze fases kunnen worden opgesplitst in de volgende concrete stappen.

Fase A. Zijn er objecten in de collectie die als mogelijk verdacht kunnen worden aangemerkt?

Stap 1. Museale bronnen

Inventariseren wat het museum heeft aan eigen archief, jaarverslagen, oude registratiekaarten, gepensioneerde collega's die nog veel weten et cetera.

Stap 2. Via het registratiesysteem eerste selectie maken over verwervingsperioden:

1933-1940
1948-1954
1955-heden.

The Practical Aspects of the Investigation

After the committee had informed the museums about the nature, approach and scope of the proposed investigation in July 2009 and museums had signed up, the project office sent those taking part further instructions and guidance.

In the autumn of 2009, Rudi Ekkart and Helen Schretlen hosted four afternoon information sessions in different parts of the country – in the Drents Museum in Assen, Museum Arnhem, Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam and the Van Abbemuseum in Eindhoven. More than a hundred museums took advantage of the invitation. During these meetings the museums were told about the background and the practical approach to the investigation. These sessions were at the same time the starting pistol to get going on the provenance research.

There were two distinct phases in each museum's investigation:

- Identifying objects in the collection that are potentially suspect;
- Follow-up research to establish whether there was or may have been involuntary loss of possession.

These phases can be split into the following concrete steps.

Phase A. Identifying objects in the collection that are potentially suspect

Step 1. Museum Sources

Inventoring the resources the museum has itself in terms of its own archives, annual reports, old index cards, retired colleagues who still know a great deal etc.

Step 2. Using the record system, making an initial selection for the acquisition periods:

1933-1940
1948-1954
1955-the present.

Stap 3. Selectie maken binnen deze 3 periodes welke voorwerpen in aanmerking komen voor verder onderzoek:

- a. Alleen voorwerpen met een herkenningswaarde komen voor onderzoek in aanmerking zoals schilderijen, tekeningen, keramiek, zilveren voorwerpen en meubels van bijzonder belang.
NB De meeste prenten, tegeltjes en Delfts blauwe bordjes missen een dergelijke herkenningswaarde.
- b. Joodse rituele voorwerpen moeten altijd onderzocht worden.

Uitgesloten objecten

1. Alles wat na 1945 gemaakt is.
2. Voorwerpen verworven/aangekocht vóór 1933.
3. Schenkingen vóór 1934 (bijvoorbeeld al in bruikleen zijnde objecten die worden omgezet in een schenking).
4. Aanwinsten uit de periode 1940-1948 indien dat onderzoek al in 1998-1999 is gedaan.
5. De al onderzochte NK-collectie, in bruikleen van het ICN of overgedragen.

Bijzondere aandacht moet worden gegeven aan:

1. De periode 1933-1940, gekocht in Duitsland en na 1938 in Oostenrijk.
2. De periode 1948-1954, gekocht op een van de SNK-veilingen (zie de lijst SNK-veilingen⁷).

Stap 4. Na de selectie per verwervingsperiode moeten de verdere interne museale bronnen worden geraadpleegd, zoals:

- a. Jaarverslagen voor zover aanwezig. Het is raadzaam het onderzoek te starten met deze door te nemen om een idee te krijgen over de collectiegeschiedenis van het museum in die perioden.
- b. Aanwinstenregister.
- c. Registratiesysteem. Het is raadzaam naast de computer ook de (oude) inventaris-kaarten te raadplegen.
- d. Relevante correspondentie in het archief. In geval van een gemeentelijk museum kan het archief van de gemeente ook nog wat opleveren.

Step 3. Making a selection within these three periods of objects that warrant further investigation:

- a. Only objects with an individual identifying characteristic, such as paintings, drawings, ceramics, silver objects and important pieces of furniture, should be considered for further research.
NB Most prints, tiles and Delftware plates do not have such individual identifying characteristics.
- b. Jewish ritual objects must always be researched.

Objects to be Omitted

1. Anything made after 1945.
2. Objects acquired/purchased before 1933.
3. Gifts made before 1934 (for example objects already on loan that were converted into gifts).
4. Acquisitions made in the 1940-1948 period if the research was already done in 1998-1999.
5. The NK collection that has already been researched, on loan from the Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (Cultural Heritage Agency of the Netherlands) or transferred.

Special attention must be paid to:

1. The 1933-1940 period, purchased in Germany, and after 1938 in Austria.
2. The 1948-1954 period, purchased at one of the SNK sales (see the list of SNK sales⁷)

Step 4. Once the selection by acquisition period has been made, other internal museum sources must be consulted. They include:

- a. All available annual reports for the periods concerned. It makes sense to start the investigation by going through them to get an idea of the museum's collecting history in those periods.
- b. Acquisitions register.
- c. Records system. It is advisable to consult (old) inventory cards as well as the computer.
- d. Relevant correspondence in the files. In the case of a municipal museum, the local authority's archives can also yield useful information.

- e. De objecten zelf. Etiketten of aantekeningen (bijvoorbeeld cijfers die verwijzen naar een veilingnummer) kunnen informatie opleveren.
- f. In sommige gevallen kan literatuuronderzoek ook nog informatie geven.

Een aantal musea heeft lijsten met herkomstgegevens naar het projectteam Museale Verwervingen gestuurd. Het projectteam bekeek in samenspraak met het museum vervolgens of er objecten tussen zaten die verder onderzoek behoeven. Na dit alles kon min of meer worden vastgesteld of er zich objecten in de museumcollectie bevonden die mogelijk verdacht kunnen zijn en die vervolgonderzoek behoeven.

Fase B. Vervolgonderzoek om vast te stellen of er inderdaad onvrijwillig bezitsverlies heeft plaatsgevonden.

In overleg met het projectteam Museale Verwervingen kon in meer specifieke archieven onderzoek worden gedaan.

De museumonderzoeker

In principe deden alle musea hun eigen interne onderzoek en in sommige gevallen bleken de museale onderzoekers uitstekend geëquipeerd om ook het externe vervolgonderzoek met de bronnen van het Bureau Herkomst Gezocht, het RKD en de relevante literatuur uit te voeren. Maar zoals was voorzien werd voor het vervolgonderzoek in veel gevallen een beroep gedaan op het projectteam Museale Verwervingen van de Museumvereniging. Wanneer werd aangegeven dat het interne onderzoek was vastgelopen, bezocht het projectteam het betreffende museum om samen naar de wijze van verwervingen te kijken en onderzoekers op weg te helpen. Het kwam nogal eens voor dat het projectteam bij het externe vervolgonderzoek werd ingezet. In een aantal gevallen konden met de museumonderzoeker afspraken worden gemaakt om onder leiding van het projectteam archiefonderzoek te doen. Ook bleek het voor de meeste musea vaak lastig om tijdens het onderzoek te bepalen of het om een incomplete herkomst ging of dat de herkomstgeschiedenis potentieel verdacht

- e. The objects themselves. Labels or notes (for example, figures that refer to a sale lot number) can provide clues.
- f. In some cases literature research can also be fruitful.

Some museums sent lists of provenance data to the Museum Acquisitions project team. In consultation with the museum, the project team examined the lists to see if they contained objects that merited further research. After all this, it was possible to establish more or less whether there were objects in the museum collection that might be suspect and required further investigation.

Phase B. Follow-up research to establish whether there was or may have been involuntary loss of possession.

More specific research in the records could be done in consultation with the Museum Acquisitions project team.

The Museum Researcher

In principle, all the museums undertook their own internal research. In some cases the museum's own researchers proved extremely well-equipped to carry out the external follow-up research using the sources of the Origins Unknown Agency, the Netherlands Institute for Art History (RKD) and the relevant literature. As was foreseen, however, in many cases museums called on the Museums Association's Museum Acquisitions project team for the follow-up research. When a museum let it be known that the internal investigation had become bogged down, the project team visited it to look at the acquisitions methods and assist the researchers to move forward. It was not unusual for the project team to be deployed on the external follow-up research. In a number of cases it proved possible to agree that the museum researcher should carry out research in the records under the guidance of the project team. It also became clear that most museums often found it difficult to establish during the investigation whether they were dealing with an incomplete provenance or a provenance that was potentially suspect.

was. Om die reden leverden musea tussen-tijdse rapportages in, waarbij objecten met een onduidelijke herkomst in kaart werden gebracht. Het projectteam adviseerde vervolgens welke voorwerpen voor vervolgonderzoek in aanmerking moesten komen. Ook ontving het projectteam nogal wat tussenrapportages om te checken of men op de goede weg was.

For this reason, museums submitted interim reports detailing objects with an obscure provenance. The project team then advised them as to which objects required follow-up research. The project team also received a considerable number of interim reports to check that the researchers were on the right track.

HERKOMST- ONDERZOEK, STAP VOOR STAP

PROVENANCE RESEARCH, STEP BY STEP

1

Registratiesysteem Fries Museum:
We vinden: Herkomstgegevens A. Strauss, Frankfurt am Main.

Registration System Fries Museum:
We find: Provenance information A. Strauss, Frankfurt am Main.

Museumarchief:
Correspondentie en nota bevestigen wat we al wisten.

Museum Archive:
Correspondence and invoice confirm what we already knew.

2

Nationaal Archief, archief van de Stichting Nederlands Kunstbezit (SNK) (Mühlmann, SNK 1047; Vlugs report):
Mühlmann had het werk met lotnummer 622 uit de collectie Nicoll.

National Archives of the Netherlands, Archive of the Netherlands Art Property Foundation (SNK) (Mühlmann, SNK 1047; Vlugs Report):
Mühlmann had acquired the work numbered lot 622 from the Nicoll collection.

De Stichting Nederlands Kunstbezit, Betwist Bezit, teruggave van roofkunst na 1945, p.26-27

In het boek lezen we: "Dr. Kajetan Mühlmann, waar de Dienststelle zijn naam aan te danken had, was de eerste officiële Duitse 'koper', die op de Nederlandse kunstmarkt verscheen. Hij arriveerde op 15 mei 1940 in Den Haag en was door Rijkscommissaris Seys-Inqaart belast met het oprichten van een afdeling voor de verkoop van kunstwerken in particulieren. Duzenden schilderijen en kunstvoorwerpen zijn door de Dienststelle al dan niet onder dwang, aangekocht en weer doorverkocht. Afnemers waren prominente nazis onder wie Hitler en Göring, maar ook andere Duitse particulieren, veilinghuizen en musea."

Berwist Bezit, De Stichting Nederlands Kunstbezit en de teruggave van roofkunst na 1945, by Eelke Mulder and Helen Schreften, pp. 26-27

In the book we read: "Dr. Kajetan Mühlmann, where the Dienststelle took its name from, was the first official German 'buyer' to appear on the Dutch art market. He arrived in The Hague on 15 May 1940 and was charged by Reich Commissioner Seys-Inqaart to track down and 'acquire' works of art. Informers alerted him to valuable art possessions owned by Jewish individuals. The Dienststelle then contacted the owners, offered them the works, and in turn sold them to third parties. The buyers were prominent Nazis, including Hitler and Göring, as well as German private individuals, auction houses, and museums."

NIOD Instituut voor oorlogs-genocide- en holocauststudies (NIOD 281/123):
Dit archief bevat de laatste informatie als het SNK-archief.

NIOD Institute for War, Genocide, and Holocaust Studies (NIOD 281/123):
This archive contains the same information as the SNK Archive.

3

Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD) Beelddocumentatie (BD/ONS/Oude Testament Jacobszoon):
We vinden:
- Particuliere collectie, Parijs
- A. Weinmüller, Wenen/München, veiling 1943
- Frankfurt am Main, veiling 1976

The Netherlands Institute for Art History (RKD) Visual Documentation (BD/ONS/Old Testament Jacobszoon):
We find:
- Private collection, Paris
- A. Weinmüller, Vienna/Munich, auction 1943
- Frankfurt am Main, auction 1976

Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD) Bibliotheek (Veilingcatalogus Weinmüller, Wenen, 15 december 1943):
Geen vermelding van de catalogus, maar dat de gevleide werken afkomstig zijn 'aus verschiedenen Besitz'. Dit schilderij is lotnummer 622.

The Netherlands Institute for Art History (RKD) Library (Sales catalogue Weinmüller, Vienna, 15 December 1943):
No annotations, the catalogue mentions that the lots are from various owners ("aus verschiedenen Besitz"). This painting is number 622.

4

Bundesarchiv Koblenz (Mühlmann Reports B23/300):
Via een Duitse collega vinden we op een nota van Weinmüller, de indringer van lotnummer 622 op de veiling van 15 december 1943 was "Dienststelle Mühlmann".

Bundesarchiv Koblenz (Mühlmann Reports B23/300):
Via a German colleague, we find in an invoice from Weinmüller: the vendor of lot number 622 in the sale of 15 December 1943 was "Dienststelle Mühlmann".

Lootedart.com (Vlugs report, ondervragingen door Jean Vlugs na de oorlog):
Nicoll, Parijs, zou wel eens kunnen verwijzen naar Madame Jaremtchenko "Nicole", secretaresse van Joseph Mühlmann (de stiefbroer van Kajetan), die kantoor hield in zijn hotelkamer in Parijs.

Lootedart.com (Vlugs Report, Interrogation of Kajetan Mühlmann and co. after the war by Jean Vlugs):
Nicoll, Paris, could refer to Madame Jaremtchenko (emphatically mentioned as being 'called 'Nicole'"), secretary of Joseph Mühlmann (the step-brother), who ran an office from his hotel room in Paris.

5

Website Foid: (bij andere kunstwerken)
We find: Nicoll is (Nicoll, Paris.

Website Foid: (bij andere kunstwerken)
We find: Nicoll is (in the case of other works of art) Nicoll, Paris.

Lootedart.com (Vlugs report, ondervragingen door Jean Vlugs na de oorlog):
Nicoll, Parijs, zou wel eens kunnen verwijzen naar Madame Jaremtchenko "Nicole", secretaresse van Joseph Mühlmann (de stiefbroer van Kajetan), die kantoor hield in zijn hotelkamer in Parijs.

Lootedart.com (Vlugs Report, Interrogation of Kajetan Mühlmann and co. after the war by Jean Vlugs):
Nicoll, Paris, could refer to Madame Jaremtchenko (emphatically mentioned as being 'called 'Nicole'"), secretary of Joseph Mühlmann (the step-brother), who ran an office from his hotel room in Paris.

6

Website Foid: (bij andere kunstwerken)
We find: Nicoll is (Nicoll, Paris.

Website Foid: (bij andere kunstwerken)
We find: Nicoll is (in the case of other works of art) Nicoll, Paris.

Lootedart.com (Vlugs report, ondervragingen door Jean Vlugs na de oorlog):
Nicoll, Parijs, zou wel eens kunnen verwijzen naar Madame Jaremtchenko "Nicole", secretaresse van Joseph Mühlmann (de stiefbroer van Kajetan), die kantoor hield in zijn hotelkamer in Parijs.

Lootedart.com (Vlugs Report, Interrogation of Kajetan Mühlmann and co. after the war by Jean Vlugs):
Nicoll, Paris, could refer to Madame Jaremtchenko (emphatically mentioned as being 'called 'Nicole'"), secretary of Joseph Mühlmann (the step-brother), who ran an office from his hotel room in Paris.

7

Website Foid: (bij andere kunstwerken)
We find: Nicoll is (Nicoll, Paris.

Website Foid: (bij andere kunstwerken)
We find: Nicoll is (in the case of other works of art) Nicoll, Paris.

Lootedart.com (Vlugs report, ondervragingen door Jean Vlugs na de oorlog):
Nicoll, Parijs, zou wel eens kunnen verwijzen naar Madame Jaremtchenko "Nicole", secretaresse van Joseph Mühlmann (de stiefbroer van Kajetan), die kantoor hield in zijn hotelkamer in Parijs.

Lootedart.com (Vlugs Report, Interrogation of Kajetan Mühlmann and co. after the war by Jean Vlugs):
Nicoll, Paris, could refer to Madame Jaremtchenko (emphatically mentioned as being 'called 'Nicole'"), secretary of Joseph Mühlmann (the step-brother), who ran an office from his hotel room in Paris.

8

Website Foid: (bij andere kunstwerken)
We find: Nicoll is (Nicoll, Paris.

Website Foid: (bij andere kunstwerken)
We find: Nicoll is (in the case of other works of art) Nicoll, Paris.

Lootedart.com (Vlugs report, ondervragingen door Jean Vlugs na de oorlog):
Nicoll, Parijs, zou wel eens kunnen verwijzen naar Madame Jaremtchenko "Nicole", secretaresse van Joseph Mühlmann (de stiefbroer van Kajetan), die kantoor hield in zijn hotelkamer in Parijs.

Lootedart.com (Vlugs Report, Interrogation of Kajetan Mühlmann and co. after the war by Jean Vlugs):
Nicoll, Paris, could refer to Madame Jaremtchenko (emphatically mentioned as being 'called 'Nicole'"), secretary of Joseph Mühlmann (the step-brother), who ran an office from his hotel room in Paris.

9

Website Foid: (bij andere kunstwerken)
We find: Nicoll is (Nicoll, Paris.

Website Foid: (bij andere kunstwerken)
We find: Nicoll is (in the case of other works of art) Nicoll, Paris.

Lootedart.com (Vlugs report, ondervragingen door Jean Vlugs na de oorlog):
Nicoll, Parijs, zou wel eens kunnen verwijzen naar Madame Jaremtchenko "Nicole", secretaresse van Joseph Mühlmann (de stiefbroer van Kajetan), die kantoor hield in zijn hotelkamer in Parijs.

Lootedart.com (Vlugs Report, Interrogation of Kajetan Mühlmann and co. after the war by Jean Vlugs):
Nicoll, Paris, could refer to Madame Jaremtchenko (emphatically mentioned as being 'called 'Nicole'"), secretary of Joseph Mühlmann (the step-brother), who ran an office from his hotel room in Paris.

10

Website Foid: (bij andere kunstwerken)
We find: Nicoll is (Nicoll, Paris.

Website Foid: (bij andere kunstwerken)
We find: Nicoll is (in the case of other works of art) Nicoll, Paris.

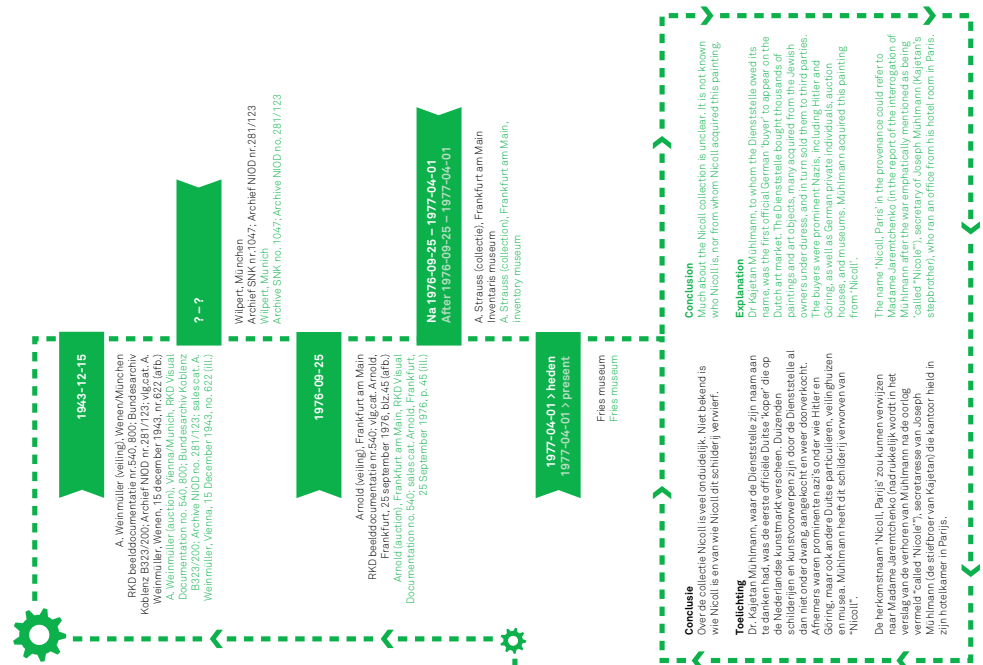
Lootedart.com (Vlugs report, ondervragingen door Jean Vlugs na de oorlog):
Nicoll, Parijs, zou wel eens kunnen verwijzen naar Madame Jaremtchenko "Nicole", secretaresse van Joseph Mühlmann (de stiefbroer van Kajetan), die kantoor hield in zijn hotelkamer in Parijs.

Lootedart.com (Vlugs Report, Interrogation of Kajetan Mühlmann and co. after the war by Jean Vlugs):
Nicoll, Paris, could refer to Madame Jaremtchenko (emphatically mentioned as being 'called 'Nicole'"), secretary of Joseph Mühlmann (the step-brother), who ran an office from his hotel room in Paris.

RECONSTRUCTIE HERKOMST RECONSTRUCTION PROVENANCE

Het bezoek van drie engelen aan Abraham Jansz van Weert, *The Three Angels in the Tomb*, 1628; Fries Museum, Leeuwarden.

? - ?
Wilpert, München
Archief SNK nr. 1047; Archief NIOD nr. 281/123
Wilpert, Munich
Archive SNK no. 1047; Archive NIOD no. 281/123

Na 1976-09-25 - 1977-04-01
A. Strauss (collectie), Frankfurt am Main
Inventory museum
A. Strauss (collection), Frankfurt am Main,
Inventory museum

1977-04-01 > heden / 1977-04-01 > present
Fries museum
Fries museum

Conclude
Over de collectie Nicoll is wel onduidelijk. Niet bekend is wie Nicoll is en van wie Nicoll dit schilderij verwierf.

Toelichting
Dr. Kajetan Mühlmann, waar de Dienststelle zijn naam aan te danken had, was de eerste officiële Duitse 'Koper' die op de Nederlandse kunstmarkt verscheen. Duzenden andere Nederlanders volgden zijn voorbeeld. De Dienststelle al dan niet onder de naam 'Dienststelle Kunstmarkt' of 'Dienststelle Artmarkt' waren prominente nazis onder wie Hitler en Göring, maar ook andere Duitse particulieren, veilinghuizen en musea. Mühlmann heeft dit schilderij verworven van 'Nicoll'.
De herkomstnaam 'Nicoll, Parijs' zou kunnen verwijzen naar Madame Jaremtchenko (nadrukkelijk wordt in het verslag van de verkoop van Mühlmann na de oorlog vermeld dat hij de aankoop van het schilderij van Nicoll aan Mühlmann (de stiefbroer van Kajetan) die samenbr, hield in zijn hotelkamer in Parijs.

Conclution
Much about the Nicoll collection is unclear. It is not known who Nicoll is, nor from whom Nicoll acquired this painting.

Explanation
Dr. Kajetan Mühlmann, to whom the Dienststelle owed its name, was the first official German 'buyer' to appear on the Dutch art market. The Dienststelle bought thousands of paintings, objects and other artworks from the Netherlands. Numerous other Dutch citizens followed their lead, including Hitler and Göring, as well as German private individuals, auction houses, and museums. Mühlmann acquired this painting from 'Nicoll'.
The name 'Nicoll, Paris' in the provenance could refer to Madame Jaremtchenko (in the report of the interrogation of Mühlmann after the war emphatically mentioned as being the seller of the painting to Mühlmann, who ran an office from his hotel room in Paris).

? - ?
Particuliere collectie, Parijs
RKD beelddocumentatie nr. 540
Private collection, Paris
RKD Visual Documentation no. 540

? - ?
Nicoll (collectie), Parijs
Archief SNK nr. 1047; Archief NIOD nr. 281/123
Nicoll collection, Paris
Archive SNK no. 1047; Archive NIOD no. 281/123

Vóór 1943-12-15
Dienststelle Mühlmann, Den Haag
Archief SNK nr. 1047; Bundesarchiv Koblenz
B323/200; Archief NIOD nr. 281/123
Dienststelle Mühlmann, The Hague
Archive SNK no. 1047; Bundesarchiv Koblenz
B323/200; Archive NIOD no. 281/123

7. EINDRAPPORTEN MUSEA MET RESULTATEN ONDERZOEK

Na de afronding van het onderzoek legden de musea op een eindrapportageformulier de resultaten vast met de bronnen die voor het onderzoek waren geraadpleegd. Het door de museumdirecteur en de onderzoeker ondertekende formulier werd vervolgens bij de Museumvereniging ingediend, waarna de commissie zich over de kwaliteit van de inhoud boog. Al met al was de omvang van de resultaten eerder iets groter dan vooraf werd verwacht.

Alle resultaten per museum zijn te vinden op www.musealeverwervingen.nl.

Door de toename van de bureauwerkzaamheden was het projectteam niet langer in staat adequate ondersteuning te bieden. Daarom werden in 2012 door de Museumvereniging voor de duur van één jaar twee onderzoekers aangetrokken² om het vervolgonderzoek voor de musea uit te voeren. Bovendien stimuleerde het projectteam de musea hun onderzoek door stagiaires te laten uitvoeren. Met succes werd een aantal masterstudenten kunstgeschiedenis voor het herkomstonderzoek bij verschillende musea ingezet, zoals Rijksmuseum Twenthe, Boijmans Van Beuningen, Het Scheepvaartmuseum en Teylers Museum.

Overzicht ingediende en akkoord bevonden rapporten:
In 2010: 27 musea
in 2011: 37 musea
in 2012: 39 musea
in 2013: 47 musea.

12 musea, waarvan de meeste wel al met het onderzoek waren gestart, hebben met argumenten laten weten het onderzoek pas tussen 2014 en 2016 af te kunnen ronden⁸.

7. MUSEUMS' FINAL REPORTS WITH RESEARCH RESULTS

Once the investigation was complete, the museums recorded the results on a final report form, stating the research sources that had been consulted. The form, signed by the museum director and the researcher, was submitted to the Museums Association, and the committee scrutinized the quality of the contents. Overall, the scope of the results was rather greater than had been expected.

All the results for each museum can be found at www.museumacquisitions.nl

The increase in the office activities meant that the project team was no longer able to provide adequate support, so in 2012 the Museums Association took on two researchers on one-year contracts² to carry out the follow-up research for the museums. The project team also encouraged the museums to get interns to do the research for them. A number of master's degree art history students were successfully engaged for the provenance research by several museums, among them the Rijksmuseum Twenthe, Museum Boijmans Van Beuningen, the Scheepvaartmuseum and Teylers Museum.

Overview of reports submitted and approved:
In 2010: 27 museums
in 2011: 37 museums
in 2012: 39 museums
in 2013: 47 museums.

Twelve museums, most of which had made a start on the investigation, let it be known, with supporting arguments, that they would not be able to finish the investigation until some time between 2014 and 2016⁸.

8. SYMPOSIA

Tijdens de onderzoeksperiode 2009-2013 organiseerde de Museumvereniging verschillende symposia. Deze waren vooral bedoeld om museumdirecteuren en onderzoekers met elkaar in contact te brengen, want er bleek een grote behoefte om ervaringen uit te wisselen over dit zo ingewikkelde onderwerp.

6 september 2010, Centraal Museum te Utrecht.

Het projectteam organiseerde het eerste symposium *Herkomst Helder* in het Centraal Museum te Utrecht met als dagvoorzitter Jos van Beurden. Het ochtendprogramma bevatte een aantal lezingen: over het onderzoek door Rudi Ekkart, voorzitter van de commissie Museale Verwervingen en over de Restitutiecommissie door de voorzitter van de Restitutiecommissie mr. Willibrord Davids. Drs. Marijke Brouwer, directeur van Museum Het Valkhof te Nijmegen vertelde over een casus uit de museumpraktijk. Het betrof een claim op een tekening van Jan Toorop, *De Apostel Paulus*. De tekening, die in 1937 werd geconfisqueerd en geveild, werd door de gemeente Nijmegen aan de erven gerestitueerd. Drs. Julie-Marthe Cohen, conservator Joods Historisch Museum, informeerde de aanwezigen over Joodse rituele voorwerpen, hoe te onderzoeken en hoe te herkennen. 's Middags kwam de praktische aanpak van het museumonderzoek in drie werkgroepen aan de orde. De onderwerpen waren: *Herkomstonderzoek, hoe doe je dat? Hoe houd ik een claimende advocaat buiten de deur?* In depot of op zaal, hoe om te gaan met een mogelijk verdacht voorwerp in je collectie. Daarnaast bleek het zinvol om met elkaar over het lastige onderwerp van gedachten te wisselen. Met 80 deelnemers werd dit symposium goed bezocht.

18 november 2011, Dordrechts Museum

Het projectteam organiseerde opnieuw een drukbezocht symposium *Herkomst Helder* in het Dordrechts Museum onder begeleiding van dagvoorzitter Ruben Maes. Allereerst praatte Rudi Ekkart de aanwezigen bij

8. SYMPOSIUMS

The Museums Association staged various symposiums during the 2009-2013 research period. These were designed first and foremost to bring museum directors and researchers into contact with one another, since it emerged that there was a significant need to share experiences of this highly complex subject.

6 September 2010, Centraal Museum in Utrecht.

The project team organized the first *Herkomst Helder* (Origins Uncovered) symposium in the Centraal Museum in Utrecht. Jos van Beurden was the honorary chair. The morning session was taken up with a number of lectures: about the investigation by Rudi Ekkart, chair of the Museum Acquisitions Committee and about the Restitutions Committee by the Restitutions Committee's chair Willibrord Davids. Marijke Brouwer, director of Museum Het Valkhof in Nijmegen talked about a museum case history. This related to a claim to a drawing of *St Paul* by Jan Toorop. The drawing, which had been confiscated and sold at auction in 1937, was restituted to the heirs of the original owner by the City of Nijmegen. Julie-Marthe Cohen, curator of the Jewish Historical Museum, talked about Jewish ritual objects, how to research them and how to recognize them. In the afternoon the practical approach to the museum investigation was addressed in three working groups. The subjects were: how to go about provenance research; how to keep a lawyer with a claim at bay; how to deal with a potentially suspect object in the collection – in the repository or in the gallery? It also proved extremely useful to be able to share ideas about this tricky subject. The symposium was well attended, with eighty participants.

18 November 2011, Dordrechts Museum

The project team organized another well attended *Herkomst Helder* symposium in the Dordrechts Museum, with Ruben Maes as the honorary chair. Rudi Ekkart started

over de voortgang van het onderzoek. Drs. Quentin Buvelot, conservator Mauritshuis, dr. Christi Klinkert, conservator Stedelijk Museum Alkmaar en Kristian Garssen, onderzoeker Museum de Fundatie hielden vervolgens korte voordrachten over het onderzoek in hun museumcollecties en de verschillende problemen die zij daarbij tegenkwamen. De werksessies daarna boden een uitgelezen kans aan onderzoekers om ervaringen en vorderingen te bespreken. In groepjes van vijftien personen discussieerden zij over een aantal onderzoeksvragen. Daarna hielden mr. Evelien Campfens, secretaris en rapporteur bij de Restitutiecommissie, en Edwin Jacobs, directeur Centraal Museum, nog een korte bijdrage over hun eigen ervaringen met betrekking tot het onderzoek. Het symposium werd door 72 mensen bezocht.

7 mei 2012, Stadsarchief Amsterdam

Op 7 mei 2012 organiseerde het projectteam het derde symposium *Herkomst Helder* in het Stadsarchief Amsterdam, opnieuw met dagvoorzitter Ruben Maes. Prof. dr. Frank van Vree, hoogleraar mediastudies van de Universiteit van Amsterdam, gaf een lezing over de media: *Hypes en reputatieschade – medialogica in de praktijk*. Dit onderwerp was gekozen vanwege de vragen vanuit de musea over hoe om te gaan met de pers. Het Amsterdam Museum werd in oktober 2011 door Brandpunt in een 'vals' licht gezet. Er werd de suggestie gewekt dat er nauwelijks onderzoek zou zijn gedaan en het huidige onderzoek werd met opzet uit de uitzending gelaten.

Michel van de Laar, senior restaurator schilderijen bij het Rijksmuseum, vertelde tijdens het symposium over het belang van informatie op de keerzijde van schilderijen: *Geschreven, gestempeld of geplakt, informatie op de keerzijde van schilderijen*. Drs. Taco Dibbits, hoofd collecties Rijksmuseum, sprak zich in een column uit voor transparancy. Onderzoeksgegevens dienen op museumwebsites te worden gepubliceerd. Aan het einde van de middag toonde commissielid Agnes Vugts de website musealeverwervingen.nl, waar vanaf 2013 de resultaten van het

by bringing the attendees up to date on the progress of the investigation. Quentin Buvelot, curator at the Mauritshuis, Christi Klinkert, curator at the Stedelijk Museum Alkmaar, and Kristian Garssen, researcher at Museum de Fundatie, gave short accounts of the research in their museum collections and the various problems they had encountered. The working sessions that followed provided a superb opportunity for researchers to share experiences and discuss progress. They debated a number of research questions in groups of fifteen. Then Evelien Campfens, secretary and rapporteur at the Restitutions Committee, and Edwin Jacobs, director of the Centraal Museum, spoke briefly about their own experiences of the investigation. Seventy-two people attended the symposium.

7 May 2012, Amsterdam City Archives

Op 7 May 2012 the team staged the third *Origins uncovered* symposium in Amsterdam City Archives, again chaired by Ruben Maes. Frank van Vree, professor of media studies at the University of Amsterdam, gave a lecture on hype and the damage to reputation, dealing with the media in practice. This subject was chosen in response to the museums' questions as to how to handle the press. In October 2011 the Amsterdam Museum had been shown in a false light by *Brandpunt*, a current affairs programme on Dutch television. The suggestion was created that virtually no research had been done, and the ongoing investigation was deliberately left out of the broadcast.

Michel van de Laar, senior paintings restorer at the Rijksmuseum, talked about the importance of information on the back of painting in the form of inscriptions, stamps and labels. Taco Dibbits, the Rijksmuseum's head of collections, advocated transparency. Research data should be published on museum websites. At the end of the afternoon, committee member Agnes Vugts gave a preview of the website www.museumacquisitions.nl, on which the results of the investigation have been published since 2013. Again, it

onderzoek gepubliceerd worden. Ook op deze dag bleek dat de aanwezigen graag ervaringen met elkaar wilden delen. Met ruim 70 deelnemers werd dit symposium eveneens goed bezocht.

29 oktober 2013, De Rode Hoed, Amsterdam

Op 29 oktober 2013 werd door Bureau &MAES het eindsymposium georganiseerd. Voorafgaand vond een persbijeenkomst plaats. Journalisten konden onder embargo de website raadplegen. De voorzitter van de commissie en de directeur van de Museumvereniging schoven later aan om de persvragen te beantwoorden. Het programma van het symposium stond in het teken van de uitkomsten van het herkomstonderzoek⁹. De dagvoorzitter Ruben Maes kondigde dan ook als eerste spreker Rudi Ekkart aan, die de achtergrond, de uitvoering en de uitkomsten van het herkomstonderzoek schetste. Daarna sprak Nelleke Noordervliet zich in een column uit over de publieke waarde en het maatschappelijk belang van museaal herkomstonderzoek. Na een kort interview met de voorzitter van het Centraal Joods Overleg, Jigal Markuszower, nam namens het ministerie van OCW Marjan Hammersma het woord¹⁰. Onder de genodigden bevonden zich vertegenwoordigers van de Joodse gemeenschap, van gemeenten en provincies, museumonderzoekers en directeuren van de deelnemende musea en wetenschappers. Er waren ruim 250 bezoekers.

Andere activiteiten ter ondersteuning van het onderzoek

Behalve een aantal symposia organiseerde het projectteam van de Museumvereniging ook andere activiteiten om het herkomstonderzoek onder de aandacht te houden. In 2011 organiseerde het projectteam rondleidingen voor de onderzoekers van de deelnemende musea in het onderzoeksinstituut RKD te Den Haag en het Joods Historisch Museum te Amsterdam. Tijdens het jaarlijkse Museumcongres van de Museumvereniging op 6 en 7 oktober 2011 leidde het projectteam een workshop waarin het onderzoek naar de herkomstgeschiedenis van collecties centraal stond

was clear that the attendees were keen to share experiences. With more than seventy participants, this symposium, too, was well attended.

**29 October 2013,
De Rode Hoed, Amsterdam**
Communications consultants &MAES organized the final symposium on 29 October 2013, preceded by a press conference. Journalists were able to consult the website under embargo. The chair of the committee and the director of the Museums Association came in later to answer questions put by the press. The symposium programme revolved around the findings of the provenance research⁹. The honorary chair Ruben Maes announced the first speaker, Rudi Ekkart, who outlined the background, the implementation and the findings of the provenance investigation. Nelleke Noordervliet then spoke about the public value and social importance of provenance research by museums. Following a brief interview with the chair of the Centraal Joods Overleg, Jigal Markuszower, Marjan Hammersma spoke on behalf of the Ministry of OCW. (Presentations¹⁰). Among the guests were representatives of the Jewish community, local authorities and provinces, museum researchers and directors from the participating museums, and academics. More than 250 people attended.

Other activities to support the investigation

As well as the symposiums, the Museums Association project team also organized other activities to keep provenance research in the limelight. In 2011 the project team organized guided tours of the Netherlands Institute for Art History (RKD) in The Hague and the Jewish Historical Museum in Amsterdam for the researchers from the participating museums. At the Museums Association's annual Museum Conference on 6 and 7 October 2011 the project team led a workshop on the investigation of the provenances of collections, where two staff members of the Restitutions Committee reported on their hunts through the archives. The twenty-plus participants were very much involved, and

en waar ook twee medewerkers werkzaam voor de Restitutiecommissie verslag deden over hun speurtocht door de archieven. De ruim twintig deelnemers waren erg betrokken, wat tot interessante discussies leidde. Ook tijdens het Museumcongres op 4 en 5 oktober 2012 was het projectteam aanwezig met de workshop *Betwist: een Isaac Israels*, waarvoor een twintigtal deelnemers zich inschreef. Hierbij werd een fictieve restitutiecasus nagespeeld door twee advocaten onder leiding van mr. Willibrord Davids, de voorzitter van de Restitutiecommissie. Vijftien mensen namen aan de workshop deel. Onder leiding van het communicatiebureau &Maes vonden in juli en september 2013 drie mediatrainingen plaats in het Amsterdam Museum, het Van Abbemuseum en het Dordrechts Museum. De mediatraining was specifiek bedoeld voor wie binnen het museum de pers te woord staat. De bijeenkomsten werden gemiddeld door tien musea bezocht, wat een goede score was omdat het vooral voor musea bedoeld was die tijdens het onderzoek verdachte objecten in hun collectie hadden aangetroffen. Aan alle deelnemende musea werd de handleiding *Omgang met pers* toegezonden¹¹.

this sparked some interesting discussions. The project team was back again at the Museum Conference on 4 and 5 October 2012 with a workshop titled *Betwist: een Isaac Israels* (a disputed Isaac Israels), for which twenty people registered. A fictitious restitution case was acted out by two lawyers led by Willibrord Davids, the chair of the Restitutions Committee. Fifteen people attended the workshop. Three media training sessions run by communications consultants &Maes were held in July and September 2013 in the Amsterdam Museum, the Van Abbemuseum and the Dordrechts Museum. The media training was specifically designed for the people in the museums whose job included speaking to the press. The meetings were attended by ten museums on average, which was a good turnout, given that it was intended primarily for museums that had come across suspect objects in their collections during the investigation. All the other participating museums were sent the manual *Omgang met pers* (dealing with the media)¹¹.

9. INTER- NATIONALE CONTACTEN

Van 26 tot en met 30 juni 2009 vond de *Holocaust Era Assets Conference* in Praag en Terezin plaats. Helen Schretlen was namens de Museumvereniging aanwezig en nam onder andere deel aan de *Looted Art* werkgroep. De conferentie resulteerde in de verklaring van Terezin. Deze bevat gedetailleerde aanbevelingen over een reeks van onderwerpen, uiteenlopend van sociale zorg voor Holocaust-overlevenden, via openingen van archieven, tot restitutie van kunstwerken en judaïca. Er werd opnieuw gepleit voor een soepel teruggavebeleid van tijdens de oorlog geroofd bezit.

Op 8 en 9 juli 2010 nam Helen Schretlen deel aan de internationale conferentie *Museums and Restitution* aan de universiteit van Manchester. Eind september 2010 bezocht zij het Institut für Museumsforschung in Berlijn. Als gevolg hiervan is het projectteam toegetreden tot het onderzoeksportal AFP, het internationale provenance netwerk dat door het Institut für Museumsforschung is opgezet. De deelnemers – allen herkomstonderzoekers van museumcollecties met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog – kunnen onderzoeksvragen posten en reageren op de vragen van collega's.

Op 6 en 7 mei 2011 was het projectteam op uitnodiging aanwezig op het *World War II Provenance Research Seminar* dat plaatsvond in de National Archives in Washington. Beide projectteamleden gaven een lezing over het huidige onderzoek in Nederland. Daarbij concentreerde mr. drs. Jona Mooren zich op het onderzoek in het RKD en vertelde Schretlen over het (museum)onderzoek in Nederland.

Van 10 tot 15 juni 2012 volgden Mooren en Schretlen een *Provenance Research Training Program* in het Duitse Maagdenburg. Op het programma stond onder meer een aantal lezingen van veilinghuizen en museum-

9. INTERNATIONAL CONTACTS

The Holocaust Era Assets Conference took place in Prague and Terezin between 26 and 30 June 2009. Helen Schretlen was present on behalf of the Museums Association and took part in, among other things, the looted art working group. The conference resulted in the Terezin Declaration, which contains detailed recommendations about a series of subjects, ranging from social care for Holocaust survivors, through the opening up of archives, to the restitution of artworks and Jewish artefacts. A renewed call was made for a flexible policy for restituting property looted during the war.

On 8 and 9 July 2010 Helen Schretlen took part in the international conference on Museums and Restitution at the University of Manchester. At the end of September 2010 she visited the Institut für Museumsforschung in Berlin. As a consequence of this, the project team joined the AFP research portal, the international provenance network set up by the Institut für Museumsforschung. The participants – all researchers of the provenance of museum collections relating to the Second World War – can post research questions and respond to colleagues' queries.

The project team was represented by invitation at the *World War II Provenance Research Seminar* in the National Archives in Washington on 6 and 7 May 2011. The two project team members gave a talk on the current state of research in the Netherlands. Jona Mooren concentrated on the research in the RKD, and Helen Schretlen talked about the museum investigation in the Netherlands.

From 10 to 15 June 2012 Mooren and Schretlen attended a *Provenance Research Training Programme* in Magdeburg, Germany. The programme included a number of lectures by representatives of auction houses and museum staff. Thirty researchers also discussed provenance research.

medewerkers. Daarnaast discussieerde een dertigtal onderzoekers over herkomstonderzoek.

Verplichting

Nu het tweede museumonderzoek zo goed als afgerond is, is voldaan aan de internationale verplichting met betrekking tot de teruggave van oorlogskunst, zoals in 1998 geformuleerd in de *Washington Conference Principles On Nazi-Confiscated Art*¹² en in 2000 bevestigd in de vervolgbijeenkomst in Vilnius onder auspiciën van de Europese Raad van ministers en de minister-president van Litouwen. Op dit *International Forum on Holocaust-Era Looted Cultural Assets* werden de *Washington Principles* door de 38 deelnemende landen onderschreven, waaronder Nederland. Ook tijdens de *Holocaust Assets Era Conference* in 2009 stond de internationale voortgang op de agenda, met als resultaat de verklaring van Terezin die door 46 landen werd onderschreven.

Obligation

Now that the second museum investigation is as good as done, the Netherlands has met its international obligation with regard to the restitution of looted art, as formulated in 1998 in the *Washington Conference Principles On Nazi-Confiscated Art*¹² and confirmed in 2000 at the follow-up meeting in Vilnius under the auspices of the Council of Europe and the Prime Minister of Lithuania. At this *International Forum on Holocaust-Era Looted Cultural Assets*, the *Washington Principles* were endorsed by the thirty-eight participating countries, including the Netherlands. International progress was also on the agenda at the *Holocaust Assets Era Conference* in 2009, resulting in the Terezin Declaration, which was endorsed by forty-six countries.

10. AAN- BEVELINGEN

De commissie Museale Verwervingen heeft de Richtlijn Museale Verwervingen 1940-1948 – opgesteld naar aanleiding van het museumonderzoek (1999) – voor het huidige onderzoek overgenomen en waar nodig geactualiseerd¹³. Met de Richtlijn wil de Museumvereniging de Nederlandse musea voor de duur van het onderzoek een handreiking bieden voor de omgang met museale voorwerpen van twijfelachtige herkomst, met name voorwerpen die na 1933 zijn verhandeld dan wel zijn verworven. De Richtlijn geeft aan hoe om te gaan met deze voorwerpen die reeds in bezit zijn van musea, maar ook met toekomstige verwervingen en bruiklenen, zowel uit binnen- als buitenland. Met betrekking tot toekomstige verwervingen kan de Richtlijn gezien worden als een praktische aanvulling op de Ethische Code voor Musea (2006), die – enkele aanpassingen daargelaten – een vertaling is van de ICOM Code of Ethics for Museums van 1986 (opnieuw onderschreven in 2004). Hierin wordt onder meer de eis gesteld dat aanwinsten voorzien moeten zijn van een deugdelijk bewijs van herkomst en dat het museum een onderzoeksplicht naar de herkomst heeft (art. 2.20).

Door het project hebben vele Nederlandse musea een grote kennis en kunde vergaard over herkomstonderzoek. Het bewustzijn dat in de afgelopen jaren is ontstaan, is belangrijk. Het zorgt ervoor dat beheerders en directeurs van musea hun collecties in de toekomst kritisch blijven bekijken en alert zullen zijn als nieuwe herkomstgegevens zich aandienen. Alertheid is bovendien geboden bij nieuwe verwervingen door aankoop, schenking en legaat. Niet alleen het herkomstonderzoek zelf maar ook de professionele omgang van musea met eventuele claims op kunstwerken uit hun collectie, is de afgelopen jaren sterk verbeterd. Daarbij is het projectteam van de Museumvereniging een belangrijk informatiepunt gebleken. Wanneer een museum vastliep met het herkomstonder-

10. RECOMMEN- DATIONS

The Museum Acquisitions Committee adopted the Museum Acquisitions 1940-1948 Guidelines – compiled for the museum investigation in 1999 – for the present investigation, and updated it where necessary¹³. The Museums Association hopes that, for the duration of the investigation, the Guidelines will provide Dutch museums with a guide to dealing with museum objects of doubtful provenance, particularly objects that were traded or acquired after 1933. The Guidelines explain how to deal with these objects that museums already have in their possession, and with future acquisitions and loans, both from the Netherlands and abroad. In terms of future acquisitions the Guidelines can be seen as a practical supplement to the Dutch *Ethische Code voor Musea* (2006), which – with a few adjustments – is a translation of the 1986 ICOM Code of Ethics for Museums (endorsed again in 2004). This includes a requirement that acquisitions must be accompanied by a sound proof of provenance and that the museum has a duty to research the provenance (art. 2.20).

The project has meant that many Dutch museums have built up considerable knowledge of and skill in provenance research. The awareness that has been created in the past few years is important. It ensures that the administrators and directors of museums will continue to look critically at their collections in the future and remain alert should new provenance data emerge. Vigilance is also called for in the event of new acquisitions obtained through purchases, gifts and bequests. Provenance research itself is not all that has improved. Museums' professional approach to claims to artworks in their collections has become significantly better in recent years. The Museums Association project team has proved an important source of information in this respect. When a museum's provenance research into a possible new acquisition stalled or a

zoek naar een mogelijke nieuwe verwerving, of er een claim op de mat viel of wanneer het museum zelf een object met een problematische herkomstgeschiedenis in de collectie constateerde, bood ruggespraak met de Museumvereniging uitkomst. Ook werd het belang van communicatie tussen het museum en de eigenaar van de collectie (Rijk, provincie, gemeente et cetera) door het onderzoek nog eens onderstreept.

De afgelopen jaren is een hechte groep ontstaan van museummedewerkers die het onderzoek uitvoerden en die gaandeweg een enorme kennis hebben opgebouwd. Het is dan ook van groot belang de opgedane kennis en ervaring bij de musea levend te houden. Er zal een kennispunt ingericht moeten worden waar musea voor advies en ruggespraak terecht kunnen. De Museumvereniging is hiervoor een optie, maar ook de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en het RKD zouden hiervoor in aanmerking kunnen komen. Dit 'kennispunt' zal op de hoogte moeten zijn van de laatste stand van zaken betreffende herkomstonderzoek en Tweede Wereldoorlog in musea, niet alleen in Nederland maar ook internationaal.

claim was submitted, or when a museum itself found an object with a problematic provenance in its collection, consultation with the Museums Association provided a solution. The investigation also served to reinforce awareness of the importance of communication between the museum and the owner of the collection (central government, province, local authority, etc.).

Recent years have seen the formation of a tight-knit group of museum staff who carried out the investigation, building up an immense store of knowledge on the way. It is therefore of the utmost importance to keep the knowledge and experience gained alive in the museums. A knowledge hub to which museums can turn for advice and consultation should be set up. The Museums Association is one option, but the Netherlands Cultural Heritage Agency (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) and the RKD would also be possibilities. This 'knowledge hub' will have to keep on top of the latest state of affairs concerning provenance research and the Second World War in museums – not just in the Netherlands, but internationally.

11. BLIK NAAR DE TOEKOMST

De publicatie van de gegevens over kunstwerken in Nederlandse musea, waarvan de herkomst verdacht of mogelijk verdacht is, is niet alleen een verantwoording van het uitgevoerde onderzoek, maar tevens een oproep aan derden om deze resultaten aan te vullen. In het bijzonder de informatie die kan berusten bij erfgenamen van een vroegere eigenaar kan soms leiden tot verrassende aanvullingen op het systematisch uitgevoerde onderzoek. Na publicatie van de resultaten van het museumonderzoek zijn bij enkele musea claims binnengekomen op stukken die in het onderzoek niet als verdacht of mogelijk verdacht tevoorschijn waren gekomen, een duidelijke aanwijzing dat er nog meer verwacht kan worden. In dit soort gevallen kan het museum pas in actie komen wanneer er een bericht van eventuele rechthebbenden is ontvangen.

Maar er zijn ook mogelijkheden voor een meer actieve voortzetting van het onderzoek. De hoeveelheid gemakkelijk toegankelijke documentatie over roofkunst groeit nog dagelijks, mede door het in andere landen uitgevoerde onderzoek. Ook nieuwe wetenschappelijke publicaties, zoals oevrecatalogi van kunstenaars, bevatten soms gegevens die het museum zelf niet heeft kunnen achterhalen. Conform de bestaande Ethische Code voor Musea en de internationale afspraken over roofkunst hebben de musea een maximale inspanning geleverd, maar dat betekent niet dat er reden is om nu voldaan achterover te leunen. Een voortdurende alertheid blijft geboden om informatie die nu niet kon worden achterhaald, te signaleren wanneer deze wel zichtbaar wordt.

Een belangrijke les uit het verrichte onderzoek is bovendien dat musea, voorafgaand aan de verwerving van nieuwe objecten, zorgvuldig herkomstonderzoek moeten uitvoeren om te voorkomen dat ze nieuwe problemen in de collectie binnenhalen. Dit geldt voor aankopen, maar evenzeer

11. LOOKING TO THE FUTURE

The publication of the information about works of art in Dutch museums whose provenance is or may be suspect is not just an account of the research that has been done, it is also a call to other people to add to these results. The information that may be held by the heirs of a former owner, in particular, can sometimes lead to surprising additions to the systematic investigation. After the results of the museum investigation were published, several museums received claims to objects that had not emerged from the research as suspect or potentially suspect – a clear indication that even more can be expected. In cases like this the museum can only take action when a communication from possible rightful claimants is received.

There are also, though, possibilities for a more active continuation of the investigation. The volume of easily accessible documentation about Nazi-looted art is still growing daily, in part thanks to research carried out in other countries. New academic publications, such as catalogues of artists' oeuvres, sometimes contain information that the museum itself has not been able to track down. In line with the existing Ethical Code for Museums and the international agreements about Nazi-looted art, the museums have made a supreme effort, but that does not mean that they can now rest on their laurels. Constant vigilance remains essential to flag up information that had not yet been traced when it does appear.

One important lesson that emerges from the investigation is that before they acquire new objects, museums must conduct careful provenance research to ensure that they do not import new problems into their collections. This applies to purchases, but it is equally important in the case of gifts, bequests and loans. We know from experience that the excitement about a possible acquisition is often so great that

voor het accepteren van schenkingen, legaten en bruiklenen. De ervaring leert dat het enthousiasme over een mogelijke aanwinst vaak dusdanig groot is, dat maar al te gemakkelijk vergeten wordt naar de herkomst te kijken. Onderzoek naar de herkomstgeschiedenis moet nadrukkelijk een plaats krijgen in het standaardprotocol voor museale verwervingen.

Het onderzoek *Museale Verwervingen vanaf 1933* heeft bij de Nederlandse musea geleid tot een verhoogd besef van verantwoordelijkheid voor de oplossing van problemen met betrekking tot museumobjecten met een besmette herkomst. Diverse musea zijn inmiddels geconfronteerd met claims die voortvloeiden uit het museumonderzoek. Daar waar het stukken uit de rijkscollectie betreft, worden deze claims voorgelegd aan de Restitutiecommissie die daarover adviseert aan de minister. Voor claims op objecten uit provinciaal, gemeentelijk en stichtingsbezit bestaat de mogelijkheid dat partijen via de minister van OCW om een bindend advies van de Restitutiecommissie vragen. Het Amsterdamse gemeentebestuur heeft besloten dat alle claims op gemeentelijk bezit op deze wijze zullen worden afgehandeld. Bij sommige andere musea zijn zaken in goed overleg met de erfgenamen van de vroegere eigenaars geregeld. Oplossingen kunnen variëren van teruggave tot de uitkering van een schadevergoeding aan de erven. Indien het museum een voorwerp in goed vertrouwen heeft verworven en zowel museum als erven er prijs op stellen dat het betreffende stuk deel blijft uitmaken van de museumcollectie, is deze laatste oplossing een voor de hand liggende, mits men een akkoord kan bereiken over de hoogte van de schadevergoeding. Dankzij het nu grotendeels afgesloten onderzoek is ook de kennis bij de musea op dit terrein sterk toegenomen. Het is van het grootste belang om deze kennis vast te houden om ook in de toekomst op integere, deskundige en resultaatgerichte wijze te kunnen omgaan met verdere ontwikkelingen ten aanzien van oorlogskunst. Alleen daardoor zullen de musea voortdurend kunnen waken dat er geen smetten in de herkomst van hun collecties verborgen blijven.

it is all too easy to forget to examine its provenance. Research into provenance must become a permanent feature of the standard protocol for museum acquisitions.

The investigation into Museum Acquisitions from 1933 onwards has raised awareness in Dutch museums of their responsibility for solving problems relating to museum objects with a suspect provenance. Several museums have meanwhile been faced with claims that arose out of the museum investigation. Where the works concerned are in the Dutch national collection, these claims are submitted to the Restitutions Committee, which advises the minister on them. For claims to objects held by provinces, local authorities and trusts, the parties involved have the option of requesting binding advice from the Restitutions Committee through the Minister of Education, Culture and Science. Amsterdam City Council has decided that all claims to municipal holdings will be handled in this way. Other museums have settled claims in amicable negotiations with the heirs of the former owners. Solutions can range from restitution to the payment of compensation to the heirs. If the museum acquired an object in good faith and both the museum and the heirs would like the work in question to remain part of the museum collection, this latter solution is the obvious one, provided agreement on the size of the compensation can be reached. As a result of the now largely completed investigation, the level of knowledge of the field in museums has increased considerably. It is of the utmost importance to retain this knowledge so that further developments in regard to art and the war can be handled with integrity, expertise and a focus on results. This is the only way to ensure that museums are constantly alert to the possibility that there might be hidden blemishes in their collections.

LIJST VAN OBJECTEN MET EEN (MOGELIJK) PROBLEMATISCHE HERKOMST- GESCHIEDENIS

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort

- C.M. Dijkman, *Molen*
- J.D. Scherft, *Dorpsgezicht met kerk*
- A. Huissem, *Landschap*
- F.H. Mondriaan, *Bospad in het Haagse Bos*
- Anoniem, *Portret Nicolaas Rockox*
- Anoniem, *Portret van zijn vrouw Adriana Perez*

Amsterdam Museum, Amsterdam

- D. Meesters, *Vlot van Medusa*
- C. van der Voort, *Portret van Anna Jacobsdr. Blaeu*
- P.C. La Fargue, *Gezicht bij het Gemeenlandshuis Swanenburg te Halfweg*
- J. Lutma I, *Twee zilveren zoutvaten*
- Anoniem, *Portret van Joan Huydecoper*
- Anoniem, *Portet Wynolt Feelinck*

Allard Pierson Museum, Amsterdam

- Anoniem, *Kop van Tiberius*

Ons' Lieve Heer op Solder, Amsterdam

- I.C. van Swanenburg, L. Blondeel, *Portret van Balich Occo Pompeiusdochter, echtgenote van Joost Buijck*

Joods Historisch Museum, Amsterdam

- Anoniem (Duitsland), *Begrafeniskom*

LIST OF ITEMS WITH A (POTENTIALLY) PROBLEMATIC PROVENANCE

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort

- C.M. Dijkman, *Mill*
- J.D. Scherft, *View of a Church in a Village*
- A. Huissem, *Landscape*
- F.H. Mondriaan, *Woodland Path in Haagse Bos*
- Anonymous, *Portrait Nicolaas Rockox*
- Anonymous, *Portrait of Adriana Perez*

Amsterdam Museum, Amsterdam

- D. Meesters, *The raft of Medusa*
- C. van der Voort, *Portrait of Anna Jacobsdr. Blaeu*
- P.C. La Fargue, *View of Gemeenlandshuis Swanenburg in Halfweg*
- J. Lutma I, *Two silver salt cellars*
- Anonymous, *Portrait of Joan Huydecoper*
- Anonymous, *Portrait of Wynolt Feelinck*

Allard Pierson Museum, Amsterdam

- Anonymous, *Bust of Tiberius*

Ons' Lieve Heer op Solder, Amsterdam

- I.C. van Swanenburg, L. Blondeel, *Portrait of Balich Occo Pompeiusdochter, wife of Joost Buijck*

Joods Historisch Museum, Amsterdam

- Anonymous (Germany), *Funeral Bowl*

Rijksmuseum, Amsterdam

- Jan Mijtens, *Govert van Slingelandt (1623-90), heer van Dubbeldam, met zijn eerste vrouw Christina van Beveren en hun beide zontjes*
- A. Hanneman, *Willem III (1650-1702), prins van Oranje, als kind*
- J.A. Kruseman, *Salomé met het hoofd van Johannes de Doper*
- P. F. van Os, *Anton Mauve*
- A. Scheffer, *Zelfportret op 43-jarige leeftijd*
- Anoniem (kopie naar Joseph Vivien), *Maximilian II, keurvorst van Beieren, in de slag bij Mohacs tegen de Turken*
- Anoniem, *Chariclea*
- Moritz Calisch, *Twee vrouwen in Italiaanse dracht*
- J. Lutma I, *Twee zilveren zoutvaten*

Stadsarchief Amsterdam, Amsterdam

- C. Philips Jacobsz, *De Weteringpoort aan de stadzijde*
- P. van Liender, *Het IJ bij het Blauwhoofd*
- H.P. Schouten, *Het Lutherse Diaconie Huys tot Amsterdam*
- S. Fokke of P.C. La Fargue (J. de Beijer), *Huis en sluisje einde Kadijk*
- B.C. Koekkoek, *Buiten de Zaagpoort*
- J. Kops (H.P. Schouten), *Schutsluisje Leidseplein*
- G. Lamberts, *Schreierstoren en IJgezicht*
- H. Tavenier, *Blauwhoofd*

Stedelijk Museum, Amsterdam

- J. Toorop, *De Nachtluchten*
- J. Toorop, *De kokerplakkerij*
- J. Toorop, *Het magazijn*
- J. Toorop, *De gieterij*
- J. Toorop, *De pitpluisters*
- J. Toorop, *De vormerij*
- G.J. Bos, *Oude veteraan*
- W. Kandinsky, *Bild mit Häusern*
- W. Kandinsky, *Aquarell No. 2*
- P. Klee, *Massengebet*
- H. Matisse, *Odalisque*
- H. Matisse, *Staannd naakt*
- J. Maris, *De schilder G.J. Hoffmann*
- G. Poggenbeek, *Frans Dorp*
- P. de Regt, *Wilde zuring langs de kant*
- P. Schiedges, *Ploegende ossen*

Tropenmuseum, Amsterdam

- Anoniem, *Estherrol met koker in houten wandkast*

Rijksmuseum, Amsterdam

- Jan Mijtens, *Govert van Slingelandt (1623-90), Lord of Dubbeldam, with his first wife Christina van Beveren and two sons*
- A. Hanneman, *Willem III (1650-1702), Prince of Orange as a Child*
- J.A. Kruseman, *Salomé with Head of John the Baptist*
- P. F. van Os, *Anton Mauve*
- A. Scheffer, *Self Portrait at 43*
- Anonymous (copy of Joseph Vivien), *Maximilian II, Elector of Bavaria, at the Battle of Mohacs against the Turks*
- Anonymous, *Chariclea*
- Moritz Calisch, *Two Women in Italian Costume*
- J. Lutma I, *Two silver salt cellars*

Stadsarchief Amsterdam, Amsterdam

- C. Philips Jacobsz, *Weteringpoort viewed from the city*
- P. van Liender, *The IJ at Blauwhoofd*
- H.P. Schouten, *Lutherse Deanery in Amsterdam*
- S. Fokke or P.C. La Fargue (J. de Beijer), *House and Lock at Kadijk*
- B.C. Koekkoek, *Outside Zaagpoort*
- J. Kops (H.P. Schouten), *Leidseplein Lock*
- G. Lamberts, *View of the IJ and Schreijers Tower*
- H. Tavenier, *Blauwhoofd*

Stedelijk Museum, Amsterdam

- J. Toorop, *Tea Lights*
- J. Toorop, *Finishing in Wicks*
- J. Toorop, *The Stockroom*
- J. Toorop, *Pouring Room*
- J. Toorop, *Pasting the Cylinders*
- J. Toorop, *Setting the Moulds*
- G.J. Bos, *Old Veteran*
- W. Kandinsky, *Bild mit Häusern*
- W. Kandinsky, *Aquarell No. 2*
- P. Klee, *Massengebet*
- H. Matisse, *Odalisque*
- H. Matisse, *Standing Nude*
- J. Maris, *The Artist G.J. Hoffmann*
- G. Poggenbeek, *French Village*
- P. de Regt, *Wild Sorrel on the Bank*
- P. Schiedges, *Oxen Ploughing*

Tropenmuseum, Amsterdam

- Anonymous, *Esther scroll with a case in a wooden cabinet*

Bijzondere Collecties, Amsterdam

– M. Monnickendam, *Schouwburgloge*

Paleis Het Loo, Apeldoorn

– H.A. d'Ainecy comte de Montpezat, *Willem II te paard*

Museum Arnhem, Arnhem

– Anoniem, *Roemer met wapens van de Noordelijke Gewesten*
 – H. Coster, *Portret van Helena Leideckers*
 – Koenraad Hecke, *Staannde klok met beelden*
 – S. Maris, *Portret van een dame in het wit*
 – I. Israëls, *Kinderen aan het strand / kinderen op ezels*
 – W. Roelofs, *Bergmeer in Eifellandschap*

Nederlands Openluchtmuseum, Arnhem

– Anoniem, *Heidelandschap met jagers*
 – J. J. Spohler, *Winterlandschap*
 – Anoniem, *Zeegezicht*
 – Anoniem, *Interieur met drie drinkende mannen*
 – Anoniem, *Stal met paarden*
 – Anoniem, *Herberg vol mensen*

Drents Museum, Assen

– Anoniem, *Twee balustervormige Chinees porseleinen potten*
 – Anoniem, *Twee tamelijk buikige porseleinen vazen*
 – Anoniem, *Delfts bord, blauw plant- en bloemdecor*

Veluws Museum Nairac, Barneveld

– Rihouet Porcelain, Parijs, *Servies met monogram SB en een kroon*

Museum Elisabeth Weeshuis, Culemborg

– Anoniem, *Mezoeza*
 – Anoniem, *Gebedsriem in fluwelen zakje*
 – Anoniem, *Esterrol*
 – Anoniem, *Toramantel*
 – Anoniem, *Esterrol*
 – Anoniem, *Esterrol*

Museum Prinsenhof, Delft

– J.J. Goyen, *Gezicht op Delft vanuit het noorden*
 – Anoniem, *Allegorie op de gerechtelijke moord op Johan van Oldenbarneveldt*

Bijzondere Collecties, Amsterdam

– M. Monnickendam, *Theatre Box*

Paleis Het Loo, Apeldoorn

– H.A. d'Ainecy comte de Montpezat, *Willem II on Horseback*

Museum Arnhem, Arnhem

– Anonymous, *Römer depicting the arm of Low Countries with the tekst 'Anno 1623'*
 – H. Coster, *Portrait of Helena Leideckers*
 – Koenraad Hecke, *Decorated longcase clock*
 – S. Maris, *Portrait of Women in White*
 – I. Israëls, *Children on the Beach*
 – W. Roelofs, *Eifel Landscape with Mountain Lake*

Nederlands Openluchtmuseum, Arnhem

– Anonymous, *Hunters on the Heath*
 – J. J. Spohler, *Winter Landscape*
 – Anonymous, *Marine view*
 – Anonymous, *Three Men Drinking in an Interior*
 – Anonymous, *Three Horses in a Stable*
 – Anonymous, *Tavern full of people*

Drents Museum, Assen

– Anonymous, *Pair of baluster-shapes Chinese porcelain jars*
 – Anonymous, *Pair of bulbous porcelain vases*
 – Anonymous, *Delftware plate with blue floral and foliate decoration*

Veluws Museum Nairac, Barneveld

– Rihouet Porcelain, Paris, *Tableware set with a crowned monogram SB*

Museum Elisabeth Weeshuis, Culemborg

– Anonymous, *Mezuzah*
 – Anonymous, *Tefillin in a velvet bag*
 – Anonymous, *Esther scroll*
 – Anonymous, *Torah mantle*
 – Anonymous, *Esther scroll*
 – Anonymous, *Esther scroll*

Museum Prinsenhof, Delft

– J.J. Goyen, *View of Delft from the North*
 – Anonymous, *Allegory of the Judicial Murder of Johan van Oldenbarneveldt*

Gemeentemuseum Den Haag, Den Haag

– Anoniem, *Albarelo*
 – Andries Grill, *Bekerschroef*
 – Anoniem, *Schaal met viervoeter*
 – Anoniem, *Borstelrug met chinoiserie-decor*
 – Anoniem, *Borstelrug met bloemdecor*
 – Anoniem, *Borstelrug met chinoiserie-decor met bloemvasdecor*
 – M.A.J. Bauer, *Oosters straatje (of markt of tafereel)*
 – M. Maris, *Landschap met boerenschuren*
 – J. Sluijters, *Neger met gele lendedoek*
 – J. Toorop, *In de Nes (Nachtleven)*
 – J. Toorop, *De perskamer*
 – J. Toorop, *De roerkuip*
 – J. Toorop, *De gietsters*
 – J. Toorop, *De rogneerkamer*
 – J. Toorop, *De smelterij*
 – J. Toorop, *De expeditie*
 – F. Verster, *Witdelftse vaas en kom met viooltjes*

Historisch Museum, Deventer

– Anoniem, *Twee gedenkborderen*

Dordrechts Museum, Dordrecht

– J.G. Cuyp, *Herderin met kind in een landschap*

Van Abbemuseum, Eindhoven

– E. Lissitzky, *Proun P 23, no. 6*
 – W. Kandinsky, *Blick auf Murnau mit Kirche*

Zuiderzeemuseum, Enkhuizen

– Anoniem, *Ijstjotter 'Sperwer'*

Rijksmuseum Twenthe, Enschede

– M. van Valckenborch, *Landschap met oogstende boeren*

Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch

– J. Sluijters, *Knotwilgen aan de slatuinen*

Museum de Fundatie, Heino

– A. Vittoria, *Mozes*

Westfries Museum, Hoorn

– Anoniem, *Fontein met waterbekken*
 – Anoniem, *Chanoekia*
 – Anoniem, *Suikerstrooier (mogelijk een Besamiembus)*

Gemeentemuseum Den Haag, Den Haag

– Anonymous, *Albarelo*
 – Andries Grill, *Cup stand*
 – Anonymous, *Dish with quadruped motif*
 – Anonymous, *Brush with chinoiserie motif*
 – Anonymous, *Ribbed brush with floral decoration*
 – Anonymous, *Brush with chinoiserie floral vase motif*
 – M.A.J. Bauer, *Oriental Street*
 – M. Maris, *Landscape with barns*
 – J. Sluijters, *African wearing a Yellow Loin-cloth*
 – J. Toorop, *On Nes (Night Life)*
 – J. Toorop, *Press room*
 – J. Toorop, *Mixing Barrel*
 – J. Toorop, *Pouring Wax*
 – J. Toorop, *Cutting to Size*
 – J. Toorop, *Melting the Wax*
 – J. Toorop, *Dispatch*
 – F. Verster, *White Delftware vase and bowl with violet motif*

Historisch Museum, Deventer

– Anonymous, *Two commemorative plates*

Dordrechts Museum, Dordrecht

– J.G. Cuyp, *Shepherdess with Child in a Landscape*

Van Abbemuseum, Eindhoven

– E. Lissitzky, *Proun P 23, no. 6*
 – W. Kandinsky, *Blick auf Murnau mit Kirche*

Zuiderzeemuseum, Enkhuizen

– Anonymous, *Ice-boat 'Sperwer'*

Rijksmuseum Twenthe, Enschede

– M. van Valckenborch, *Peasants Harvesting in a Landscape*

Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch

– J. Sluijters, *Willows by a Cabbage Field*

Museum de Fundatie, Heino

– A. Vittoria, *Moses*

Westfries Museum, Hoorn

– Anonymous, *Font with Basin*
 – Anonymous, *Chanukiah*
 – Anonymous, *Suger coster (possible spice box)*

Fries Museum, Leeuwarden

- L. Jacobsz., *Het bezoek van drie engelen aan Abraham*

Museum De Lakenhal, Leiden

- A.H. Bakker Korff, *Stilleven met Chinees beeldje*
- J.L. Cornet, *Het atelier*
- Jacob Fransz. van der Merck, *Fruittestilleven*
- F. Verster, *Zinnia's in groene gemberpot*

Museum aan het Vrijthof, Maastricht

- J. d'Arthois, *Landschap met rotspartij, bergstroom en abdij*

Muiderslot, Muiden

- Anoniem, *Kerkbank*

Museum Jan Cunen, Oss

- J. Stroebel, *Het atelier van een zeventiende-eeuwse Hollandse schilder*

Kröller-Müller Museum, Otterlo

- I. Israels, *Café-chantant in de Nes te Amsterdam*
- G. Breitner, *Doorbraak voor de bouw van Maison de la Bourse*

Tongerloohuys, Roosendaal

- Ferdinand Bol, *Portret van Pieter Bouwens*
- Ferdinand Bol, *Portret van Anna Maria van Nutt*

Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam

- Meester vd legende vd H. Magdalena, *Maria met kind dat een appel vasthoudt*
- Hans Memling, *De bewening*
- Anoniem, *Apothekerspot A3582*
- Anoniem, *Albarelo A3602*
- Anoniem, *Schotel A3619*
- Anoniem, *Schotel A3638*
- Anoniem, *Apothekerspot A3648*
- Anoniem, *Schotel A3649*
- Anoniem, *Schotel A3653*

Nederlands Zilvermuseum, Schoonhoven

- J. Frijthoff, *Jad of aanwijsstokje*

Fries Museum, Leeuwarden

- L. Jacobsz., *Abraham and the Three Angels*

Museum De Lakenhal, Leiden

- A.H. Bakker Korff, *Still Life with Chinese Figure*
- J.L. Cornet, *The Studio*
- Jacob Fransz. van der Merck, *Still Life with Fruit*
- F. Verster, *Zinnias in a Green Ginger Jar*

Museum aan het Vrijthof, Maastricht

- J. d'Arthois, *Landscape with Rocks, Mountain Stream and Abbey*

Muiderslot, Muiden

- Anoniem, *Pew*

Museum Jan Cunen, Oss

- J. Stroebel, *Studio of a Seventeenth-century Dutch Painter*

Kröller-Müller Museum, Otterlo

- I. Israels, *Café-chantant on Nes in Amsterdam*
- G. Breitner, *Excavating the construction site of Maison de la Bourse*

Tongerloohuys, Roosendaal

- Ferdinand Bol, *Portrait of Pieter Bouwens*
- Ferdinand Bol, *Portrait of Anna Maria van Nutt*

Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam

- Meester vd legende vd H. Magdalena, *The Virgin and Child holding an Apple*
- Hans Memling, *The Lamentation*
- Anoniem, *Apothecary jar A3648*
- Anoniem, *Albarelo A3602*
- Anoniem, *Dish A3619*
- Anoniem, *Dish A3638*
- Anoniem, *Apothecary jar A3648*
- Anoniem, *Dish A3649*
- Anoniem, *Dish A3653*

Nederlands Zilvermuseum, Schoonhoven

- J. Frijthoff, *Jad*

Flipje en Streekmuseum, Tiel

- Anoniem, *Twee liervormige zuurvorken van zilver met uitschuifstelsel*
- Anoniem, *Vleesvork met parelmoeren heft*
- Anoniem, *Vork met zilveren handvat en benen lemmet*
- Anoniem, *Twee vleesvorken met zilveren handvat*

Museum Catharijneconvent, Utrecht

- H. Schuit (of Schuil), *Portret van een predikant in japonse rok*
- Anoniem, *Lazarus en de rijke man*

Centraal Museum, Utrecht

- A.J. Mariënhof, *De verkondiging aan de herders*
- J.B. Weenix, *Portret van de familie van Wijkersloot*
- J.A. Wtewael, *De keukenmeid (of Christus bij Martha en Marie, of etc.)*

Zeeuws Maritiem MuZEEum, Vlissingen

- Anoniem, *Kolom of Empire pendule*

Veenkoloniaal museum, Veendam

- Anoniem, *Mizrach*

Stadsmuseum Woerden, Woerden

- Anoniem, *Wandtapijt met voorstelling van een jachttafel*

Voor meer informatie over de objecten raadpleeg musealeverwervingen.nl

Flipje en Streekmuseum, Tiel

- Anoniem, *Two portratible silver lyre-shaped pickle forks*
- Anoniem, *Meat fork with mother-of-pearl grip*
- Anoniem, *Fork with a silver grip and a bone blade*
- Anoniem, *Two meat forks with a silver grip*

Museum Catharijneconvent, Utrecht

- H. Schuit (of Schuil), *Portrait of a Person in a Japanese Robe*
- Anoniem, *Lazarus and the Rich Man*

Centraal Museum, Utrecht

- A.J. Mariënhof, *The Annunciation to the Shepherds*
- J.B. Weenix, *Portrait of the Van Wijkersloot Family*
- J.A. Wtewael, *The Kitchen Maid*

Zeeuws Maritiem MuZEEum, Vlissingen

- Anoniem, *Empire pendulum clock*

Veenkoloniaal museum, Veendam

- Anoniem, *Mizrach*

Stadsmuseum Woerden, Woerden

- Anoniem, *Tapestry depicting a Hunting Scene*

Further information about the objects can be found on museumacquisitions.nl

PROJECTTEAM PROJECT TEAM

drs. Helen C.M. Schretlen,
1 februari 2009 tot 1 oktober 2014

mr. drs. Jona M. Mooren,
1 april 2010 tot 1 januari 2014

drs. Marieke Krabshuis,
1 juli 2009 tot 1 september 2010

drs. Geerte Broersma,
1 januari tot 1 mei 2013, vervanging Jona
Mooren i.v.m. zwangerschapsverlof

Anneloes Kelder, bsc.,
1 juni 2012 tot 1 oktober 2014, ondersteu-
ning Projectteam en websitebeheer.

Onderzoekers

Drs. Sophie Olie, onderzoeker
1 februari 2012 tot 1 november 2013

Drs. Margot van Kooten, onderzoeker
1 februari 2012 tot 1 januari 2013

48

COMMISSIELEDEN COMMITTEE MEMBERS

Commissieleden

Een *onafhankelijke commissie* van deskundigen zag toe op de uitvoering van het onderzoek. De negen leden werden geselecteerd vanwege hun gezag in de sector, hun affiniteit met het onderwerp dan wel vanwege hun deskundigheid op het gebied van het recht. Van 2014 tot 2016 werden de werkzaamheden uitgevoerd door een kleinere bezetting.

* Zullen in de jaren 2014-2016 beschikbaar blijven

Committee Members

An independent committee of experts monitored the research work. The nine members were selected because of their authority in the sector, their affinity with the subject or their legal expertise. A smaller staff is responsible for the work between 2014 and 2016.

* Will remain available in the 2014-2016 period

Voorzitter

Prof. dr. Rudi E.O. Ekkart*
Oud-directeur Rijksbureau voor Kunsthis-
torische Documentatie en emeritus hoogle-
raar Universiteit Utrecht

Leden

Pauline W. Kruseman*
Oud-directeur Amsterdam Museum en
oud-voorzitter Nationaal Comité 4 en 5 mei

Drs. Taco D.W. Dibbitts*
Directeur Collecties Rijksmuseum

Prof. dr. Wouter M.A. Kalkman
Hoofd Legal, Litigation & Compliance van
Nationale-Nederlanden en hoogleraar
Verzekeringsrecht aan de Universiteit van
Amsterdam

Mr. dr. René J.Q. Klomp*
Juridisch adviseur

Drs. Peter J. Schoon*
Directeur Dordrechts Museum

Drs. Willem F.M. Terwisscha van Scheltinga
Directiesecretaris Verbond van Verzekeraars

Dr. Gerdien Verschoor
Directeur Codart

Agnes Vugts*
Provinciaal Museumconsulent Limburg

Als secretaris fungeerde drs. Helen C.M.
Schretlen. Marieke Krabshuis is secretaris
vanaf 1 oktober 2014.

49

VERGADERDATA OVERVIEW OF COMMITTEE MEETINGS

2009

30 maart
6 april 2009
8 juni 2009
9 november 2009

2010

26 februari 2010
21 mei 2010
15 september 2010
26 november 2010

2011

18 februari 2011
27 mei 2011
9 september 2011
25 november 2011

2012

3 februari 2012
13 april 2012
8 juni 2012
14 september 2012
2 november 2012

2013

25 januari 2013
22 maart 2013
26 juni 2013
12 september 2013
17 december 2013

UITNODIGING TOT DEELNAME

INVITATION TO PARTICIPATE

Museum
T.a.v. de directeur

Rapenburgerstraat 123
Postbus 2975
1000 CZ Amsterdam
The Netherlands

T +31(0)20 551 2900
F +31(0)20 551 2901
info@museumvereniging.nl
www.museumvereniging.nl

Datum
6 juli 2009

Kenmerk
09-000-HS

Locatienummer: M000

Onderwerp
Onderzoek Museale Verwervingen.

Geachte heer/mevrouw,

Begin dit jaar kondigde de Nederlandse Museumvereniging een onderzoek Museale Verwervingen aan. Dit project is een vervolg op het onderzoek dat in 1998-1999 werd gehouden naar objecten met een problematische herkomst, die werden verworven door Nederlandse musea in de jaren 1940-1948. Dat wil zeggen: onderzoek naar objecten waarvan de herkomstgeschiedenis verwijst naar onvrijwillig bezitsverlies vanaf 1940 tot aan het einde van de Tweede Wereldoorlog.

Voortschrijdend inzicht maakt echter duidelijk dat de te onderzoeken periode moet worden uitgebreid, zodat een totale inventarisatie kan plaatsvinden. In het huidige project zullen de museale aanwinsten uit de jaren 1933-1940 en 1948-heden centraal staan. Met deze brief willen we u informeren over dit belangrijke en omvangrijke project en u uitnodigen aan het onderzoek deel te nemen. Doel van het onderzoek is vast te stellen in hoeverre zich in Nederlandse museale collecties objecten bevinden met een "verdachte" herkomst.

Bij het onderzoek zal een bijzondere nadruk liggen op de jaren 1933-1940 voor de objecten die in die jaren vanuit Duitsland naar ons land zijn gekomen en op de jaren 1948-1954, waarin nog veel objecten met een besmet verleden op de markt kwamen. Voor de periode vanaf 1954 zal het onderzoek een globaler karakter hebben en alleen vruchtbaar kunnen worden uitgevoerd voor objecten waarvan aanwijzingen bestaan over de herkomstgeschiedenis. Dit laatste betekent dat doorgaans alleen objecten met een individuele herkenbaarheid, zoals schilderijen, tekeningen en grotere zilveren objecten, in aanmerking komen voor verder onderzoek.

Voor kunstvoorwerpen met weinig individuele karakteristieken, zoals tegels, prenten en kleine gebruiksvoorwerpen, zal het moeilijk zijn een herkomst te reconstrueren. Botanische en agrarische collecties vallen buiten het onderzoek.

Om het hele museale veld te informeren is deze brief naar alle Nederlandse musea uitgegaan. Slechts een beperkt deel van het veld zal voor dit onderzoek in aanmerking komen. Om zicht te krijgen op de omvang van het onderzoek en het aantal betrokken instellingen verzoeken wij u een digitaal aanmeldingsformulier in te vullen. U kunt dat vinden op de website van de Nederlandse Museumvereniging, www.museumvereniging.nl / Museale Verwervingen / aanmelden. Hier kunt u aangeven welke persoon in uw museum als contactpersoon voor het onderzoek zal optreden, dan wel om welke redenen uw museum geheel buiten het onderzoek valt c.q. niet aan het onderzoek kan deelnemen. Bovendien wordt u gevraagd uw locatienummer in te vullen. Dit nummer vindt u bovenaan deze brief.

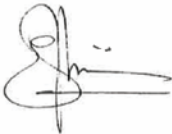
We verzoeken u vriendelijk doch dringend vóór 1 september te reageren.

Bijgaand treft u nadere informatie aan inzake het project. Voor uw medewerking bij het in gang zetten van dit belangrijke onderzoek danken wij u bij voorbaat.

Met vriendelijke groet,

Rudi Ekkart
Voorzitter Commissie Museale Verwervingen

Eric Fischer
Voorzitter Nederlandse Museumvereniging

Toelichting op de aanbiedingsbrief

Conform internationale afspraken heeft Nederland de morele plicht grondig onderzoek te verrichten naar de herkomst van sinds 1933 verworven museumobjecten om vast te stellen of zich daaronder voorwerpen bevinden die in de periode van het Nazi-regime op onvrijwillige wijze uit het bezit van hun oorspronkelijke eigenaren zijn geraakt.

Planning en publicatie

Het is de bedoeling dat het zelfonderzoek van de musea in het najaar van 2009 op gang komt. Voor musea met slechts een beperkte hoeveelheid te onderzoeken objecten zal het onderzoek wellicht al in 2010 zijn afgerond. Voor musea echter met omvangrijke te onderzoeken bestanden bestaat de mogelijkheid het onderzoek te spreiden over een periode van ongeveer drie jaar. In de tweede helft van het jaar 2012 zal het project worden afgerond met een definitieve rapportage over verloop en resultaten van het onderzoek. Deze zal als verantwoording van de inspanningen zowel digitaal als in gedrukte vorm worden gepubliceerd. Deelresultaten kunnen al eerder via de website bekend worden gemaakt.

Ontbrekende informatie

Met name op de in 1998 gehouden conferentie van Washington zijn duidelijke afspraken gemaakt, die ook door ons land zijn onderschreven. In het kader van het onderzoek Museale Verwervingen 1940-1948, het onderzoek Herkomst Gezocht - naar de geschiedenis van de zogenaamde NK-collectie, kunstvoorwerpen die na de oorlog uit Duitsland zijn teruggehaald - en de individuele onderzoeken die diverse musea hebben verricht, zijn uiterst belangrijke bijdragen geleverd om deze plicht te vervullen. Daarbij ontbreekt echter nog bij de meeste instellingen onderzoek naar de museale aanwinsten die in de jaren dertig in Duitsland zijn verhandeld en naar de herkomst van sinds 1948 verworven stukken. Omdat ook dergelijk onderzoek behoort tot de afspraken van Washington en in tal van andere landen als Engeland, Frankrijk en Duitsland is of wordt uitgevoerd, heeft het Ministerie van OCW de Nederlandse Museumvereniging gevraagd het huidige aanvullende onderzoek op te zetten.

Verdachte herkomst

Het doel van het onderzoek is vast te stellen in hoeverre zich in de museumcollecties in ons land objecten bevinden met een verdachte herkomst. Het is mogelijk dat er voorwerpen aanwezig zijn die vóór het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog door joodse eigenaren in Duitsland en Oostenrijk onder druk zijn verkocht, dan wel afkomstig zijn uit geconfisqueerd bezit. In de periode ná de Tweede Wereldoorlog kunnen via de kunsthandel, veilingen of particulieren objecten in musea terecht zijn gekomen die in de jaren 1933-1945 op dergelijke wijze uit handen van de oorspronkelijke eigenaren zijn geraakt. Wellicht ten overvloede wijzen we er op dat dergelijke objecten zich ook kunnen bevinden in musea die pas ná 1945 zijn opgericht. Bij duidelijk besmette herkomst kan actief beleid tot teruggave of schadevergoeding worden overwogen, maar dat blijft uiteraard ter beoordeling van de betreffende musea of eigenaren van de collectie.

Weten wat je in je collectie hebt

Kennis van de eventuele probleemgevallen in de eigen collectie en publicatie daarvan vormt het eerste doel van dit project, waarbij we er ons bewust van moeten zijn dat die publicatie kan leiden tot claims. Een groot voordeel van het onderzoek is dat elk museum een overzicht krijgt van de eventuele verdachte objecten in de verzameling en de risico's om in de toekomst onverwacht te worden overvallen door claims tot een minimum worden beperkt. Het is voor iedere museumbeheerder van essentieel belang te weten wat je in je collectie hebt, terwijl het in het kader van de museale ethiek een vereiste is om naar waarheid te kunnen zeggen: we hebben alles gedaan wat mogelijk was om eventuele probleemgevallen op te sporen.

Zelfonderzoek met ondersteuning

Vele musea hebben in 1998-1999 meegewerkt aan het onderzoek naar verwervingen uit de jaren 1940-1948. Sommige hebben de begrenzings van dat onderzoek zelfs op eigen initiatief verruimd. Het huidige project heeft een vergelijkbare opzet en is eveneens gebaseerd op onderzoek door de musea zelf. We zijn ons bewust dat dit een grote inspanning van de musea vergt, maar dat is - zoals ook in onze buurlanden is geconstateerd - een noodzakelijke inspanning. Op grond van de ervaringen van het eerdere onderzoek wordt nu voorzien in ruimere mogelijkheden tot ondersteuning door de Museumvereniging, die u met raad en daad terzijde kan staan bij de opzet van uw onderzoek en u ook kan adviseren over eventueel vervolgonderzoek. In verband hiermee wordt op dit moment gewerkt aan een website, die later in het jaar operationeel zal zijn. Tot die tijd kunt u voor algemene informatie op de website van de Museumvereniging terecht. Tot onze vreugde zijn ook de provinciaal museumconsulenten bereid u desgewenst te adviseren over de aanpak van uw zelfonderzoek. Verder zijn we van plan in het najaar informatiebijeenkomsten te organiseren in verschillende delen van het land.

Wie doet wat

Het onderzoek wordt uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van een onafhankelijke commissie. Als voorzitter treedt op Rudi Ekkart, directeur van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie. Voor de leden van de commissie verwijs ik u naar de bijlage. Het project wordt vanuit de Museumvereniging gecoördineerd en ondersteund. Als projectleider is Helen Schretlen benoemd. Zij was betrokken bij het onderzoek naar de herkomstgeschiedenissen van bovengenoemde NK-collectie, dat tussen 1998 en 2005 door Bureau Herkomst Gezocht werd verricht. De Museumvereniging zal bij het komende museumonderzoek fungeren als steunpunt en helpdesk.

Voor al uw vragen kunt u terecht bij: musealeverwervingen@museumvereniging.nl

Bijlage**Commissie Museale Verwervingen**

Prof dr. Rudi E.O. Ekkart, directeur Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie. Voorzitter

Mevrouw Pauline W. Kruseman, oud-directeur Amsterdams Historisch Museum en oud-voorzitter Nationaal Comité 4 en 5 mei

Drs. Taco D.W. Dibbits, directeur Collecties Rijksmuseum

Drs. Peter J. Schoon, directeur Dordrechts Museum

Mevrouw dr. Gerdien Verschoor, directeur Codart

Mr dr. René J.Q. Klomp, raadsheer Gerechtshof Amsterdam

Mevrouw Agnes Vugts, voorzitter Landelijk Contact van Museumconsulenten en museumconsulent Limburg

Drs. Willem F.M. Terwisscha van Scheltinga, directiesecretaris Verbond van Verzekeraars

Prof mr dr. Wouter M.A. Kalkman, Chief Legal Officer ING Insurance Europe en hoogleraar verzekeringsrecht Universiteit van Amsterdam

LIJST VAN DEELNEMENDE MUSEA

■ Stedelijk Museum Alkmaar
Alkmaar

■ Kasteel Amerongen
Amerongen

■ Museum Flehite
Amersfoort

■ Bijzondere Collecties
Amsterdam

■ Rijksmuseum Amsterdam
Amsterdam

56 ■ Rijksdienst Cultureel Erfgoed
Amsterdam

■ Joods Historisch Museum
Amsterdam

■ Amsterdam Museum
Amsterdam

■ Tropenmuseum
Amsterdam

■ Stadsarchief Amsterdam
Amsterdam

■ Anne Frank Stichting
Amsterdam

LIST OF PARTICIPATING MUSEUMS

■ Nederlands Scheepvaartmuseum
Amsterdam

■ Allard Pierson Museum
Amsterdam

■ Koninklijk Oudheidkundig Genootschap
Amsterdam

■ Bijbels Museum
Amsterdam

■ Van Gogh Museum / De Mesdag Collectie
Amsterdam

■ Museum Ons' Lieve Heer op Solder
Amsterdam

■ Museum Het Rembrandthuis
Amsterdam

■ Stedelijk Museum
Amsterdam

■ Theater Instituut Nederland
(ondergebracht bij Bijzondere Collecties)
Amsterdam

■ Paleis Het Loo / GVON / SIMKNO
Apeldoorn

■ CODA Museum
Apeldoorn

■ Museum Stad Appingedam
Appingedam

■ Schatkamer Walburgisbasiliek
Arnhem

■ Stichting Vrienden der
Geldersche Kasteelen
Arnhem

■ Gemeentemusea Arnhem
Arnhem

■ Nederlands Openluchtmuseum
Arnhem

■ Drents Museum
Assen

■ Veluws Museum Nairac
Barneveld

■ Museum Het Sterkenhuis
Bergen

■ Museum Kranenburgh
Bergen NH

■ Het Markiezenhof
Bergen op Zoom

■ Museum Kennemerland
Beverwijk

■ Oudheidkamer Bolsward
Bolsward

■ Breda's Museum
Breda

■ Historisch Museum Den Briel
Brielle

■ Streekmuseum-Volkssterrenwacht
Burgum
Burgum

■ Afrikacentrum
Cadier en Keer

■ Museum Het Elisabeth Weeshuis
Culemborg

■ Museum In 't Houten Huis
De Rijp

■ Museum Het Prinsenhof
Delft

■ Legermuseum
(nu Nationaal Militair Museum)
Delft / Soesterberg

■ Museum Nusantara
Delft

■ Lambert van Meerten
Delft

■ 57

■ Gemeentemuseum Den Haag Den Haag	■ Huis Van Gijn Dordrecht	■ MuseumgoudA Gouda	■ Museum de Fundatie / Collectie Provincie Overijssel Heino/Wijhe
■ Museum Meermanno-Westreenianum Den Haag	■ Historisch Museum Ede Ede	■ Groninger Museum Groningen	■ Gemeentemuseum Helmond Helmond
■ Mauritshuis / Galerij Willem V Den Haag	■ Van Abbemuseum Eindhoven	■ Historisch Museum Haarlem Haarlem	■ Vlisco / Fentener van Vlissingen museum Helmond
■ Haags Historisch Museum / De Gevangenpoort Den Haag	■ Eindhoven Museum (Museum Kempenland is hierin opgegaan) Eindhoven	■ Teylers Museum Haarlem	■ Museum De Dorpsdokter Hilvarenbeek
■ Marinemuseum Den Helder	■ Museum Elburg Elburg	■ Frans Hals Museum De Hallen Haarlem Haarlem	■ Museum Hilversum Hilversum
■ Historisch Museum / Speelgoedmuseum Deventer Deventer	■ Zuiderzeemuseum Enkhuizen	■ Kasteel de Haar Haarzuilens	■ Museum Hindeloopen Hindeloopen
■ Stadsmuseum Doetinchem Doetinchem	■ TwentseWelle Enschede	■ Stadsmuseum Harderwijk Harderwijk	■ Kasteel Hoensbroek Hoensbroek
■ Marie Tak van Poortvliet Museum Domburg	■ Rijksmuseum Twenthe Enschede	■ Historische Collectie Korps Nationale Reserve, Natres Museum Harskamp	■ Historisch Museum Haarlemmermeer Hoofddorp
■ Dongha Museum (nu De Looierij) Dongen	■ Museum Martena Franeker	■ Museum Belvédère Heerenveen	■ Westfries Museum Hoorn
■ Huis Doorn Doorn	■ Historisch Museum de Bevelanden Goes	■ SCHUNCK* Heerlen	■ Museum de Kantfabriek Horst
■ Dordrechts Museum Dordrecht	■ Gorcum's Museum Gorinchem	■ Streekmuseum Hoeksche Waard Heinenoord	■ Stadsmuseum IJsselstein IJsselstein

 Museum Joure Joure	 Museum Boerhaave Leiden	 Het Nederlands Vestingmuseum Naarden	 Museum Rijswijk Rijswijk
 Stedelijk Museum Kampen Kampen	 Rijksmuseum van Oudheden Leiden	 Museum Oud Nijkerk Nijkerk	 Stedelijk Museum Roermond Roermond
 Fruitteeltmuseum Kapelle	 Kasteel Museum Sypesteyn Loosdrecht	 Museum Het Valkhof Nijmegen	 Museum Tongerlohuys Roosendaal
 Museum voor Heiligenbeelden Kranenburg-Vorden	 Nationaal Sleepvaart Museum Maassluis	 Museum Noordwijk Noordwijk	 Maritiem Museum Rotterdam Rotterdam
 Singer Laren Laren	 Museum Maassluis Maassluis	 Museum Het Palthe-Huis Oldenzaal	 Belasting & Douane Museum Rotterdam
 Glasmuseum Leerdam Leerdam	 Bonnefantenmuseum Maastricht	 Museum Jan Cunen Oss	 Museum Rotterdam Rotterdam
 Keramiekmuseum Princessehof / OKS Leeuwarden	 Museum aan het Vrijthof Maastricht	 Kröller-Müller Museum Otterlo	 Chabot Museum Rotterdam
 Fries Museum Leeuwarden	 Kasteel Radboud Medemblik	 Slot Zuylen Oud-Zuilen	 Wereldmuseum Rotterdam
 Museum Volkenkunde Leiden	 Zeeuws Museum Middelburg	 Museum Slot Loevestein Poederroijen	 Museum Boijmans Van Beuningen Rotterdam
 Museum De Lakenhal Leiden	 Stichting Jacques van Mourik Mook	 Purmerends Museum Purmerend	 Muzee Scheveningen Scheveningen
 Naturalis Leiden	 Rijksmuseum Muiderslot Muiden	 Het Rondeel Rhenen	 Stedelijk Museum Schiedam Schiedam

- Nederlands Zilvermuseum
Schoonhoven
Schoonhoven
- Kasteel Huis Bergh
s-Heerenberg
- Noordbrabants Museum
s-Hertogenbosch
- Fries Scheepvaart Museum
Sneek
- Militaire Luchtvaart Museum
(nu Nationaal Militair Museum)
Soesterberg
- Museum Korps Rijdende Artillerie
't Harde
- Keramiekcentrum Tiendschuur Tegelen
Tegelen
- FEST / Flipje en Streekmuseum Tiel
Tiel
- Audax Textielmuseum
Tilburg
- Museum voor Religieuze Kunst
Uden
- Centraal Museum
Utrecht
- Geldmuseum
Utrecht
- Museum Catharijneconvent
Utrecht
- Nederlands Steendrukmuseum
Valkenswaard
- Veenkoloniaal Museum
Veendam
- Fogelsangh-State
Veenklooster
- Limburgs Museum
Venlo
- Van Bommel van Dam
Venlo
- Museum 't Freulekeshuus /
Venrays Museum
Venray
- Stedelijk museum Vianen
Vianen
- Trompshuys
Vlieland
- Zeeuws Maritiem MuZEEum
Vlissingen
- Stedsmuseum Leidschendam-Voorburg
Voorburg
- Huygensmuseum Hofwijck
Voorburg
- Kasteel Duivenvoorde
Voorschoten
- Gemeentemuseum Weert
Weert
- Gemeentemuseum Weesp
Weesp
- Stedsmuseum Woerden
Woerden
- Zaans Museum
Zaandam
- Zandvoorts Museum
Zandvoort
- Gemeentelijke Musea Zierikzee
Zierikzee
- Museum Henriette Polak
Zutphen
- Stedelijk Museum Zutphen
Zutphen
- Stedelijk Museum Zwolle
Zwolle

LIJST MET SNK-VEILINGEN

Amsterdam

Frederik Muller& Co

- Ongeveer de helft van alle door de SNK/ Hergo verkochte kunstvoorwerpen is geveild bij dit veilinghuis.
- Hieronder vielen ook de schilderijen van goede en redelijke kwaliteit.

1950

- 21 t/m 24 maart 1950
- 11 t/m 13 juli 1950
- 20 t/m 24 november 1950

1951

- 13 t/m 19 maart 1951
- 3 t/m 10 juli 1951
- 20 t/m 23 november 1951

1952

- 11 t/m 18 maart 1952
- 14 t/m 21 oktober 1952

1953

- 5 t/m 11 mei 1953
- 1 t/m 4 december 1953

De Zon

- Ongeveer een kwart van alle door de SNK/ Hergo verkochte kunstvoorwerpen is geveild bij dit veilinghuis.
- De meest objecten waren van mindere kwaliteit.

1951

- 14 februari 1951
- 18 april 1951

1952

- 2 december 1952

LIST OF SNK-AUCTIONS

Amsterdam

Frederik Muller& Co

Mainly paintings of good quality

1950

- March 21-24
- July 11-13
- November 20-24

1951

- March 13-19
- July 3-10
- November 20-23

1952

- March 11-18
- October 14-21

1953

- May 5-11
- December 1-4

De Zon

Most of the objects of minor quality

1951

- February 14
- April 18

1952

- December 2

Den Haag

Het Vendu(e)huis der Notarissen

- Veilde voornamelijk meubels

1949

- 19 september 1949

1950

- 6 en 7 juni 1950 (in Pulchri Studio te Den Haag)
- 26 juli 1950

1952

- 10 september 1952

1953

- 7 januari 1953

Van Marle en Bignell

- Veilde meubels

1950

- 11 januari 1950
- 1 februari 1950
- 22 februari 1950
- 15 maart 1950
- 13 april 1950
- 6 juni 1950

1951

- 20 februari 1951

Rotterdam

Van Marle, De Sille & Baan

- Veilde schilderijen, meubels en andere kunstvoorwerpen.

1950

- 20 t/m 22 december 1950

1951

- 28 februari 1951
- 6 t/m 8 juni 1951
- 19 t/m 21 december 1951

1952

- 28 t/m 30 mei 1952

The Hague

Het Vendu(e)huis der Notarissen

Mainly furniture

1949

- September 19

1950

- June 6-7 (in Pulchri Studio The Hague)
- July 26

1952

- September 10

1953

- January 7

Van Marle en Bignell

Furniture

1950

- January 11
- February 1
- February 22
- March 15
- April 13
- June 6

1951

- February 20

Rotterdam

Van Marle, De Sille & Baan

1950

- December 20-22

1951

- February 28
- June 6-8
- December 19-21

1952

- May 28-30

MUSEA DIE NOG BEZIG ZIJN MET HET ONDERZOEK

Hoewel de einddatum van het project Museale Verwervingen werd bepaald op 31 december 2013 en het overgrote deel van de musea het onderzoek voor die tijd hadden afgerond, zullen twaalf musea door diverse omstandigheden langer nodig hebben om het onderzoek te voltooien. Een aantal van deze musea heeft al deelrapporten ingeleverd maar te kennen gegeven nog niet met het onderzoek klaar te zijn.

In 2016 zal het herkomstonderzoek *Museale Verwervingen* vanaf 1933 door alle musea zijn uitgevoerd.

De twaalf musea zijn:

- Bijzondere Collecties, Amsterdam
- Joods Historisch Museum, Amsterdam
- Museum Kranenburgh, Bergen
- Haags Historisch Museum, Den Haag
- Museum GoudA, Gouda
- Noordbrabants Museum, 's Hertogenbosch
- Museum Tongerloohuys, Roosendaal
- Nationaal Militair Museum, Soesterberg
- Museum Boijmans v Beuningen, Rotterdam
- Museum Prinsenhof, Delft
- Rijksmuseum, Amsterdam
- Museum voor Volkenkunde, Leiden

MUSEUMS THAT ARE STILL INVESTIGATING

The final date of the Museum Acquisitions project was set for 31 December 2013 and although most museums finished their investigations before that date, there are twelve museums that need more time to finish their investigations. A number of these museums have started investigations and have submitted partial results. They have informed us about their delay. All museums expect to be finished with the investigations by the end of 2016.

The twelve museums are:

- Bijzondere Collecties, Amsterdam
- Joods Historisch Museum, Amsterdam
- Museum Kranenburgh, Bergen
- Haags Historisch Museum, Den Haag
- Museum GoudA, Gouda
- Noordbrabants Museum, 's Hertogenbosch
- Museum Tongerloohuys, Roosendaal
- Nationaal Militair Museum, Soesterberg
- Museum Boijmans v Beuningen, Rotterdam
- Museum Prinsenhof, Delft
- Rijksmuseum, Amsterdam
- Museum voor Volkenkunde, Leiden

MUSEALE VERWERVINGEN VANAF 1933

Nederlandse Museumvereniging

Symposium Museale Verwervingen vanaf 1933
dinsdag 29 oktober 2013

Programma

14.30 uur

Start symposium

Het symposium start met de korte film *Museale Verwervingen vanaf 1933*. Aansluitend wordt u welkom geheten door dagvoorzitter Ruben Maes.

14.45 uur

Over het onderzoek

Voorzitter van de onderzoekscommissie Rudi Ekkart schetst de achtergrond, de uitvoering en de uitkomsten van het herkomstonderzoek *Museale Verwervingen vanaf 1933*.

15.10 uur

Reflectie op het onderzoek

Nelleke Noordervliet spreekt een column uit over de publieke waarde en het maatschappelijk belang van museaal herkomstonderzoek.

15.30 uur

Historische context

Historische context van herkomstonderzoek en het belang van transparant collectiebeheer voor erfgenamen. Jigal Markuszower, voorzitter Centraal Joods Overleg.

16.00 uur

Lancering website

Na een inleiding van Marjan Hammersma, Directeur-generaal Cultuur en Media van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, presenteren Rudi Ekkart en de directeur van de Nederlandse Museumvereniging Siebe Weide de website www.musealeverwervingen.nl.

16.30 uur

Receptie

We nodigen u uit met ons na te praten tijdens de receptie. U krijgt bovendien de gelegenheid op daarvoor opgestelde iPads de website *Museale Verwervingen vanaf 1933* te bezoeken.

De receptie eindigt om 18.30 uur.

SYMPOSIUM
Museale Verervingen
vanaf 1933

dinsdag 29 oktober 2013
13.30-16.30 uur

De Rode Hoed, Amsterdam
Keizersgracht 102
1015 CV Amsterdam

Programma in het kort

13.30-14.30
 Ontvangst
 14.30-16.30
 Symposium
 16.30
 Receptie

Programma

13.30
Ontvangst

14.30
Start symposium

Het symposium start met de korte film *Museale Verervingen*. Aansluitend wordt u welkom geheten door dagvoorzitter Ruben Maes.

14.45
Over het onderzoek
 Voorzitter van de onderzoekscommissie Rudi Ekkart schetst de achtergrond, de uitvoering en de uitkomsten van het herkomstonderzoek *Museale Verervingen* vanaf 1933.

15.10
Reflectie op het onderzoek
 Nelleke Noordervliet spreekt een column uit over de publieke waarde en het maatschappelijk belang van museaal herkomstonderzoek.

15.30
Historische context
 Historische context van herkomstonderzoek en het belang van transparant collectiebeheer voor erfgenamen.

16.00
Lancering website
 Na een inleiding van mevrouw Marjan Hammersma, Directeur-generaal Cultuur en Media van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, presenteren Rudi Ekkart en de directeur van de Nederlandse Museumvereniging Siebe Weide de website *Museale Verervingen* vanaf 1933.

16.30
Receptie
 We nodigen u uit met ons na te praten tijdens de receptie. U krijgt bovendien de gelegenheid op daarvoor opgestelde iPads de website *Museale Verervingen* vanaf 1933 te bezoeken. Bij vertrek wordt de brochure van het onderzoek aan u uitgereikt.

De receptie eindigt om 18.30 uur.

Geachte heer/mevrouw,

Sinds 2009 werken 162 Nederlandse musea samen aan een landelijk onderzoek gericht op kunstvoorwerpen in hun collecties, waarvan de herkomstgeschiedenis tussen 1933 en 1945 niet helder is. Een monumentaal werk, waar honderden curatoren, kunsthistorici en archivariissen bij betrokken zijn geweest en dat tot doel heeft om de herkomst van de kunstwerken helder te krijgen. Op 29 oktober aanstaande presenteert de Nederlandse Museumvereniging de resultaten van dit herkomstonderzoek op het symposium *Museale Verervingen* vanaf 1933 in de Rode Hoed te Amsterdam. We nodigen u van harte uit hierbij aanwezig te zijn.

Op het symposium krijgt u een overzicht van het werk van de onderzoekscommissie en inzicht in de kunstwerken waarvan het vermoeden bestaat dat deze tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn geroofd, onder dwang zijn verkocht of onrechtmatig zijn verhandeld. Al deze kunstwerken worden gepubliceerd op een speciale website die op het symposium door de Nederlandse Museumvereniging gepresenteerd wordt.

Het symposiumprogramma raakt aan verschillende aspecten van het herkomstonderzoek. Schrijfster Nelleke Noordervliet spreekt een column uit over de publieke waarde van *Museale Verervingen* vanaf 1933 en we bespreken de betekenis van het onderzoek voor nabestaanden van slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. De resultaten worden officieel aangeboden aan mevrouw Marjan Hammersma, Directeur-generaal Cultuur en Media van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Bijgevoegd vindt u een gedetailleerd programma van het symposium. U kunt zich aanmelden door een e-mail te sturen aan rsvp@museumvereniging.nl. Vermeldt daarbij uw naam en de instelling waarvoor u werkzaam bent.

Indien u vragen heeft kunt u terecht bij Helen Schretlen en Jona Mooren, projectteam *Museale Verervingen* (hshretlen@museumvereniging.nl en jmooren@museumvereniging.nl).

Wij hopen u op dinsdag 29 oktober in de Rode Hoed te mogen begroeten.

Met vriendelijke groet,

Rudi Ekkart, Voorzitter Commissie *Museale Verervingen* vanaf 1933

Siebe Weide, Directeur Nederlandse Museumvereniging

Nederlandse Museumvereniging Rapenburgerstraat 123
 Postbus 2975 1000 CZ Amsterdam Nederland T +31(0)20 551 2900

SPEECHES SYMPOSIUM 29 OKTOBER 2013

**Presentatie Rudi Ekkart,
29 oktober 2013**

Dames en heren,
Stelt u zich de volgende situatie voor. U hebt thuis een schilderij dat u hebt geërfd van uw grootouders en waaraan u, onafhankelijk van de vraag of het nu een hoge of een lage geldelijke waarde heeft, zeer bent gehecht. Bij het opruimen van oude papieren komt u een brief tegen waaruit blijkt dat uw grootouders het schilderij in 1942 in bewaring namen voor hun joodse burens, die hun bezittingen moesten inleveren bij de LIRO-bank en dit schilderij liever in veiligheid brachten bij hun sympathieke burens. Na de oorlog zouden ze het weer ophalen en uiteraard zouden uw grootouders er in die tussentijd goed voor zorgen. Maar toen zo'n drie jaar later die oorlog inderdaad was afgelopen, kwam er niemand meer langs, want de buurman en de buurvrouw, evenals hun kinderen, waren omgebracht in een concentratiekamp.

Uiteraard duurde het geruime tijd voordat uw grootouders zeker wisten dat ze hun burens nooit meer zouden terugzien, maar toen die bevestiging kwam of toen zij door het uitblijven van verdere informatie wel moesten aannemen dat zij waren omgekomen, kwamen ze in een dilemma wat ze moesten doen. Ze wisten wel dat de burens nog broers en zusters hadden gehad, maar hoe die precies heetten en waar ze hadden gewoond, wisten ze ook niet, laat staan dat zij wisten of die broers en zusters de oorlog hadden overleefd. Wanneer dat het geval was, zou er misschien een van hen nog wel eens langskomen om te vragen naar het in veiligheid gebrachte bezit. In die tussentijd kon het schilderij maar het beste bij hen boven het dressoir blijven hangen.

Zo geschiedde en vele jaren later erfde u het schilderij zonder dat u het bijbehorende

SPEECHES SYMPOSIUM 29 OCTOBER 2013

**Presentation Rudi Ekkart,
29 October 2013**

Ladies and gentlemen,
Imagine the following situation. You have a painting at home that you inherited from your grandparents and of which, regardless of its monetary value, you have become rather fond. Then, while sorting through some old papers you find a letter in which it appears that your grandparents came into possession of the painting in 1942, when their Jewish neighbours asked them to look after it - they had been ordered to deposit their property with the LIRO bank and had decided it would be better to leave it with their friends next door. They said they would come to collect it after the war and your grandparents promised to look after it until then. But when the war ended three years later, no one came, because the neighbours, husband and wife and children, had all been killed in a concentration camp.

Of course several years passed before your grandparents knew for certain that they would never see their neighbours again, but when confirmation came, or when they were forced to assume since no new information could be found that they had indeed died, they found themselves in a dilemma about what they should do. They knew that their neighbours had brothers and sisters, yet they did not know their names or where they had lived, let alone if any of them had survived the war. If they had, perhaps one of them might come round to ask about the property which had been left in their safekeeping. Meanwhile, the painting might as well remain where it was, above the sideboard.

So it went, and years later you inherited the painting without knowing the story. Now however, as you read that old letter, the scales fall from your eyes. Suddenly you

verhaal kende. Maar nu, bij het doorlezen van die oude brief, worden u de ogen geopend. En plotseling kijkt u heel anders aan tegen dat vertrouwde en geliefde schilderij. Er kriebelt een zeker onbehagen in u en u begint zich af te vragen of het eigenlijk wel van u is of dat het toebehoort aan de erfgenamen van de in de oorlog omgekomen joodse burens van uw grootouders. Maar hoe kom je erachter wie dat zijn? En nog iets, want u hebt ook nog enkele schilderijen en een paar stukjes zilver geërfd van diezelfde grootouders. Zouden die misschien van diezelfde burens zijn geweest of waren die door uw grootouders gewoon bij een handelaar of op een vendue gekocht?

Dit soort gevoelens van onbehagen en onzekerheid leven ook bij de directeuren en medewerkers van Nederlandse musea en bij veel van hun buitenlandse collega's. Volgens de ethische museumcode zijn zij zelfs verplicht om alle inspanningen te doen om te achterhalen of de stukken in de door hen beheerde collectie wel een legale herkomst hebben. Nu, al bijna 70 jaar na het einde van de oorlog is zoveel meer bekend geworden over wat er is gebeurd met het bezit van oorlogsslachtoffers en zijn er zoveel meer mogelijkheden om ontbrekende informatie aan te vullen, dat het wel laat is, maar zeker niet te laat om te proberen de onderste steen boven te krijgen en alsnog gerechtigheid te betrachten. Heeft het museum soms ook nog bezittingen van joodse landgenoten die het daar om veiligheidsredenen hebben ondergebracht, hebben onze voorgangers in het museum wellicht ooit objecten gekocht op een veiling waarop geconfisqueerd joods bezit te gelde werd gemaakt of zijn er in de loop der jaren, eventueel zelfs nog vrij recent, in goed vertrouwen kunstwerken verworven waarvan niet duidelijk is hoe ze in de jaren van het nazibewind van eigenaar zijn gewisseld?

Dames en heren, in 1997 bereikte de internationale aandacht voor het in de oorlogsjaren geroofde of onder druk verkochte kunstbezit een eerste hoogtepunt. De aandacht concentreerde zich in ons land toen allereerst op de zogenaamde NK-collectie,

see that familiar painting you treasured in a new light. It makes you feel awkward and you start to wonder whether it actually belongs with you or with the heirs of your grandparents' Jewish neighbours who died in the war. But how can you find out who they are? And there's more: you have other paintings and a few silver items which you also inherited from your grandparents. Did they come from those same neighbours as well? Or did your grandparents buy them from a dealer or at auction?

Directors and staff at Dutch museums and many colleagues abroad feel a similar sense of unease and uncertainty. Indeed, the museum code of ethics requires them to make every effort to discover whether the provenance of the items under their care is in fact legitimate. Now, almost seventy years after the end of the war we know a lot more about what happened to the property of the victims of that war and we have many more ways of filling in the gaps where information is missing; it may well be late, but it is certainly not too late to do everything possible to find out and to try to ensure that justice is done. Does the museum possess items that belonged to Jews who entrusted their property with them for safekeeping, or did museum staff ever buy objects at auctions where items taken from Jews were sold, or has the museum acquired works of art in good faith over the years, perhaps even quite recently, of which it is unclear how they changed hands in the Nazi period?

Ladies and gentlemen, in 1997 the subject of art stolen or sold under duress during the war gained unprecedented international attention. In the Netherlands, this focused above all on the so-called 'NK collection' (Netherlands Art Property Collection), items that the Allies had sent back to Holland from Germany and Austria after the war on the understanding that they would be restored to their rightful owners. In fact, far fewer objects were returned than should have been, so that the state still possessed over 4,000 items of unclear provenance. An extensive enquiry followed into each work and new rules were established to create an

de kunstwerken die na de oorlog door de geallieerden uit Duitsland en Oostenrijk naar Nederland zijn teruggestuurd met de intentie dat de daarvoor in aanmerking komende kunstwerken zouden worden gerestitueerd naar rechthebbenden. Dat laatste was in veel beperktere mate gebeurd dan noodzakelijk was, zodat er nog meer dan 4000 werken met een veelal onduidelijke herkomstgeschiedenis in beheer van de staat waren. Een langdurig onderzoek per kunstwerk volgde en er werden nieuwe regels voor een rechtvaardig en doeltreffend regeringsbeleid ten aanzien van restitutie van kunstwerken opgesteld. Beide facetten samen leidden tot de teruggave van honderden kunstwerken, soms na een langdurige wereldwijde speurtocht naar de erfgenamen van de oorspronkelijke eigenaars. Alles bij elkaar heeft het project Herkomst gezocht tien jaar in beslag genomen.

Simultaan begon in 1998 op initiatief van de toenmalige hoofddirecteur van het Rijksmuseum, Ronald de Leeuw, en gecoördineerd door de Nederlandse Museumvereniging een zelfonderzoek van musea naar hun verwervingen uit de oorlogsjaren 1940-1945 en uit de direct daarop volgende periode. Dit onderzoek werd grotendeels in 1999 afgerond met een naooft in de daarop volgende twee jaar en leidde tot een aantal teruggaves dan wel speciale regelingen tussen musea en rechthebbenden. Intussen groeide het besef dat deze inspanningen nog niet genoeg waren en dat er nog meer moest gebeuren. Op welke wijze verwierven de musea tussen in de jaren 1933-1940 kunstwerken en hoe zit het met de voorgeschiedenis van de kunstwerken die vanaf 1948 tot en met gisteren zijn verworven? Niet alleen in Nederland groeide de belangstelling voor een dergelijk breed onderzoek, ook in diverse van onze buurlanden ontstond die behoefte. Drukke samenspraak tussen een aantal partijen in het jaar 2008 leidde tot het huidige project dat begin 2009 van start kon gaan onder auspiciën van de Nederlandse Museumvereniging, die van het Ministerie van OCW een speciale subsidie kreeg om het onderzoek te coördineren en ondersteunen. Net als het onderzoek Museale Verwervingen

equitable and effective government policy to return works of art. Both measures led to the return of hundreds of items, in some cases after a worldwide search for the heirs of the original owners. This Herkomst Gezocht (Origins Unknown) project continued for another ten years.

Meanwhile, a new initiative was launched in 1998 by Ronald de Leeuw, then director of the Rijksmuseum, and coordinated by the Museums Association: an inquiry by museums themselves into art acquired during the war, between 1940 and 1945 and in the immediate postwar period. By 1999, this investigation was largely complete, with additional information becoming available in the next two years: a number of items were either returned or special arrangements were made between museums and recognised owners.

All the same, it was clear to many that these efforts were still far from exhaustive and more should be done. How had museums acquired art in the years 1933-1940, and what about the provenance of art that was acquired after 1948, to the present day even? This movement towards a broader inquiry was not limited to the Netherlands; many neighbouring countries shared a similar desire. Intense negotiations involving a variety of interested parties led in 2008 to the present project which was launched in 2009 under the auspices of the Museums Association with a grant from the Ministry of Education, Culture and Science (OCW) to coordinate and support the investigation. Like the inquiry into Museum Acquisitions in 1940-1948, this project was also designed for museums to conduct their own internal investigations, using facilities available to them such as non-computerised inventories, old records of acquisitions, annual reports, correspondence and other related sources, including information on the reverse of paintings for example.

Before we go any further, let us take a look at a critical question which many people often ask: surely an internal inquiry is a bit like a butcher certifying his own meat? As some of those listening may already

gen 1940-1948 is ook dit project opgezet als een door de musea zelf uit te voeren onderzoek, waarbij binnen het museum de beschikbare hulpmiddelen, zoals het al dan niet geautomatiseerde inventarissysteem, de oude aanwinstenregisters, jaarverslagen, correspondentie en andere in aanmerking komende bronnen, zoals bijvoorbeeld aanduidingen op de achterkanten van schilderijen, dienden te worden geraadpleegd.

En om maar meteen de koe bij de hoorns te vatten, moeten we maar even stilstaan bij de eerste kritische vraag die ik regelmatig heb gehoord: is zelfonderzoek niet zoïets als de slager zijn eigen vlees laten keuren? Zoals sommige toehoorders misschien al hebben verwacht, is mijn antwoord daarop: nee. Of liever gezegd: het is niet hetzelfde als de willekeurige vleeshandelaar zijn eigen koopwaar laten keuren, maar wel als de kwaliteitsslager zijn eigen vlees laten keuren, want die kwaliteitsslager is er zelf op uit om alleen de beste kwaliteit te leveren en ervoor te zorgen dat in zijn bedrijf de zaken op orde zijn. De Nederlandse musea zijn, zo hebben de werkzaamheden van de afgelopen jaren wel bewezen, gelijk te stellen met die kwaliteitsslagers, die het keurmerk hoog in het vaandel voeren. Natuurlijk vindt niemand het leuk wanneer hij een stukje van zijn eigen koopwaar als ondeugdelijk moet kwalificeren, maar het is gelukkig maar al te duidelijk geworden dat de museumwereld zelf ook duidelijkheid wil krijgen over het eventuele oorlogsverleden van stukken uit de collectie. En mocht u nu denken dat ik een naïeve idioot ben, die veel te goed van vertrouwen is, zult u dadelijk nog wel begrijpen dat wij, ondanks onze overtuiging van de goede wil van de musea, ruim aandacht hebben besteed aan de herkeuring van de zelfkeuring. Daarom nu eerst terug naar de loop van het verhaal: hoe verliep dat allemaal.

De eerste stap was de presentatie van het gehele project aan de ledenvergadering van de Nederlandse Museumvereniging. Dat leidde tot een overduidelijke instemming met de plannen. Toen vervolgens het onderzoek begin 2009 van start ging, hebben we eerst onze eigen organisatie op poten gezet en daarna een brief laten uitgaan naar de

have guessed, my answer to that is: no. Or rather: this is not like letting all butchers certify their own meat; this is like letting a reputable butcher certify his own meat, because a reputable butcher aims to provide the best possible produce and to ensure that his business is run properly. As the progress which has been made in recent years has shown, Dutch museums are reputable butchers for whom quality is paramount. Naturally, no one likes having to identify items on their shelves as substandard, but happily it has become abundantly clear that the museum world needs clarity about the wartime history relating to items in their collection. And if you think I am some kind of naive, gullible idiot, you will soon realise that despite our trust in the good faith of Dutch museums, we have devoted considerable resources to double checking their internal investigations. So let us return to the story: what happened next.

The first step was to present the project as a whole to a general meeting of the Museums Association. There the plans received resounding support. When the investigation started in early 2009, we began by setting up our own organisation and then sending out letters to the several hundred Dutch museums, including museums that were not members of the Museums Association. In the letter, we invited them to participate in the investigation and asked them to present their reasons if they felt they had no cause to take part. Grosso modo there were four possible arguments:

- First: The museum had not acquired any objects since 1932, like Museum Bisdom van Vliet in Haastrecht, which was founded in 1923 on a legacy of a house and its contents, and no further additions had ever been made to the collection.
- Second: The absence of any items in the collection that might meet the criteria, like Arboretum Poortbulten in Enschede, which has a collection of over 2,000 trees and shrubs.
- Third: The museum collection consists entirely of art from after 1945, like De Pont in Tilburg.
- Fourth, the most complex argument, and one which requires some explanation:

honderden Nederlandse musea, niet alleen naar de leden van de Nederlandse Museumvereniging, maar ook naar de andere musea. In die brief nodigden wij ze uit deel te nemen aan het onderzoek en vroegen wij, indien ze redenen hadden om daaraan niet deel te nemen, ons daarvoor de argumenten te berichten. Grosso modo waren er daarbij vier plausibele argumenten:

- Ten eerste: Het museum heeft sinds 1932 geen verwervingen gedaan, zoals bij voorbeeld Museum Bisdom van Vliet in Haastrecht, dat in 1923 werd gesticht door het legaat van huis en inboedel en waarvan de collectie sindsdien geen uitbreiding heeft ondergaan.
- Ten tweede: De afwezigheid in de collectie van in aanmerking komende voorwerpen, zoals bijvoorbeeld het Arboretum Poortbulten in Enschede, waarvan de collectie bestaat uit ruim 2000 levende bomen en heesters.
- Ten derde: Het museum bezit uitsluitend kunstwerken van na 1945, zoals bij voorbeeld De Pont in Tilburg.
- En ten vierde, het moeilijkste criterium, dat enige toelichting vergt, het museum heeft uitsluitend of vrijwel uitsluitend objecten zonder individuele herkenningswaarde. Een gesigneerd en gedateerd schilderij van bijvoorbeeld Jan van Goyen met een gezicht op Delft kan gemakkelijk worden herkend en hetzelfde geldt voor veel andere schilderijen, maar niet zozeer voor een schilderij dat we moeten omschrijven als een landschapje met een rivier in de trant van Jan van Goyen. Nog veel duidelijker is dat bij allerlei soorten objecten van toegepaste kunst: ceramiek en tegels, tinnen kandelaars en andere gebruiksvoorwerpen en noem verder maar op, werden in veelvoud gemaakt, waardoor een individueel object en zijn herkomst niet herkenbaar zijn. Hetzelfde geldt ook voor prenten en boeken. Tenzij er per ongeluk herkomstgegevens aan zo'n object gehecht zijn of er een heel bijzonder aspect aan is, waardoor het herkenbaar is, is het reconstrueren van herkomsten daarbij onbegonnen werk.

Van de aangeschreven musea hebben er ruim 400 geantwoord dat zij niet meededen

The museum collection consists almost exclusively of objects that are not individually identifiable. While a signed and dated painting by an artist such as Jan van Goyen showing a view of Delft is easy to recognise, as are many other paintings, this is not true of a work which might be described as a landscape with a river in the style of Jan van Goyen. And even more when it comes to applied art: ceramics and tiles, pewter candlesticks and other utensils and so forth. These were made in large numbers, making it difficult to trace an individual item's provenance. The same applies to prints and books. Unless the provenance happens to be known, or the object has some unique aspect that makes it recognisable, retracing its provenance is practically impossible.

Of the museums invited to participate, over 400 responded that they would not be taking part because they fell into one or more of these categories. The project bureau and the committee checked whether this was indeed the case for each of these 400 institutions, based on the information these institutions provided themselves and on their own knowledge as well as information gathered elsewhere. The names and arguments of each of these museums is supplied on the website. Some museums which felt that they should be exempt were nevertheless asked by the committee to take part and did in fact participate. Eventually, a total of 162 museums took part, of which, not to make too fine a point of it, twelve did not complete their investigation within the given time. Their reasons vary, from the enormous number of objects acquired since 1933, to organisational problems such as mergers and closure or other incidental circumstances. Some of these twelve institutions did submit an interim report which appears on the website and which identifies a number of problem cases. Agreements have been made with each of these museums regarding the submission of the remaining investigative results and in the case of some especially large collections, this may yet take years.

omdat hun gehele verzameling onder een of meer van deze groepen viel. Voor elk van die 400 instellingen hebben projectbureau en begeleidingscommissie op basis van de door het museum aangedragen gegevens en op basis van eigen kennis en op andere wijze verzamelde informatie getoetst of die conclusie juist moet worden geacht. De namen en argumenten van elk van die musea vindt u op de website. Er waren enkele musea, die meenden dat zij ook niet hoefden mee te doen, maar door de commissie vriendelijk doch dringend zijn uitgenodigd toch te participeren en aan die uitnodiging ook gevolg hebben gegeven. Daardoor zijn er in totaal 162 musea die wel hebben deelgenomen, waarvan, ik zeg het er maar direct bij, twaalf om uiteenlopende redenen het onderzoek niet op tijd hebben kunnen afronden. Die redenen kunnen samenhangen met de gigantische omvang van het aantal aanwinsten sinds 1933, met organisatorische problemen als fusie en sluiting of met andere bijzondere omstandigheden. Een deel van deze twaalf instellingen heeft overigens wel al een deelrapportage ingezonden, die wij op de website publiceren en waarin soms ook al probleemgevallen zijn aangewezen. Met al deze musea zijn of worden bovendien heldere afspraken gemaakt voor welke datum zij hun resterende huiswerk zullen opleveren en in enkele gevallen van zeer omvangrijke collecties is dit zelfs nog een doorlooptijd van enige jaren.

Zoals gezegd, 162 musea hebben het onderzoek ter hand genomen en ik ben er trots op dat, ondanks de bij zovele instellingen manifeste tekorten aan mensen en middelen en de daaruit voortvloeiende werkdruk, de werkzaamheden zijn verricht met zoveel inzet en in vele gevallen zelfs ontembaar enthousiasme om nu eindelijk dit probleem eens grondig aan te pakken, enthousiasme ook regelmatig omdat de uitvoering van dit onderzoek de gelegenheid bood om nu eens grondig de museuminventaris met herkomstgegevens aan te vullen, een noodzakelijk iets dat steeds weer achterwege was gebleven. Aan de musea, en zeer in het bijzonder aan de vele zwoegers die het feitelijke werk hebben moeten verrichten, wil ik hier graag dank betuigen.

As we have seen, 162 museums participated in the investigation and I am proud to say that despite the frequent shortage of staff and resources and the pressure of work, these institutions carried out their investigations with dedication and even enthusiasm in an effort to finally get to grips with this problem, enthusiasm also because this investigation provided an opportunity to fill in the blanks in the museum's provenance records, an essential job that had often been postponed. I would like here to express my gratitude to the museums and especially to the many hardworking members of staff who did the actual work. The project bureau provided exhaustive information to participants explaining the requirements, arranging various regional meetings in 2009 and later, with follow-up meetings at which participants were able to compare experiences and ask advice. One of the key questions was naturally how museums with limited resources should investigate the thousands, tens of thousands and even hundreds of thousands of objects acquired since 1933.

An important solution was to develop a system of identifying objects that could be defined as not requiring investigation, enabling staff to focus on parts of the collection which might be investigated with some expectation of success, such as paintings. Even more significant than the meetings, was the support provided by the project bureau to museums requiring assistance. Since many museums needed expert guidance, a sizeable proportion of the Ministry of Education, Culture and Science (OCW) subsidy went towards funding support. The project bureau, staffed by Helen Schretlen and Jona Mooren, and for a few months while the latter was away, Geerte Broersma, was able to refer to researchers Sophie Olie and Margot van Kooten as well as NMV staff members and ploughed through a mountain of work, helping museums that needed assistance to get started, and dealing with questions and interim reports together with the museums concerned and often also investigating

De deelnemers aan het onderzoek kregen vanuit het projectbureau grondige informatie over wat de bedoeling was, konden in 2009 deelnemen aan toen in verschillende regio's georganiseerde voorlichtingsbijeenkomsten en in de jaren daarna aan diverse voortgangsbijeenkomsten en symposia waar zij hun ervaringen met die van collega's konden delen en hun problemen op tafel konden leggen. Belangrijk gespreksonderwerp was daarbij uiteraard de vraag hoe musea met duizenden, tienduizenden of zelfs honderduizenden aanwinsten uit de periode 1933 tot heden, binnen de beschikbare mogelijkheden een dergelijke taak konden uitvoeren.

Belangrijk hulpmiddel was daarbij het vinden van een systeem om de zojuist al als niet te onderzoeken categorieën objecten uit te sluiten en de volle energie te richten op de collectiedelen, waarvoor het onderzoek ook met vrucht kon worden uitgevoerd, zoals bijvoorbeeld de schilderijen. Nog veel belangrijker dan de bijeenkomsten was de steun vanuit het projectbureau, waarop de musea telkens konden terugvallen. Juist omdat deskundige ondersteuning voor veel musea een noodzaak was, is een belangrijk deel van de subsidie, die het Ministerie van OCW heeft verstrekt, bestemd geweest voor de financiering van die ondersteuning. Het projectbureau, bestaande uit Helen Schretlen en Jona Mooren, de laatste gedurende gedurende een aantal maanden vervangen door Geerte Broersma, ondersteund door de onderzoeksmedewerkers Sophie Olie en Margot van Kooten en door de inzet van diverse medewerkers van de NMV, heeft bergen werk verzet, eerst om musea, indien dat nodig was, op de goede weg te helpen, daarna wanneer er vragen of tussenrapportages kwamen, door met de musea mee te kijken en veelal ook door bij moeilijke problemen zelf onderzoek uit te voeren. En in veel gevallen waren ook een of meer leden van de begeleidingscommissie daarbij betrokken.

Ik kom hier nog even terug bij de vraag of het er niet op lijkt of wij de slager zijn eigen vlees hebben laten keuren. De nauwe wisselwerking tussen museale onderzoekers

difficult problems themselves. Often, members of the committee also became involved.

I would like to return for a moment to my question, whether we are perhaps rather too much like that butcher certifying his own meat. In fact the project team was in close contact with museum staff and constantly able to monitor progress and able at any time to warn museums that were tempted to cut corners what was expected of them. This interaction was beneficial to the process and meant that by the time museums delivered their final report much had already been discussed, interim lists of problem cases had already been drawn up, investigations had already been started at central level and so the final report was in fact a culmination of all this work. Nevertheless, the committee still had to approve each final report and two of its members read all the reports in their entirety and advised the rest of the committee. Which was no mere formality: the committee declined to approve several of the final reports and only passed them after the museum concerned had made certain additions and adjustments.

In short, the final outcome of this process is no sop; it is the result of solid investigation, even if some reports are evidently of better quality and more comprehensive - and not just because some museums made more of an effort than might reasonably have been expected - after all, some museums have far more sources at their disposal. In museums where staff had paid little attention to detail in their acquisition records, and had virtually disregarded earlier provenance even the most ardent investigator faces an impossible task when filling the gaps and retrieving information about the history of the museum collection. The report summaries on the website identify where the main gaps remain in the available sources, and duly recognise that problems regarding provenance of museum objects may have remained undetected.

Each museum was required to submit a final report clearly stating how the

en projectbureau maakt al duidelijk dat de vinger voortdurend aan de pols gehouden is en dat er voortdurend mogelijkheden waren om musea die eventueel meenden zich wat al te gemakkelijk van de aangenomen taak af te maken, weer bij de les te halen. Die heilzame wisselwerking betekende dat in het stadium waarin musea hun eindrapport indienden, er al heel veel heen en weer gepraat was, dat er voorlopige lijsten van problemen waren gemaakt, dat daarbij actief onderzoek op centraal niveau was verricht en dat het eindrapport slechts de kroon op het werk was. Niettemin, elk eindrapport moest de instemming van de begeleidingscommissie krijgen en twee leden van de commissie namen alle rapportages nog eens integraal door om aan de voltallige commissie een pre-advies te kunnen voorleggen. En dat was geen wassen neus, want een hoeveelheid eindrapportages is in eerste instantie niet door de commissie heengekomen en pas na door de commissie gewenste aanvulling en verbetering alsnog goedgekeurd.

Kortom, de eindresultaten die er liggen zijn geen fopspenen, maar resultaten van gedegen onderzoek, al moeten we wel vaststellen dat er verschillen in kwaliteit en volledigheid zijn, niet alleen doordat sommige musea veel meer hebben gedaan dan we redelijkerwijs van ze mochten eisen, maar ook doordat de hoeveelheid aanwezig bronnenmateriaal per museum verschilt. In een museum waar men vroeger nauwelijks aandacht heeft besteed aan het correct vastleggen van verwervingsgegevens, laat staan van eerdere herkomsten van objecten, stuit zelfs de ijverigste medewerker van nu op grote, niet meer in te vullen hiaten in de kennis over het verleden van de museumcollectie. In de op de website geplaatste samenvattingen van de rapportages is waar nodig gewezen op significante gebreken in het beschikbare basismateriaal en daarmee tevens op het verhoogde risico dat er problemen in de herkomst van museumobjecten volledig onopgemerkt zijn gebleven.

Voor alle musea gold dat zij een eindrapport moesten aanleveren waaruit duidelijk wordt op welke wijze het onderzoek heeft

investigation was carried out, with detailed information about objects that might be considered problematic or to which unresolved questions were attached. Many of the reports also mention objects which had been the subject of a claim and with which the Restitution Committee was familiar since restitution had already been made or the claim rejected. These cases were not reexamined individually, since the investigation focused on finding new potential problems.

In general, the list of potentially problematic items comprises two categories of objects involving two different sets of issues. First, around half the total number of objects come from collections or were the property of persons who were robbed, dispossessed or forced to sell their possessions, so that it is highly likely and in some cases even certain that these objects were acquired by theft, confiscation or coerced sale. In some cases we were able to identify the heirs of the former owner, and where possible the museum informed them of the discovery. In other cases, that detective work remains unfinished and we still hope to be able to find the heirs by publicising the details on Internet and enabling them to get in touch with us themselves.

A second category consists of objects with a dubious background which, while this raises many questions, nevertheless offers no certainty whether they were indeed stolen, confiscated or sold under duress. All the collections have numerous items that are only partially provenanced, so many indeed that a complete publication of all these objects would make our work impossible. We therefore decided to select items from this category of objects with incomplete provenance that other factors showed to be potentially problematic, for example, they turned up in the war years in the possession of a collector or dealer known to have been involved in unsavoury activities, or they had been impounded in the postwar period as property abandoned by someone involved with the German regime or confiscated as possession of a

plaatsgevonden en dat zij daarnaast gedetailleerde gegevens moesten aanleveren over werken, die als verdacht moeten worden bestempeld of waarover voornamelijk onopgeloste vragen zijn gerezen. In de rapportages wordt daarnaast vaak verwezen naar objecten waarop eerder claims zijn uitgebracht en die al dan niet inmiddels door een restitutie of door een afwijzing door de Restitutiecommissie bekend zijn. Die gevallen zijn niet opnieuw individueel opgenomen, aangezien het onderzoek gericht was op het vinden van nieuwe eventuele problemen.

In de wandeling zijn twee categorieën objecten samengebracht onder de titel “mogelijk problematische werken”, maar het zijn in wezen wel twee verschillende soorten problemen. In de eerste categorie, iets minder dan de helft van het totaal aantal werken, praten we over kunstwerken, waarvan tijdens het onderzoek duidelijk is geworden dat zij deel hebben uitgemaakt van collecties of handelsvoorraden van personen, die door roof, confiscatie of gedwongen verkoop van hun bezittingen zijn beroofd en waarbij dus een grote kans en soms zelfs zekerheid bestaat dat ook deze stukken op een dergelijke manier in andere handen zijn overgegaan. Soms hebben we al achterhaald wie de erven zijn van die vroegere eigenaren en zijn die, als daarvoor al gelegenheid was, door de betreffende musea op de hoogte gesteld van de gedane vondsten. In andere gevallen is er nog een speurtocht nodig om die erven te vinden of, zo hopen wij, zullen die erven door de huidige publicatie op het internet attent worden gemaakt op deze stukken en zelf contact opnemen.

Daarnaast zijn er de kunstwerken waarvan de ons bekende gegevens ernstige vragen oproepen, maar waarvan we helemaal niet zeker zijn of ze inderdaad ooit zijn geroofd, geconfisqueerd of onder dwang verkocht. In elke collectie zijn er tal van kunstwerken waarvan de herkomstgeschiedenis onvolledig is, zoveel dat we bij volledige publicatie daarvan door de bomen het bos niet meer zouden zien. Er is daarom uit de bestanden kunstwerken met onvolledige herkomst een

traitor, or there is every indication that the object was among the items left by a Jew in the care of a neighbour or friend, never to be collected. All the items in this category are not definitively in the first category, yet we have sufficient reason to believe and to state publicly that something is wrong, and to hope that reactions will follow and more information will be forthcoming and will lead to greater clarity.

All the items in both categories amount to 139 objects at 42 different museums which were either definitely or possibly stolen, confiscated or sold under duress. While in some cases this had already come to light during the investigation fifteen years ago, for most of the objects this information is new and the result of recent efforts by the museum concerned.

Before I finish, I would like to briefly answer two questions. First, does this mean that apart from these 139 objects there are no other items in Dutch museums to which a claim may justly be made? As you can imagine, the answer to that is no. New information may come to light at any time casting a more sinister light on items about which virtually nothing is currently known. But to be honest, I think that we have now identified the majority of the most obvious candidates.

A second, frequently asked question is: have the museums completed their investigation? The answer to that is again no. I just alluded to new information: in fact, each museum is required to critically examine any new information that comes to light about the provenance of objects in its possession and to assess whether this may make it subject to a claim. And of course museums are bound, and indeed many do investigate the provenance of each new acquisition and if necessary refuse an acquisition if its history raises too many questions. And all that will continue as long as the issue of restitution of property stolen, confiscated or sold under duress during the Second World War remains on the international agenda.

Ladies and gentlemen, the museums have

selectie gemaakt van die werken waarbij er extra indicaties zijn dat er mogelijk iets mis is, bijvoorbeeld doordat zij in de oorlogsjaren zijn opgedoken bij een verzamelaar of handelaar, die wel vaker duistere praktijken heeft uitgevoerd, of doordat zij in de eerste naoorlogse periode in beslag zijn genomen omdat ze door de Duitse bezetters waren achtergelaten of kwamen uit geconfisqueerd bezit van landverraders, of omdat alles er op wijst dat ze kunnen behoren tot de door joodse eigenaren aan de zorgen van een vriend of buurman toevertrouwde stukken, die nooit zijn opgehaald. Bij al die stukken kunnen we dus niet zeggen of er werkelijk iets mis is, maar zijn er voldoende redenen om ermee naar buiten te treden in de hoop dat reacties van derden meer informatie opleveren om helderheid te krijgen. Uit beide categorieën samen levert de website nu 139 objecten uit 42 verschillende musea, die een probleem of een mogelijk probleem zijn. Enkele problemen waren al bekend door het museumonderzoek van vijftien jaar geleden, maar het merendeel is geheel nieuw en het resultaat van de in de afgelopen jaren door de musea geleverde inspanningen.

Voordat ik ga afsluiten wil ik nog twee vragen kort beantwoorden. De eerste is: betekent dit alles dat er buiten die 139 stukken geen enkel ander claimbaar object in de Nederlandse musea is? Het antwoord is, kunt u zich voorstellen, nee. Vooral bij de stukken met zeer onvolledige herkomsten kan er iedere dag nieuwe informatie opduiken die alsnog ernstige verdenkingen oproept. Maar om eerlijk te zijn, ik denk dat we de meeste evidente problemen nu wel in kaart hebben gebracht.

De tweede vaak opduikende vraag is: zijn de musea nu klaar? Ook daarop is het antwoord een hartgrondig nee. Zojuist zei ik al iets over nieuw opduikende gegevens: elk museum heeft tot taak om bij elk nieuw brokje informatie dat over de herkomst van hun objecten boven water komt kritisch te kijken of dat wellicht ook gevolgen heeft voor een eventuele claimbaarheid. En uiteraard moeten musea, zoals gelukkig vele al doen, bij elke nieuwe aanwinst de

accepted responsibility and investigated and they have also undertaken to resolve the problems they have encountered. As members of the committee and bureau in charge of this project, we are not here to side with the museums, and we are not here to decide if claims are justified or not. Our task is to dredge up as much objectively selected and reliable information as possible and to enable subsequent steps to be taken.

Claims relating to items currently in the possession of the state are heard by the Restitution Committee; claims relating to items in the possession of collectors, local authorities and private foundations are dealt with by arbitration between the parties concerned or alternatively, if both agree, brought before the Restitutions Committee, with all its accumulated wisdom and experience in reaching just and equitable solutions with due regard for the interests of all parties involved, for a binding resolution. In this way, 68 years after the end of the Second World War, justice may yet be done for the museum objects that were so cruelly taken away from their former owners.

herkomstgeschiedenis terdege onderzoeken en zonodig zelfs van verwerving afzien wanneer die ernstige vragen oproept. En dat alles zal doorgaan, zolang als de kwestie restitutie Tweede Wereldoorlog internationaal op de agenda blijft staan.

Dames en heren, de musea hebben hun verantwoordelijkheid genomen en onderzoek verricht en zij zijn ook zelf verantwoordelijk voor de afhandeling van de problemen die daarbij boven water zijn gekomen. Wij als begeleidingscommissie en bureau gaan niet op de stoel van de musea zitten en wij oordelen uiteraard ook niet over de vraag of eventuele claims terecht zijn of niet. Onze taak was om zo veel mogelijk objectief geselecteerde en betrouwbare informatie boven water te krijgen, zodat desgewenst vervolgstappen gezet kunnen worden.

Voor stukken uit de rijkscollectie geldt dat eventuele claims automatisch zullen worden voorgelegd aan de Restitutiecommissie, terwijl bij claims op kunstwerken van andere eigenaren, lagere overheden of particuliere stichtingen, beide partijen samen kunnen bezien of zij de kwestie ondershands willen afwickelen of dat zij er samen voor kiezen om de zaak voor een bindend advies voor te leggen aan de Restitutiecommissie, die de ervaring en wijsheid heeft om te komen tot een rechtvaardige en juiste oplossing waarin het belang van alle betrokken partijen wordt meegewogen. Op die manier kan ook nu, 68 jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog, alsnog gerechtigheid geschieden ten aanzien van museumobjecten, die vroegere eigenaren vaak op wrede wijze afhandig zijn gemaakt.

**Presentatie Nelleke Noordervliet,
29 oktober 2013**

Met de kennis van nu

Achteraf is het altijd makkelijk praten. ‘Met de kennis van nu’ is een geveugeld eufemisme voor het betuigen van spijt en tevens de ontlasting van het geweten. Ja, het is fout gegaan, maar nee, daar kon ik eigenlijk niets aan doen, want ik had niet de juiste informatie. Vooral politici laten de term graag vallen en oogsten dan de achterdochtige reactie: ‘ja, ja.’ Het is een makkelijk excuus, waarvan we zijn gaan vinden dat het eigenlijk geen hout snijdt. Met de kennis van nu was iedereen ‘goed’ geweest in de oorlog.

Het is jammer dat we die term niet meer zonder blozen kunnen gebruiken, want in sommige gevallen gaat hij wel degelijk op. Soms geeft meer kennis aanleiding tot een andere beslissing dan de eerdere, al is de eerdere beslissing legitiem tot stand gekomen. Zo werkt het in de wetenschap. Tot aan Lavoisier was de Phlogiston-theorie een heel redelijke verklaring voor ontbranding. Zo werkt het met toeschrijvingen in de kunstgeschiedenis, zie de ‘nieuwe’ Van Gogh. De toename van kennis zet soms met terugwerkende kracht de geschiedenis op zijn kop.

De ontwikkelingen in de wereld en in de wetenschap gaan zo snel dat een nog nabije tijd eigenlijk niet meer lijkt op de onze. Vergeef me het huiselijke voorbeeld, maar wie helpt zijn moeder nog maandag met het door de wringer halen van de was? Het huishouden wordt niet meer bestierd door moeders, maar door het gezin als collectief, want moeder en vader hebben beiden een baan, wasdag is variabel, een wringer bestaat niet meer. Mijn eerste schrijfmachine was een Remington uit de jaren dertig, waar je keihard op moest rammen. Totdat de tippex werd uitgevonden en aan zijn kortstondige bestaan begon, tikte je bij een fout overal x’jes doorheen, of draaide je een nieuw blad in de machine. Een kopie was een doorslag op carbon. Maximaal vier kopieën haalde je. Transport

**Presentation Nelleke Noordervliet,
29 October 2013**

The benefit of hindsight

Looking back is always easier. ‘With the benefit of hindsight’ is an overused euphemism for an apology and a way to ease one’s conscience. Yes, things went wrong, but no, there was nothing I could have done because I didn’t have the proper information. Politicians are particularly good at using the term and it usually elicits a rather cynical response. It is an easy excuse, which we have come to think of as by definition invalid. With the benefit of hindsight everyone made the right choice in the war.

It is unfortunate that we can no longer use the term without feeling embarrassed, because in some cases it really is true. Sometimes new information prompts us to make different choices than before, even if the previous choices were made quite legitimately. That is how it works in science. Until Lavoisier, the Phlogiston theory seemed an entirely plausible explanation for combustion. That is how it works in art historical attributions, as with the new Van Gogh. New information can turn history upside down, retrospectively.

Developments in the world and in science happen so rapidly that even the recent past bears little resemblance to the present. Forgive the mundane analogy, but who still helps their mother run the washing through the mangle on Mondays these days? Mothers are no longer in charge of the housekeeping, the whole family is: mothers and fathers both have jobs, wash-days can be any day of the week and mangles are ancient history. My first typewriter was a 1930s Remington. I had to hammer the keys down to strike the paper. And before the short-lived advent of tippex, the way to correct mistakes was to obliterate them with x’s, or to start again on a fresh sheet of paper. With a sheet of carbon paper you could make a simultaneous copy: four at a stretch. Compared to today, transport and communication were of an almost pathetic,

en communicatie waren vergeleken bij nu van een deerniswekkende arbeidsintensieve eenvoud. We liepen naar een telefooncel met een dubbeltje in de hand en maakten afspraken per briefkaart. Mijn kinderen kunnen zich niet meer voorstellen hoe dat was. Het nabije verleden is in menig opzicht erg ver weg. Goed, hou dat vast.

Een kijker van het programma Zomergasten, waarin ik een film uit 1952 van het nog steeds kale centrum van Rotterdam had getoond, meldde me dat hij ooit op een rommelmarkt voor een appel en een ei een schilderij van Rotterdam had gekocht. Het verbeeldde het intacte centrum en was gedateerd op 1942. Ik mocht het hebben. Het is om eerlijk te zijn een niet erg hoogstaand maar toch aardig werkje voor de liefhebber. De schilder is zelfs in het Mariniersmuseum vertegenwoordigd met een doek. Het Rotterdamse centrum is waarschijnlijk geschilderd van een foto of uit het geheugen. In 1942 toen het puin koud was opgeruimd een daad van ontroerende nostalgie. Wat was de geschiedenis van het schilderij? Waar had het gehangen tussen 1942 en de dag dat het een bestemming vond op de rommelmarkt? Was het verdwenen en opeens weer opgedoken? Wie was de eigenaar geweest? Mij lijkt dat het amateurschilderij de muur van de maker heeft gesierd en dat het na zijn dood met de rest van de boedel bij een opkoptje is terechtgekomen. Toch gaf het me te denken. Stel nu dat het een kostbaarder werk is, stel nu dat aan de achterzijde een veilingnummer staat met een datum van voor 1945? Of een Lironummer en stel dat ik niet weet wat een Lironummer is? Hoe weet ik dat ik moet gaan uitzoeken of het geen besmet schilderij is, geroofd, onder dwang verkocht door of aan de nazi's? En stel dat ik het wel weet maar als ik nou eens net zou doen of mijn neus bloedt omdat het zo'n verdraaid mooi schilderij is en ik het dolgraag wil houden, is mij dat dan te verwijten? Ja, ik denk van wel. Ik kan beter weten. Ik heb kennis van toen. Ik heb kennis van nu.

En degene die bij een particuliere transactie in 1948 bijvoorbeeld eigenaar werd van een fraai kunstwerk met de naam Goudstikker

labour-intensive simplicity. We used to save change to phone from a telephone kiosk, and we sent postcards for appointments. My children have no conception of what that was like. In that sense, the recent past is a long way away. Okay. Hold that idea for a moment.

A viewer who was watching an episode of Zomergasten on television, in which I showed a film of Rotterdam's flattened city centre taken in 1952, told me that he once bought a painting of the city for next to nothing at a flea market. It depicts the city as it was before the destruction, and is dated 1942. Would I like to have it. In fact it is not particularly well-painted, yet nice to have. Another piece by the same artist can be seen at Mariniersmuseum. The scene was probably painted from a photo or from memory. In 1942, after the rubble had been removed, it was a nostalgic tribute. What had happened to the painting? Where had it been between 1942 and the day that man found it at the flea market? Had it vanished and suddenly reappeared? Who had owned it? I suppose the amateur painting must have hung on the artist's wall and that it had been bought up with the rest of his belongings when he died. But it started me thinking. Imagine if it had been a valuable piece, what if there had been an auction number on the back and a date, before 1945? Or a Liro number. And suppose I had never heard of Liro numbers? How would I know whether to find out if the painting had some sinister history: stolen, sold to the Nazis under duress? And imagine if I did know but I pretended not to, because it was such a nice painting and I really wanted to keep it - should I get the blame? Yes, I suppose I should. I'm supposed to know better. I know what happened then. And I know what's happening today.

What about someone who obtained a nice painting in private transaction in 1948 on which the name Goudstikker or Gutmann appeared, how would they have known what they were acquiring? If you came across a painting tomorrow which did not have a fully-traced provenance would you raise the alarm? Perhaps you would. Now,

of Gutmann erop, kon die weten wat voor materiaal hij in huis haalde? Zoudt u als u morgen op een schilderij stuitte waarvan de herkomst niet tot achter de komma bekend was, alarm slaan? Ja, u wel. Inmiddels. Maar de rijkgeworden Russische oliemagnaat zonder enige kennis van kunst, zou die iets weten of zich iets aantrekken van de geschiedenis van een door hem begeerd object? Ik denk het niet. Slechte en domme mensen heb je altijd. Daar kun je geen dam tegen opwerpen.

Voor musea en verantwoordelijke verzamelaars ligt het heel anders. We weten nu veel meer dan net na de oorlog. Met de kennis en de mogelijkheden van nu, handelen we anders dan we toen gehandeld zouden hebben, dan men toen gehandeld heeft.

Kunst is een produkt van vrije geesten. Er zijn regimes die daarom een hekel hebben aan kunst en haar vernietigen. Het gevaar wordt bestreden door schoonheid te verbranden. Streng islamistische regimes vernietigen tempels, beelden, erfgoed. De Culturele Revolutie in het China van Mao was eropuit iedere subtiele verwijzing naar individualiteit, iedere connectie met het rijke verleden, iedere intellectuele omgang met kunst te verwijderen. De Russische Revolutie mondde uit in een systeem van verboden, verbanning, moord, en voorschriften voor de juiste kunst.

De nazi's waren een tikje anders. De Duitse cultuur, doordrenkt van schoonheid en troost, genereerde een ander soort totalitaire omgang met kunst. Kunst werd geroofd, in bezit genomen, opgeëist, gejat, zowel als waardevolle buit als om connoisseurschap en culturele belangstelling tentoon te spreiden. De kunst moest Göring en Hitler als het ware bevorderen tot de hoogste regionen van beschaving. Kunst en goede smaak rechtvaardigden de overige - abjecte - ideeën van de nazi's. Wie van Breughel houdt kan geen ploert zijn. Wie Rembrandt een groot schilder vindt heeft ook op ander gebied gelijk. De kampbeul luistert 's avonds naar Schubert met tranen in de ogen. Voor ons onverenigbare eigenschappen, en daarom zo vol verbazing

But what about a nouveau riche Russian oligarch with no knowledge of the subject, would he care about the history of an object he happened to like? I doubt it. There are people who are wicked and stupid. It's a fact of life.

Things are a lot different for museums and serious collectors. We know a good deal more now than we did just after the war. With hindsight, and with today's resources, we tackle things differently than we would have done then, than people did then.

Art is the product of a free spirit. There are regimes which cannot abide that, and so they destroy art. Beauty is a threat to them, so they burn it. Fundamentalist Islamic regimes destroy temples, statues, heritage. During Mao's Cultural Revolution the Chinese attempted to eradicate every subtle reference to individual identity, every connection with the historic past, every intellectual involvement in art. The Russian Revolution gave rise to a system of prohibitions, exile, murder and prescribed art.

The Nazis were slightly different. German culture, suffused in beauty and solace, spawned a different kind of totalitarian connection with art. The Nazis stole art, possessed it, made it theirs, plundering it whether as valuable booty or as a display of connoisseurship and involvement with culture. Art would elevate Göring and Hitler to the upper realms of civilisation. Art and exquisite taste would justify the rest of the abject Nazi ideology. A person who could appreciate Breughel could not be a villain. A person who considered Rembrandt to be a great artist, had to be right about everything else as well. Like the camp commander who listened to Schubert in the evening with tears in his eyes. It seems irreconcilable, which is why it has become such an astonishing and well-worn trope. A cliché, perhaps. Yet even so. Along with the trainloads of people, the Third Reich also shipped out wagon-loads of art. The people would be destroyed; the art would be stored away for later, for when the thousand-year Reich had overcome all opposition and

telkens weer aangehaald. Cliché's jazeker. Maar toch. Niet alleen treinen vol mensen maar ook karrevrachten kunst gingen van de bezette landen naar het Derde Rijk. De mensen om vernietigd te worden, de kunst om opgeslagen te worden voor later als het Duizendjarig Rijk geen tegenstand meer zou ontmoeten en de paleizen van leiders zouden schitteren van het zilver en de Rembrandts. Dat bleef niet onopgemerkt.

In 1943 installeerde president Roosevelt de American Commission for the Protection and Salvage of Artistic and Historic Monuments in War Areas. Die commissie weer initieerde een afdeling van het Amerikaanse leger, die ervoor moest zorgen dat cultureel erfgoed boven water kwam en naar de rechtmatige eigenaar terugkeerde. De Monuments Men. Een vooruitziende blik, een prachtig initiatief. Een bewonderenswaardig opgezet project. Er kwamen meer kunstwerken terug uit Duitse gevangenschap dan mensen.

Nederland kwam berooid en hongerig uit de oorlog. Was tijdens de eerste bezettingsjaren het leven nog min of meer normaal doorgedaan, in de laatste maanden was de samenleving zeker in het westen van het land ontwricht door honger en gebrek. In 1945 was Europa een puinhoop. Natuurlijk hadden vooruitziende lieden zich geprepareerd op de bevrijding, maar is het eenmaal zover dan zijn de zaken niet meteen geregeld. Lichte anarchie, alles op de bon, zuivering, afrekening. Veel vragen. Welke gegevens zijn betrouwbaar, welke niet? Wie liegt, wie vertelt de waarheid? Wat is er gebeurd overal in het land, in Europa? Hoe pakken we de draad weer op? Waar zijn de burens gebleven, vrienden, buurtgenoten? Wie was verrader, wie zat in het verzet? Wie keek weg? Wie hielp? Er gaan geruchten. Mensen pasten op Joodse huizen, bedrijven, bezittingen, deden net of die aan hen waren afgestaan, of dat ze er eerlijk voor hadden betaald. Sommigen kwamen terug. Veel te veel Joodse families kwamen niet terug. Waren er nog ergens neven en nichten die het erfgoed konden opeisen? Wisten die erfgenamen überhaupt dat ze rechten hadden?

the palaces of its leaders would rejoice in silver and Rembrandts. And that did not go unnoticed

In 1943, President Roosevelt launched the American Committee for the Protection and Salvage of Artistic and Historic Monuments in War Areas. The committee set up a department in the US army charged with finding stolen cultural heritage and ensuring it was returned to its rightful owner. The Monuments Men. A farsighted, splendid initiative. A fantastic project. More works of art came back from German captivity than people.

The Dutch emerged from the war plundered and starving. While for many, life had carried on as normal in the first years of the war, in the final months conditions had deteriorated dramatically as food and resources became scarce, especially in the west of Holland. In 1945, Europe lay in ruins. Some farsighted individuals had prepared for the liberation, yet once it came there was much to be done. Anarchy loomed: rationing, purges, retribution. Lots of questions. Whose information is reliable and whose isn't? Who is lying, and who is telling the truth? What had happened to the country, to Europe? How to pick up the pieces? What happened to the neighbours, friends, the people from down the street? Who was a traitor, who had been in the resistance? Who had shut their eyes? Who had helped? There were rumours. People had looked after Jewish homes, firms, property, pretended it had been given to them, or that they had paid for it honestly. A few Jews came back. But many were never seen again. Perhaps there were cousins somewhere who would make a claim? Did the heirs even know they had any rights?

Everything was up in the air. It was a time for survival, for building a new life. No time to complain, to whinge, to live in the past. That was the message. When they returned from the camps, the survivors got a cold reception. As Gerhard Durlacher's wonderful writings testify. In fact it was not until the 1980s that he was able to write about it. Everyone focused on forgetting,

Alles is onzeker. Het vege lijf redden, een nieuw leven opbouwen. Niet klagen, niet zeuren, niet in het verleden leven. Dat is de boodschap. De ontvangst van hen die uit de kampen terugkeerden was koel. Het prachtige werk van Gerhard Durlacher getuigt daarvan. Hij kon het pas in de jaren tachtig opschrijven. Iedereen was bezig met vergeten, wegstoppen, normaliseren, uit de weg gaan. O, heeft u in een kamp gezeten? Nou wij hebben het heel erg gehad in de hongerwinter. Nee, dat kastje heb ik van mijn tante geërfd. Ja, misschien hadden de Polakjes ook zo'n ding, maar waar dat is gebleven weet ik niet.

Met de kennis en het makkelijke morele gezag van nu spreken we daar schande van. En dan komen er opeens al in 1946 vrachtauto's vol kunstwerken terug uit de zoutmijnen waar ze lagen opgeslagen. In beslag genomen, onder dwang verkocht, geroofd, gekregen, achterovergedrukt. Maar de geschiedenis ervan staat niet altijd op de achterkant geschreven. Over het altaarstuk van Jan van Eyck hoefde niemand te twisten, maar in heel veel andere gevallen was niet meteen duidelijk aan wie het werk toebehoorde of toekwam. En waar moeten we al die werken in godsnaam bewaren? En wie houdt er toezicht op? En hoe gaan we dat allemaal netjes administreren? Punctueel en precies als de Nederlandse ambtenarij vanouds en zeker onder de bezetter was: daar kwam toch geen snel en correct antwoord op. De geschiedenis is bekend. De medewerkers van de SNK hebben hun best gedaan, maar er schortte van alles aan. Er waren geen regels voor een fair and just restitutiebeleid. De leiding ging niet helemaal vrijuit. Er is gesjoemeld, er zijn fouten gemaakt, soms opzettelijk, soms onopzettelijk. De hebbelijkheid die in menig kunsthistoricus ontwaakte bij de gedachte dat voor een fraai werk geen eigenaar meer zou hoeven worden gevonden en de neiging om claims met grote achterdocht te behandelen vanuit diezelfde hebbelijkheid, is in het licht van de tijd begrijpelijk, maar dat ontslaat lateren niet van de plicht fouten recht te zetten.

suppressing, getting back to normal, avoiding. Oh, were you in a camp? Well we had a terrible time in that final winter too. No, I inherited that cupboard from my aunt. Sure, the Polaks may have had something similar, but I've no idea where it could be.

In hindsight and the easy moral superiority of the present, we utter our disapproval. Then suddenly in 1946, truckloads of art began to arrive in the Netherlands, back from the salt mines where the loot had been stashed. Confiscated, sold under duress, stolen, acquired, misappropriated. Not that any of this was inscribed on the back. While no one doubted the Jan van Eyck altarpiece, in countless other cases it was far from obvious who the rightful owner had been or who the piece should go to now. And where to keep it all? And who should supervise it? And how would the process be administered? Despite Dutch bureaucracy's punctual and precise reputation, and no least during the occupation, no one had a quick, correct solution. It is a familiar story. SNK's staff did their best, but they fell short. No one had any rules for fair and just restitution. Neither were those in charge entirely blameless. People fiddled. People made mistakes. Sometimes on purpose, sometimes not. That the thought of no longer having to search for the owner of a fine work of art might awaken an art historian's latent avarice and that the latter might also treat a claim with scepticism from the same motive is perhaps understandable in the circumstances, but that doesn't absolve the next generation from the responsibility to put it right.

Those in charge were seen to be failing and were replaced by a new set of managers until in the mid-1950s their work was done. They had dealt with all the claims they could, and so they labelled the art for which no owners could be found and provisionally entrusted it to museums. For a while, nothing more was heard. It was a silence that corresponded with the silence that shrouded people's memories of the war. Pain, grief, anger and shame combined to prevent a public healing.

De falende directie werd van zijn taak ontheven, een nieuwe directie trad aan en uiteindelijk was men halverwege de jaren vijftig klaar. De claims waren voor zover mogelijk afgewikkeld. De kunstwerken die geen bestemming hadden gevonden kregen een label en werden voorlopig aan musea afgestaan. En toen werd het een tijdje stil. Die lange stilte spoorde met de stilte rond veel oorlogsherinneringen. Pijn, verdriet, boosheid en ook schaamte stonden een openbare verwerking in de weg. Eerst snel weer een normaal leven opbouwen, zekerheden scheppen, voordat de hand in eigen of andermans boezem kon worden gestoken. Het was geen bewust proces, geen collectieve beslissing het zo te doen. Het gebeurde gewoon. Het zijn vaak de vragen van een volgende generatie die dwingen tot antwoord en inzicht.

Ingewikkelde trauma's gaan een lange weg van verwerking door verschillende generaties heen. Elke generatie zet een nieuwe, volgende stap. Je hoort bij bepaalde gelegenheden jongeren vaak vragen wat zij nu nog eigenlijk met de oorlog te maken hebben en waarom ze er überhaupt mee zouden moeten worden geconfronteerd. Ook mijn generatie deed dat met een zekere mate van uitdaging in de jaren zestig. Ik herinner me van die tijd dat het niet zozeer de oorlog was waar we niets meer van wilden weten als wel het versluierende en soms ronduit romantische verhaal dat over de oorlog werd verteld. We wilden weten hoe het zover had kunnen komen. Duitse jongeren van nu nemen afstand van schuld en boete en verantwoordelijkheid. Het is toch allemaal voorbij. Schrijvers van een nieuwe generatie vinden een nieuwe toon om over het verleden te spreken. In 'Er ist wieder da' voert Timur Vermen Hitler op die blijkt te zijn teruggekeerd en carrière maakt als televisiekomiek in Angela Merckels Duitsland, een zeer succesvolle satire, maar uiteraard een satire waar keurige critici de wenkbrauwen bij fronsen. Toch hoort het zo te gaan: iedere generatie schept zijn eigen beeld van het verleden. Stelt de eigen vragen. Geeft zelf een antwoord. Met de kennis van nu.

It was essential to get back to normal first, to put down the groundwork before owning up or pointing the finger. It was not a conscious process, not a collective decision. It just happened that way. It was the next generation that asked the questions and demanded answers and insight.

Complex traumas are passed down through generations and the healing process is long. Each generation takes one step further. Sometimes you hear young people wondering what the war has to do with them and why they need to be confronted by it. My generation asked the same questions in the rebellious 1960s. I remember that it wasn't the war that we didn't want hear about, it was the obfuscation and the romanticised view of the war that we resented. We wanted to know how it could have happened. German kids today are distancing themselves from the guilt and the penance and the responsibility. It's history, after all. A new generation of writers has discovered a new tone in which to address the past. In 'Er ist wieder da', Timur Vermen brings Hitler back to life and gives him a career as a television comedian in Angela Merkel's Germany, a brilliant satire, although a satire which has had the established critics frowning. Yet this is how it should be: each generation creates its own image of the past. Asks its own questions. Suggests its own answers. With the benefit of hindsight.

Stories about the war start as living memories, become ossified in memoirs and novels and histories and then gradually turn into myths, sagas, legends, and yes, even satires. The gap that separates the past widens. Those who were directly involved felt embarrassed by the claims procedure, they were damaged by their experiences in the war and could not muster the courage to fight for their rights; later generations did not have that same debilitating mix of despondence and introversion. Today, the pain and the shame and the anger of the older generation are exploited commercially by law firms who see that fossilised history as a commercial opportunity. And those legal cases can leave a bitter aftertaste.

Verhalen van de oorlog zijn eerst levende herinneringen, worden vervolgens in de vorm van memoires en romans en kronieken vastgelegd en gaan dan langzamerhand over in mythen, sagen, legenden, en ja, dus ook satiren. De afstand tot het verleden groeit. Hebben de direct betrokkenen vaak een zekere gene gevoeld bij het claimen, zijn ze getekend door de oorlogservaringen en hebben ze de moed niet gehad zich strijdbaar op te stellen, volgende generaties kennen dat pijnlijke mengsel van moedeloosheid en geslotenheid niet. De pijn en de schaamte en de boosheid van de oudere, overleden generatie worden nu commercieel uitgebaat door advocatencollectieven, die business zien in de versteende geschiedenis. Dat geeft soms een bittere bijmaak aan de rechtszaken.

Maar goed, nog steeds zijn wij aan de beurt, de tweede generatie, die nog voldoende contact heeft met het nabije verleden, die nog voldoende kennis heeft van het naoorlogse verleden, die nog een morele plicht voelt om wat is fout gegaan en fout gedaan recht te zetten. Er is zoveel meer mogelijk. Het herkomstonderzoek dat door de musea is gedaan naar aanwinsten uit bepaalde perioden is ingewikkeld geweest, maar noodzakelijk. We zouden geen knip voor onze neus waard zijn als we die erfenis niet integer af zouden werken.

En het blijft actueel. De Tweede Wereldoorlog liet misschien een grootscheepse verhuizing zien van kunstwerken naar de hollen van de nazi's, ook nu nog wordt op grote en kleine schaal geroofd en geplunderd waar een oorlogssituatie de maatschappij ontwricht. Er is een lijst opgesteld met voorwerpen die tijdens de oorlog in Syrië zijn onvreemd. In het Art Loss Register worden zoveel mogelijk die kunstwerken geregistreerd die door oorlog of diefstal zijn verdwenen. Dat is kennis van nu. Er is geleerd van het verleden.

We kunnen ons niet meer achter onwetendheid verschuilen.

De oorlog is nooit voorbij.

Yet it's still our turn: the second generation, who still feel a close connection to that recent past, who know enough about what happened in the postwar years, who sense the moral duty to rectify the wrong that was done. And there is so much more to do. It was difficult for museums to investigate the provenance of their acquisitions, yet necessary. We could hardly have faced the world if we had failed to address that heritage without integrity.

nd wheel turns. The Nazis squirrelled away huge quantities of art in the Second World War; today, wherever war disrupts the social fabric pillage and plunder, however major or minor, soon follow. We have a list of objects that have disappeared during the Syrian civil war. Items that are stolen or plundered are recorded in a Art Loss Register. That is hindsight too. We have learned from history.

We can no longer claim not to know.

The war is never over.

**Presentatie Marjan Hammersma,
29 oktober 2013**

Dames en heren,
Ik neem u even mee terug naar de jaren '90, omdat ik het belangrijk vind om het contrast te markeren tussen toen en nu. In 1997 begon de Commissie Ekkart -liever gezegd de eerste van vele Commissies Ekkart- aan een proefonderzoek naar de herkomst van de NK-collectie. Dat was de collectie van kunstwerken die na de oorlog naar Nederland was teruggebracht, verzameld door de Monuments Men, de redders in het Amerikaanse leger van het cultureel erfgoed. Nelleke Noordervliet verwees daar net al naar.

Toen concludeerde de Commissie Ekkart dat de NK-collectie 'omhuld was door een waas van geheimzinnigheid, dat herkomstgegevens onduidelijk waren en informatie ontoegankelijk'.

Nu spreken we over openheid en transparantie, over toegankelijkheid van gegevens, over de herkomst van onze openbare collecties.

Dat is de uitkomst van een bewustwordingsproces van jaren. De rijksoverheid ervoer in toenemende mate de urgentie dat er recht zou worden gedaan aan de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Om dat wat beter had gekund in het verleden, nu ook daadwerkelijk goed te doen, om kortom verantwoordelijkheid te nemen. En dat is niet altijd even makkelijk.

Hoe complex de materie voor musea is, werd al snel duidelijk bij het project Museale Verwervingen 1940-1948. In 1998 begonnen de musea met dit onderzoek naar de aanwinsten tijdens en vlak na de oorlog. Vaak konden de bronnen geen uitsluitsel geven over de vraag naar de herkomst van werken uit die periode. Ook hier ging het aloude adagium op: hoe meer je te weten komt, hoe duidelijker het wordt dat je nog weinig weet en dat nader onderzoek noodzakelijk is.

**Presentation Marjan Hammersma,
29 October 2013**

Synopsis of the speech delivered by Director-General of Culture and Media Marjan Hammersma at the symposium Museum Acquisitions from 1933 onwards on Tuesday, 29 October 2013, in the Rode Hoed, Amsterdam.

Ladies and gentlemen,
Please allow me to take you back to the 1990s, because I believe it is important to highlight the contrast between then and now. In 1997, the Ekkart Committee – the first of many Ekkart Committees – launched a pilot investigation into the provenance of the Netherlands Art Property Collection (NK-collectie). This was the collection of works of art that had been returned to the Netherlands after the Second World War. It had been recovered by the Monuments Men, an American army corps of art experts tasked with finding and saving the cultural heritage of allied European countries. Nelleke Noordervliet referred to this as well.

Back then, the Ekkart Committee concluded that the Netherlands Art Property Collection 'was shrouded in secrecy, that the provenances were unclear and that information was inaccessible'.

Now, we speak of openness and transparency, about the accessibility of information, about the provenance of our public collections. All of this is the result of years of a consciousness-raising process. The national government experienced in increasing measure the urgency of doing justice to the victims of the Second World War. It determined to actually take action more properly and thoroughly than was the case in the past; in short, to take responsibility...And that is not always easy.

Just how complex this would prove for museums quickly became clear in the Museum Acquisitions 1940-1948 project, which was launched in 1998. Museums began investigating the acquisitions made during and right after the war. Often

Duidelijk werd in ieder geval wel dat al vanaf 1933 de Nazi's kunstwerken roofden van joodse families, die later door musea werden verworven. De Nederlandse Museumvereniging kondigde in januari 2009 daarom aan dat alle musea mee zouden werken aan het grote onderzoek naar kunst aankopen vanaf 1933. Vandaag worden de resultaten van dat vierjarige onderzoek openbaar. Weer is een mijlpaal bereikt in het streven naar rechtvaardigheid daar waar het onze collecties betreft.

De musea hebben de afgelopen jaren bergen werk verzet. Daar dank ik hen voor. Het werk heeft veel inspanning en doorzettingsvermogen gevraagd en dat in tijden die óók voor de musea niet altijd makkelijk zijn. Hieruit blijkt hoe belangrijk musea het vinden dat de herkomst van kunstvoorwerpen zo duidelijk mogelijk is en openbaar is, óók als er twijfels zijn. Dat musea, zoals Rudi Ekkart dat zo treffend noemt: 'de boel opengooien'.

Het met elkaar zo'n opgave oppakken vanuit verantwoordelijkheidsgevoel, past goed in de museumvisie die minister Bussemaker in juni van dit jaar in een brief aan de Tweede Kamer uiteenzette. De titel van die brief luidt: 'Samen werken, samen sterker'. Twee pijlers liggen aan die museumvisie ten grondslag: brede samenwerking tussen musea onderling, én het behoud van kwaliteit en toegankelijkheid van de collectie. Ik zou willen zeggen dat wat de musea in het kader van Museale Verwervingen vanaf 1933 in gezamenlijkheid hebben gedaan het museale bestel op zijn best is. Daarmee wil ik de NMV complimenteren.

Het valt mij op dat steeds meer musea het onderzoek naar de herkomst van hun collecties actief betrekken in het verhaal dat zij aan hun publiek vertellen. Dat is een ontwikkeling die ik toejuich. De geschiedenis van een kunstwerk maakt integraal deel uit van de betekenis die het voor ons als publiek en samenleving heeft. Kunst geroofd uit oorlogsgebied, betekent veel meer dan alleen het verlies van een werk. Het is een aantasting van een gemeenschap, van mensen van identiteiten.

the sources afforded no definite answer regarding the provenance of works from this period. Here too the time-honoured adage rings true: the more you learn, the less you know. It soon became apparent that a more thorough investigation was needed. Indisputable, in any case, was that the Nazis robbed Jewish families of works of art already from 1933, works later acquired by museums. Subsequently, in January 2009 the Netherlands Museums Association (NVM) announced that all Dutch museums would cooperate in the large-scale investigation into art acquisitions since 1933. The results of that four-year investigation are being made public today. Yet another milestone has been reached in the pursuit of justice with respect to our collections.

In the past years the museums have performed a near Herculean task, for which I would like to thank them. The work demanded much effort and perseverance in a time when museums, too, are struggling. This evidences the importance museums attach to the belief that the provenance of art objects should be as transparent as possible and publicly disclosed, also in cases that raise doubts. As Rudi Ekkart so aptly states, museums should 'throw open the barricades'.

The collective tackling of this task ensuing from a sense of responsibility accords with the museum vision set forth by Minister Bussemaker in a letter to the Lower House in June of this year. Its title is: 'Samen werken, samen sterker' (Strength in numbers). This vision is twofold. First it must be founded on far-reaching cooperation among museums, and second on preserving the quality and accessibility of the collections. It should be noted that what museums have undertaken in partnership within the framework of Museum Acquisitions from 1933 onwards shows the museum establishment at its best. The Netherlands Museums Association (NVM) must be complimented for this.

I have noticed that increasingly more museums actively incorporate the

Zoals in het geval van het kleine schilderijtje ‘Koning Willem III te paard’ uit de rijkscollectie van Paleis Het Loo. In NRC Handelsblad van afgelopen zaterdag konden we daarover lezen. Het gaat niet om een topstuk, of om financiële waarde. Wat mij trof in dat artikel is dat er familiefilmpjes bestaan waarin de vroegere eigenaar, Hieronymus Fraenkel, als sigaren rokende grootvader ons heel nabij komt. Een paar van die beelden zullen vanaf vandaag te zien zijn. Zo’n schilderijtje wordt dan een persoonlijke geschiedenis.

Dames en heren,
Openbaar cultureel bezit kan alleen gedijen als er openheid en helderheid is over de herkomst van de voorwerpen. Dat bewustzijn is steeds groter geworden. Het is mooi om te zien dat de resultaten die voortkomen uit dat bewustzijn openbaar gemaakt kunnen worden via een medium dat bedoeld is voor optimale toegankelijkheid: een website. Van een aantal werken is inmiddels de oorspronkelijke eigenaar bekend. Bij sommige werken bestaat het vermoeden van roofkunst, maar ontbreekt cruciale informatie om met zekerheid te kunnen vaststellen of en zo ja, van wie het kunstwerk is geroofd. Met behulp van bezoekers van de website komt hopelijk meer informatie boven water, waardoor het onderzoek verder kan gaan.

Ik ben verheugd om mee te kunnen delen dat binnenkort ook nog andere gegevens onderzocht kunnen worden. Vlak na de oorlog werden duizenden objecten als vermist aangegeven. Nog steeds zijn er 13.600 objecten niet teruggevonden. Alle aangifteformulieren die vlak na de oorlog werden ingevuld en de bijbehorende 1800 foto’s van kunstwerken zullen worden gedigitaliseerd en openbaar gemaakt via een website. Die grote klus zal mede met ondersteuning van OCW worden geklaard door Bureau Herkomst Gezocht.

Ik hoop dat náást de rijksoverheid, de andere overheden en de musea, óók kunsthandelaren en particulieren bij hun herkomstonderzoek nóg beter gebruik gaan maken van alle gegevens door de digitale beschikbaarheid ervan.

investigation of the provenance of their collections into the story they present to their visitors. This development is to be applauded. The history of a work of art is an integral part of its significance for the public and for society. The looting of art from a war zone encompasses much more than just the loss of a work; it is a violation of a community, of people, of identities.

This is the case for the small painting King Willem II on horseback from the state collection of Het Loo Palace, which featured in last Saturday’s NRC Handelsblad. It is neither a masterpiece, nor does it have any substantial financial value. What struck me in the article is the mention of home movies of the picture’s former owner, Hieronymus Fraenkel, seen as cigar-smoking grandfather, whereby he becomes so much more real for us. A few film stills are included in the website as of today. Such a painting then becomes a personal story.

Ladies and gentlemen,
Public cultural heritage can prosper only if there is openness and clarity with respect to the objects’ provenance. This awareness has grown steadily, and it is truly wonderful to see its results made public via a medium intended for optimal accessibility: a website. In the meantime, the rightful owners of several works have been identified. Then there are works suspected of having been looted, however crucial information is missing for establishing with certainty whether and, if so, who was robbed. With the help of visitors to the website, hopefully more information will surface allowing the investigation to proceed further.

I am delighted to inform you that it will soon be possible to analyse other data as well. At the end of the war thousands of objects were reported as missing. To date, 13,600 objects have yet to be found. All of the reports filed just after the war and the accompanying 1800 photographs of works of art will be digitized and made public via a website. In part with the support of the Dutch Ministry of Education, Culture and Science (OCW), this enormous project will be undertaken by the Origins Unknown

Dames en heren,
Het zijn niet alleen de resultaten van alle onderzoeken die tellen. Misschien is het bewustzijn dat in de afgelopen jaren is ontstaan nog wel belangrijker. Dat zorgt ervoor dat beheerders en directeurs van musea hun collecties in de toekomst kritisch blijven bekijken en alert zullen zijn als nieuwe gegevens zich aandienen.

Sinds medio jaren ’90 zijn er veel stappen gezet om te komen waar we nu zijn. Velen hebben daar aan bijgedragen en velen zullen dat in de toekomst blijven doen. Ik wil de begeleidingscommissie en haar onvermoeibare voorzitter danken voor haar enorme bijdrage aan dit resultaat.

Advisory Committee (Bureau Herkomst Gezocht).

In addition to the national government, other governing bodies, and the museums, I hope that in researching provenances art dealers and private individuals will also make even better use of all of the data due to its digital accessibility.

Ladies and gentlemen,
It is not solely the results of all of the investigations that count; the awareness that has taken hold in the past years may be even more important. This ensures that keepers and directors of museums will continue to critically scrutinise their collections in future and remain alert to new information when it arises.

Great strides have been made since the mid-1990s to get to where we are now. Many people have contributed to this mission, and many more will continue to do so in future. I would like to express my gratitude to the advisory committee and its indefatigable chairman for their tremendous contribution to this outcome.

H A N D L

E I D I N

G ■ ■ ■ ■

O M G A N

G ■ M E T

P E R S ■

■ ■ ■ ■ ■

■ ■ ■ ■ ■

Belangrijke telefoonnummers

Noteer hier de belangrijkste telefoonnummers:

Woordvoerder van uw organisatie

Naam:

Telefoonnummer:

E-mail:

Directie

Naam:

Telefoonnummer:

E-mail:

Overig (conservator / onderzoeker):

Naam:

Telefoonnummer:

E-mail:

■ ■ ■ ■ ■

■ ■ ■ ■ ■

HANDLEIDING

MUSEALE LEVERVINGEN VANAF 1933

OMGANG MET PERS

Museale Verervingen vanaf 1933, wat is het?

Museale Verervingen vanaf 1933 is een landelijk onderzoek onder Nederlandse musea, gericht op kunstwerken waarvan de herkomstgeschiedenis tussen 1933 en 1954 niet helder is.

Voor deze kunstwerken kan gelden dat zij voor, tijdens of na de Tweede Wereldoorlog geroofd zijn, onder dwang zijn verkocht of op een andere manier oneigenlijk van eigenaar veranderd zijn. Het onderzoek *Museale Verervingen vanaf 1933* helpt om deze kunstwerken te vinden en de herkomst alsnog in kaart te brengen.

Doel van het onderzoek

Doel van het onderzoek is ervoor te zorgen dat Nederlandse musea collecties beheren met heldere en transparante herkomstgeschiedenissen. Weten wat we in huis hebben, dus.

Website met uitkomsten onderzoek

Op 29 oktober 2013 worden de kunstwerken waarvan de herkomst na onderzoek onduidelijk blijft op de website *Museale Verervingen* gepubliceerd. De werken worden publiekelijk gepresenteerd, zodat iedere betrokkene kan helpen de herkomst alsnog te achterhalen.

Uitvoering onderzoek

Het herkomstonderzoek wordt uitgevoerd door 160 musea en is een initiatief van de Nederlandse Museumvereniging. De Commissie *Museale Verervingen vanaf 1933*, onder voorzitterschap van Prof. Dr. Rudi Ekkart, begeleidt het onderzoek en voorziet musea van richtlijnen en advies.

Meer informatie?

www.musealeverervingen.nl

Wie gaat waarover?

Voor vragen over het onderzoek die geen betrekking hebben op uw eigen organisatie kunt u journalisten doorverwijzen naar de volgende contactpersonen:

Nederlandse Museumvereniging

Voor alle algemene vragen over het onderzoek *Museale Verervingen vanaf 1933*.

Janneke van Hardeveld
Communicatiemedewerker
020-551 29 21
jvanhardeveld@museumvereniging.nl

De Restitutiecommissie

Geeft bindend advies aan musea en nabestaanden of erfgenamen over de toekomst van een werk waarvan de herkomst verwijst naar roof, confiscatie of verkoop onder dwang.

Evelien Campfens
Directeur
070-376 59 93
e.campfens@restitutiecommissie.nl

Het ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap

Heeft het onderzoek *Museale Verervingen vanaf 1933* financieel gesteund.

Iris Looman
Beleidsmedewerker
070-412 28 23
i.looman@minocw.nl

EEN JOURNALIST BELT...EN NU?

> Ga niet onvoorbereid op vragen in (bel anders later terug):

Journalisten bellen vaak naar een organisatie, omdat ze informatie over de organisatie willen verifiëren. Het onvoorbereid beantwoorden van vragen is dan geen goed idee: journalisten hebben zich wel voorbereid en beschikken over informatie die jij niet hebt en bovendien is het doel van de publicatie niet duidelijk. Zelfs ervaren voorlichters bereiden zich voor op een kort telefonisch interview.

> Stel de volgende vragen:

- Vraag naar de naam en de contactgegevens van de journalist en wanneer hij/zij het best te bereiken is.
- Vraag naar de naam van het medium waarvoor de journalist werkt.
- Vraag wanneer de deadline van de publicatie of uitzending is.
- Vraag waar de publicatie over gaat en wat de belangrijkste vragen van de journalist zijn.
- Vraag of de journalist specifiek met iemand wil spreken.
- Vraag ook of de journalist andere mensen heeft gesproken of van plan is te spreken.

Geef de antwoorden op bovenstaande vragen door aan de perswoordvoerder van uw organisatie. Leg gemaakte afspraken met journalisten vast.

> Informeer de perswoordvoerder:

Overleg altijd eerst met de perswoordvoerder voordat u journalisten te woord staat. Er kan een reden zijn om te wachten of het nieuws te koppelen aan een andere gebeurtenis. Wanneer uw museum of organisatie plotseling in de aandacht staat, is het belangrijk om te overleggen over:

- wie als woordvoerder richting de pers optreedt,
- wat de boodschap is en
- hoe er wordt gereageerd.

> Algemeen advies omgang met media

Als een journalist gericht contact opneemt om een verhaal te schrijven, zullen ze niet vertrekken voordat ze een verhaal hebben. Het verhaal dat ze vertellen, hangt deels af van de reactie van uw organisatie. Het beste is om met hen samen te werken, zodat het uiteindelijke verhaal de feiten bevat.

Journalisten kunt u niet wegsturen of dwingen iets te schrijven wat ze niet willen, maar u kunt wel kaders opstellen voor de omgang met medewerkers en het betreden van uw organisatie.

WASHINGTON CONFERENCE PRINCIPLES ON NAZI- CONFISCATED ART DECEMBER 1998

1. Art that had been confiscated by the Nazis and not subsequently restituted should be identified.
2. Relevant records and archives should be open and accessible to researchers, in accordance with the guidelines of the International Council on Archives.
3. Resources and personnel should be made available to facilitate the identification of all art that had been confiscated by the Nazis and not subsequently restituted.
4. In establishing that a work of art had been confiscated by the Nazis and not subsequently restituted, consideration should be given to unavoidable gaps or ambiguities in the provenance in light of the passage of time and the circumstances of the Holocaust era.
5. Every effort should be made to publicize art that is found to have been confiscated by the Nazis and not subsequently restituted in order to locate its pre-War owners or their heirs.
6. Efforts should be made to establish a central registry of such information.
7. Pre-War owners and their heirs should be encouraged to come forward and make known their claims to art that was confiscated by the Nazis and not subsequently restituted.
8. If the pre-War owners of art that is found to have been confiscated by the Nazis and not subsequently restituted, or their heirs, can be identified, steps should be taken expeditiously to achieve a just and fair solution, recognizing this may vary according to the facts and circumstances surrounding a specific case.
9. If the pre-War owners of art that is found to have been confiscated by the Nazis, or their heirs, can not be identified, steps should be taken expeditiously to achieve a just and fair solution.
10. Commissions or other bodies established to identify art that was confiscated by the Nazis and to assist in addressing ownership issues should have a balanced membership.
11. Nations are encouraged to develop national processes to implement these principles, particularly as they relate to alternative dispute resolution mechanisms for resolving ownership issues

RICHTLIJN MUSEALE VERWERVINGEN VANAF 1933

De Commissie Museale Verervingen heeft de Richtlijn, zoals opgesteld naar aanleiding van het museumonderzoek (1999) over de periode 1940-1948, voor het huidige onderzoek overgenomen en waar nodig geactualiseerd. Met de Richtlijn wil de Museumvereniging de Nederlandse musea voor de duur van het onderzoek een handreiking bieden voor de omgang met museale voorwerpen van twijfelachtige herkomst, met name voorwerpen die ná 1933 zijn verhandeld dan wel zijn verworven. De Richtlijn geeft aan hoe om te gaan met deze voorwerpen die reeds in bezit zijn van musea, maar ook met toekomstige verwervingen en bruiklenen, zowel uit binnen- als buitenland.

Met betrekking tot toekomstige verwervingen kan de Richtlijn gezien worden als een praktische aanvulling op de Ethische Code voor Musea (2006), die – enkele aanpassingen daargelaten – een vertaling is van de *ICOM Code of Ethics for Museums* van 1986 (opnieuw onderschreven in 2004). Hierin wordt onder meer de eis gesteld dat aanwinsten voorzien moeten zijn van een deugdelijk bewijs van herkomst en dat het museum een onderzoeksplicht naar de herkomst heeft (art. 2.20).

De Richtlijn heeft betrekking op die museale voorwerpen die na 1933 van bezitter zijn gewisseld. Het kan zijn dat reeds vóór het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog voorwerpen door joodse eigenaars en eigenaars uit andere vervolgte groepen onder druk zijn verkocht, dan wel afkomstig zijn uit geconfisqueerd of geroofd bezit. Het onderzoek richt zich in de periode 1933-1940 op verwervingen met een Duitse, of vanaf 1938, ook met een Oostenrijkse herkomst.

INVESTIGATIVE GUIDELINES MUSEUM ACQUISITIONS FROM 1933 ONWARDS

The Committee for Museum Acquisitions adopted the guidelines established for the 1999 investigation into museum acquisitions in the years 1940-1948, for the present investigation and updated these where necessary. The Museums Association provided this guide to Dutch museums for the course of the investigation until 2013 as a manual on how to deal with museum objects of problematic provenance, particularly objects bought and sold or acquired after 1933. In addition to objects currently in the museum collection, the guidelines also show how to treat future acquisitions and loans from Dutch and foreign sources.

With respect to future acquisitions, the guide forms a practical supplement to the Ethical Code for Museums (2006) which is a translation, adjusted here and there, of ICOM's 1986 Code of Professional Ethics (ratified anew in 2004). One of the stipulations is the requirement that acquisitions be clearly provenanced and that museums have a duty to investigate an acquisition's origins (art. 2.20).

Where the guidelines relate to objects that changed hands after 1933 this concerns objects that may have been sold under duress by Jews or members of other oppressed groups before the start of the Second World War, or may have been confiscated or stolen. This part of the investigation focuses on acquisitions with German provenance between the years 1933 and 1940, and Austrian provenance from 1938.

Ook ná de oorlog kunnen dergelijke voorwerpen in musea terecht zijn gekomen. Er circuleren nog steeds objecten met mogelijk onduidelijke herkomsten op veilingen, in de handel en bij particulieren. De Richtlijn heeft betrekking op museale voorwerpen waarbij de oorspronkelijke eigenaars onvrijwillig bezitsverlies hebben geleden. Tot onvrijwillig bezitsverlies worden naast de situatie waarin door de eigenaars niet is meegewerkt aan het bezitsverlies, ook die gevallen gerekend waarin wel zodanige medewerking is verleend die echter tot stand kwam onder dwang, bedreiging of onbehoorlijke invloed vanwege het naziregime.

De Richtlijn heeft geen betrekking op aanspraken waarvoor in het verleden reeds een regeling is getroffen of enige vorm van rechtsherstel heeft plaatsgevonden. Slechts indien zich in een specifiek geval nieuwe feiten voordoen die het rechtsherstel van destijds in een ander daglicht zetten, is heroverweging geboden.

In het geval een (vermeende) rechthebbende aanspraak maakt op een museaal voorwerp moet bedacht worden dat juridisch gezien sprake kan zijn van verjaring. De redactie van de ter zake van aanspraken geldende Richtlijn is echter zo gekozen dat in zeer bijzondere en/of schrijnende gevallen, in afwijking van een strikt juridische benadering, zo nodig recht gedaan kan worden aan verplichtingen van moraal en fatsoen.

Waar mogelijke claims niet in onderlinge overeenstemming kunnen worden afgehandeld, voorziet de minister van OCW in de mogelijkheid de geschillen voor bindend advies voor te leggen aan de in 2002 ingestelde Adviescommissie Restitutieverzoeken Cultuurgoederen en Tweede Wereldoorlog, de Restitutiecommissie.

Als het museum niet zelf eigenaar is van de collectie of onderdelen daarvan, maar deze voor een ander (bijvoorbeeld de staat) beheert, dienen de in de Richtlijn voorziene maatregelen in nauw overleg met deze eigenaar getroffen te worden.

After the war, objects in this category also entered museum collections. And objects with potentially suspicious provenance continue to surface at auction, in galleries and in private collections. The guide relates to museum objects whose owners were deprived of their property against their will. This involuntary deprivation of property includes both situations in which owners did not cooperate in the theft, and situations in which owners relinquished their property voluntarily but under duress, under threat or under improper coercion from the Nazi regime.

The guidelines do not apply to claims for which an arrangement has already been made or some form of legal restitution has made. Only in specific cases where new information becomes available casting the previous restitution in a different light can a reassessment be made.

It should be borne in mind that a claimant's right to a museum object may lapse in law. The guidelines regarding claims have been formulated to allow questions of morality and propriety to be considered in particular, especially distressing cases, as opposed to a strictly legal approach.

For cases in which agreement cannot be found regarding a claim, the Dutch ministry of Education, Culture and Science (OCW) set up a Restitution Committee in 2002, with powers to issue binding advice: Advisory Committee on the Assessment of Restitution Applications regarding Cultural Objects and the Second World War (Adviescommissie Restitutieverzoeken Cultuurgoederen en Tweede Wereldoorlog). In brief referred to as: the Restitutions Committee.

If a museum is not the owner of a particular collection or parts of a collection and merely manages it for another party (e.g. the state), the guidelines should be followed in close consultation with the collection owner.

I Bestaande collecties

Het museum is gehouden tot onderzoek naar de herkomst van alle bij het museum in beheer zijnde museale voorwerpen, waarbij het museum in het bijzonder nagaat op welke wijze de voorwerpen vanaf 1933 zijn verhandeld dan wel verworven.

Van alle museale voorwerpen wordt geregistreerd wat de uitkomsten zijn van dit onderzoek. De geregistreeerde gegevens zijn op verzoek ter inzage voor alle belangstellenden tenzij redenen van privacy dwingen tot selectieve vrijgave van informatie.

Indien gerede twijfel bestaat over de herkomst van een museaal voorwerp stelt het museum een grondig onderzoek in om zoveel mogelijk gegevens te achterhalen. Hoe sterker de aanwijzingen zijn, hoe groter de inspanning is die het museum moet verrichten. Elke handeling of verwerking van nieuwe herkomstgegevens dient te worden vastgelegd.

Het museum meldt alle gevallen waarbij er gerede twijfel over de herkomst bestaat aan de Museumvereniging, waarbij het project Museale Verwervingen is ondergebracht.

Indien komt vast te staan dat de herkomst elementen bevat die duiden op een onrechtmatige en/of discutabele verhandeling dan wel verkrijging in de betreffende periode neemt het museum, met inachtneming van de specifieke omstandigheden van het geval, de noodzakelijke maatregelen om tot een redelijke en billijke beslissing te komen over de vraag wat er met het object moet gebeuren.

In het geval dat de oorspronkelijke eigenaar(s) of zijn rechtsopvolgers onbekend zijn, doet het museum alles wat redelijkerwijs in zijn vermogen ligt om de identiteit van deze personen te achterhalen.

I Existing Collections

Museums are required to investigate the provenance of all museum objects in their care; in particular, museums are required to investigate how objects have been bought and sold or acquired since 1933. Investigation results for all museum objects are to be registered. This data is to be available for all who wish to consult it on request unless limited access to information is required for reasons of privacy.

Where sufficient uncertainty exists regarding the provenance of an object, the museum is required to investigate thoroughly in order to find out as much information as possible. The greater the indication, the more thorough the investigation should be.

Museums is to report any object of which the provenance is reasonably doubtful to the Museums Association, which supervises the Museum Acquisitions project.

If further investigation shows that aspects of the provenance indicate an illegal or questionable transaction or acquisition in this period, the museum is required to take the necessary steps, with due consideration for the specific circumstances, to come to a proper and reasonable decision regarding what to do with the object.

Where the identity of the original owner(s) or heir(s) is known, the museum should make every reasonable effort to find out who these persons are.

With respect to a claim by a third party for a museum object acquired or transacted in this period, the museum is required to report the claim to the Museums Association and investigate the matter before coming to a conclusion as outlined in I.5, or the museum and the claimant may jointly refer the matter to the Restitution Committee for a binding decision.

In het geval van een claim van derden ten aanzien van museale voorwerpen die in de betreffende periode zijn verhandeld dan wel verworven, zal het museum na melding van de claim bij de Museumvereniging een nader onderzoek instellen en conform het gestelde onder I.5 tot een uitspraak komen c.q. samen met de claimant de zaak voor bindend advies voorleggen aan de Restitutiecommissie.

II Verwervingen

Het museum is gehouden tot onderzoek naar de herkomst van museale voorwerpen die het door koop, schenking, legaat of anderszins in beheer wil krijgen, waarbij het museum in het bijzonder nagaat of de voorwerpen die na 1933 zijn verworven, op rechtmatige wijze zijn verhandeld.

Van alle museale voorwerpen die nieuw zijn verworven, wordt geregistreerd wat de uitkomsten zijn van dit onderzoek.

Indien gerede twijfel bestaat over de herkomst van een te verwerven voorwerp, gezien de betreffende periode, stelt het museum een grondig onderzoek in om zoveel mogelijk gegevens te achterhalen.

In het geval onduidelijkheid blijft bestaan over de herkomst en er daarenboven gerede twijfel is over het verblijf of bezit van het voorwerp dat na 1933 is verworven, ziet het museum, onder vermelding aan de aanbieder van de redenen, af van het verkrijgen van het voorwerp.

II Acquisitions

Museums are required to investigate the provenance of museum objects they wish to acquire by purchase, gift, legacy or any other form of possession or supervision, and in particular to investigate whether objects acquired after 1933 changed hands legally.

The results of this investigation are to be recorded with respect to every newly acquired object.

Where sufficient doubt exists regarding the provenance of an intended acquisition in the given period, the museum must launch a thorough inquiry to gain as much information as possible.

If any doubt remains regarding the provenance and sufficient doubt exists regarding the position or ownership of an object acquired after 1933, the museum is required to suspend the acquisition and inform the party offering the object why.

III Loans

Museums are required not to accept objects on loan of which the provenance in the period in question is doubtful and for which no legal restitution has been made as outlined in I.5.

Museums should warn lenders if the provenance of a proposed loan in the period in question is doubtful.

III Bruiklenen

Het museum streeft ernaar geen museale voorwerpen in tijdelijk bruikleen te nemen waarvan vaststaat dat de herkomst, gezien de betreffende periode, twijfelachtig is en er geen rechtsherstel heeft plaatsgevonden in de zin van het bepaalde onder I.5.

Bij bruikleenaanvragen van museale voorwerpen waarvan vaststaat dat de herkomst, gezien de betreffende periode, twijfelachtig is, wijst het museum de bruikleenaanvrager op deze omstandigheid.

COLOFON

Deze publicatie is een uitgave van de Museumvereniging. Gegevens uit deze publicatie mogen uitsluitend met toestemming van de Museumvereniging worden overgenomen. De publicatie is mogelijk gemaakt door een subsidie van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Auteurs

Rudi Ekkart en Helen Schretlen

Redactie

Saskia Bekke-Proost

Productie

Marieke Krabshuis

Vertaling

Lynne & Paul Richards Translations

Ontwerp

Thonik

Drukwerk

Rotor Offsetdruk

Uitgave

Museumvereniging, 2014

COLOPHON

This publication is published by the Museums Association. Information in this publication may be used solely with the permission of the Museums Association. This publication was made possible by a subsidy from the Ministry of Education, Culture and Science

Authors

Rudi Ekkart en Helen Schretlen

Editing

Saskia Bekke-Proost

Production

Marieke Krabshuis

Translation

Lynne & Paul Richards Translations

Design

Thonik

Printing

Rotor Offsetdruk

Publication

Museumvereniging, 2014

